

**ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

ПАВЛЕНКО Олександр Степанович

Кваліфікаційна наукова робота
на правах рукопису

УДК 497.2:497.11:497.115(327.82)

ДИСЕРТАЦІЯ

**Позиція міжнародного співтовариства щодо
самовизначення Косова
(1990–2010-ті роки)**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О. С. Павленко

Науковий керівник:
Мартинів Андрій Юрійович
доктор історичних наук, професор

Київ–2018
Тернопіль–2018

АНОТАЦІЯ

Павленко О. С. Позиція міжнародного співтовариства щодо самовизначення Косова (1990–2010-ті рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Інститут історії України Національної академії наук України, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Київ, Тернопіль, 2018.

У дисертації розглянуто процеси кризи моделі югославського федералізму в умовах завершення «холодної війни» в Європі. Зазначається, що посилення албанського національного руху в Косові відбувалось в контексті відродження національної ідентичності інших народів колишньої Югославії. Розпад Югославії сприяв дестабілізації становища на Балканах. Югославія була важливим ідеологічним і політичним елементом міжнародного порядку часів «холодної війни». Після її завершення зникла об'єктивна потреба в продовженні існування без змін такої моделі багатонаціональної державності. Але для багатьох великих держав Балкани залишаються елементом суперечностей за сфери впливу. Крім того, радикальний націоналізм балканських народів здатен знову ставити під загрозу європейський мир і міждержавні кордони у цьому регіоні в процесі війн за югославський спадок. Проблема визначення статусу Косова виявилася біля витоків процесу розпаду Югославії й фактично проголошення незалежності Косова не тільки формально завершило дезінтеграцію балканського регіонального простору, але й зробило розпад колишньої Югославії незворотним.

На першому етапі США передали ініціативу врегулювання балканських криз європейцям. За адміністрації Б. Клінтона було прийнято рішення про безпосереднє силове втручання в Косово у форматі «гуманітарної інтервенції». Після проголошення незалежності Косова ситуація загострилася. США підтримують ініціативи ЄС щодо європеїзації

Косова та врегулювання сербсько-косовських відносин. На етапі розпаду колишньої Югославії більшість балканських країн була стурбована власними кордонами та європейськими перспективами. Зміни у політиці щодо визначення статусу Косова сталися після Дейтонських мирних угод та створення «Армії визволення Косова». Війна 1999 р. стала символом краху зусиль ОБСЄ в Косові. Причому в існуючих параметрах діяльності цієї організації не було ніяких більш успішних альтернативних сценаріїв миротворчості ОБСЄ в Косові.

Після війни 1999 р. ініціатива в процесі міжнародного посередництва щодо врегулювання косовського конфлікту переходить до ООН. Однак діяльність цієї універсальної міжнародної організації була також обтяжена її статутними положеннями. У спробі подолати блокування рішень за допомогою права вето постійних членів Ради Безпеки ООН при Генеральному секретареві К. Аннуну визнає військово-політичне лідерство НАТО в Косові. Економічні проблеми Косова ООН намагається перекласти на ЄС. Для ЄС Балкани залишаються одним із ключових регіонів, стабільність у якому є важливою для європейської безпеки.

Війна на території Косова створила додаткову загрозу територіальній цілісності Греції, Сербії, Македонії, Чорногорії. Визнання незалежності Косова залежало від політичного курсу балканських країн у форматі членства в ЄС і НАТО, або планів вступу до цих організацій.

У політичній системі Косова до виборів 2017 р. домінувала надмірна багатопартійність. Це не сприяло раціональному осмисленню наявних альтернатив, щоб виборець міг ухвалити свідоме й корисне рішення. Також це не полегшує фільтрування вимог, розмиває відповідальність за дії уряду, оскільки стає важче визначити й зважити вплив осіб, залучених до процесу ухвалення рішень. Мінімальна кількість партій створює ризик вилучення сербів із представницьких органів Косова і заохочує панівні партії до змов з метою перешкоджання новим конкурентам. Незавершене міжнародне

визнання, внутрішні економічні проблеми залишають Косово у стані незавершеного державотворення.

Безпека – це одна із головних свобод, які держава повинна гарантувати усім своїм громадянам. Нездатність держави впоратися з цим завданням іде на шкоду солідарності громадян, а відтак руйнує легітимність інститутів самої держави. Таку загрозу створює албанська організована злочинність. Вона провокує тенденцію до авторитарності та корупційних зв'язків у косовській політиці. Корупція підриває демократичні інститути та ідентифікацію громадськості з політичною системою. Вона є однією із причин недорозвитку, нерівності й інституційної неспроможності. Відсутність громадської довіри до політичної системи породжує кризові стани різного роду. Соціальна нерівність і розчарування кар'єрними політиками заохочує населення Косова до підтримки політиків, які заявлять про свою надпартійність (коаліція польових командирів на виборах 2017 р.) та позиціонують себе як рятівники вітчизни, які мають намір правити заради добра народу.

Уникнути балканізації Європи можливо лише шляхом європеїзації Балкан. Вона неможлива без вступу країн регіону до ЄС і НАТО. Осередки обопільної ненависті рідко згасають остаточно. Припинення конфлікту залежить від ступеня виснаженості його учасників, втоми від війни, а також від зміни пріоритетів суб'єктів інтернаціоналізації конфлікту, тобто великих держав, які можуть змінити ієрархію своїх інтересів у регіоні та сприяти прямим переговорам між суб'єктами конфлікту. Гібридна війна триває доти, доки відтворюються соціально-політичні умови, які зробили її можливою.

Україна враховує загрози своїй територіальній цілісності та вважає будь-яку силову зміну державних кордонів викликом своїй і загальноєвропейській безпеці. На жаль, російська агресія проти України, яка розпочалася у лютому 2014 р., розмежувала новітню історію європейської системи безпеки на період до цієї агресії і після неї. Показово, що орієнтовані на тісні зв'язки з російським імперіалізмом сербські націоналістичні політики фактично

своїми діями підтримали дії Кремля в Україні. У Росії набагато більше могутності і території, ніж у Сербії. Але йдеться лише про аналогію, а не порівняння. Косово у лютому 2008 р. проголосило свою незалежність, коли воно перебувало не під владою Сербії, а під протекторатом ООН. На відміну від права держав-націй, які відмовляються від поступки будь-якого регіону, навіть автономного, міжнародне не підтримує, але й не перешкоджає декларації про незалежність. Судді Міжнародного суду 2010 р. вважали, що все, що не заборонено законом, дозволено. Практика в таких випадках дотримується міри міжнародного визнання нової держави. У 2008 р. дев'ять із п'ятнадцяти членів Ради Безпеки ООН визнали де-факто Косово незалежною державою. Ситуація далека від кримської. Адже Крим у лютому 2014 р. перебував у складі України. 17 березня 2014 р. Росія у Раді Безпеки ООН наклала вето на резолюцію про засудження референдуму. Китай тоді утримався. У випадку з Косовим Міжнародним кримінальним трибуналом по колишній Югославії були чітко встановлені факти етнічної чистки і злочинів проти людяності, скоєних Сербією стосовно косоварів. На відміну від Криму, який анексований Росією за 15 днів, процес визнання незалежності Косова більшістю європейських держав і США тривав понад вісім років.

Ключові слова: Косово, Балкани, Європейський Союз, право націй на самовизначення, територіальна цілісність, міжнародний тероризм, НАТО, Росія, Сербія, США, ОБСЄ, ООН, Україна, Югославія.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павленко О. Косовська криза 1999 р. та її вплив на сучасні міжнародні відносини // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 132–136.
2. Павленко О. Політика США щодо проблеми визначення статусу Косово (1990–2015 роки) // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових

- праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. Вип. 17. Тернопіль, 2016. С. 127–133.
3. Павленко О. Політика балканських країн щодо визначення статусу Косово (1990–2016 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Київ, 2016. С. 295–306.
 4. Павленко О. Політика Російської Федерації щодо проблеми Косово (1991–2015 рр.) // Емінак: науковий щоквартальник. 2016. № 1(13) (січень–березень). Т. 1. С. 105–112.
 5. Павленко О. Проблема статусу Косово в політиці Європейського Союзу (1998–2016 рр.) // Східноєвропейський історичний вісник [гол. ред. В. Ільницький]. 2017. Вип. 3. С. 107–113.
 6. Павленко О. Проблема міжнародного статусу Косова в контексті окупації Криму // Зовнішні справи. 2017. № 4. С. 6–11.
 7. Павленко О. Розвиток внутрішньополітичних процесів у Косово (1999–2017 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 26: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Київ, 2017. С. 325–343.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Павленко О. Діяльність українсько-польського миротворчого батальйону у складі місії КФОР у Косово (1999–2008 рр.) // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат» (16–17 березня 2017 р.). Київ-Слупськ, 2017. С. 79–81.

SUMMARY

Pavlenko O. S. The international community opinion on self-determination of Kosovo (1990–2010th). – Qualifying scientific work as a manuscript.

A thesis on the degree of Candidate of Historical Science in specialty 07.00.02 – World History. – NAS Institute of history of Ukraine, Ternopil

Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, Ternopil, 2018.

The crisis processes of the Yugoslav federal model in the end of the cold war in Europe are considered. It is noted that the Albanian national movement intensification in Kosovo took place in the context of the other nations' of the former Yugoslavia identity revival. The collapse of Yugoslavia affected the destabilization of the situation in the Balkans. Yugoslavia was an important ideological and political element of the international order at the time of the cold war. When it was over, the objective need to prolog the existence of multinational statehood model has disappeared. But for many great countries, the Balkans remains an element of turf war. In addition, the radical nationalism of the Balkan nations may jeopardize the European world and the interstate borders of the region over and over again while the wars for the Yugoslav legacy go on. The status of Kosovo determination was at the root of Yugoslavia partition process, and in fact, the declaration of Kosovo independence not only formally the collapse the collapse of the Balkan regional structure, but also made the dissolution of the former Yugoslavia irreversible.

At the first stage, the United States handed over the initiative to resolve the Balkan crises to Europeans. Under the administration of B. Clinton, a decision was made about the direct military intervention in Kosovo in the format of a «humanitarian intervention». When Kosovo declared independence, the situation intensified. The United States supported the EU initiatives on Kosovo's Europeanization and on regularization of Serbian-Kosovo relation. At the stage of the former Yugoslavia dissolution, most of the Balkan countries were concerned about their own borders and European prospects. The changes in status of Kosovo determination policy occurred after the Dayton Peace Accords and the creation of the «Kosovo Liberation Army». The war of 1999 became a symbol of the OSCE efforts failure in Kosovo. Moreover, in the existing parameters of this organisation activities there were no more successful alternative peacekeeping scenarios of the OSCE in Kosovo.

After the 1999 war, the initiative in international mediation process in Kosovo conflict regulation goes to the United Nations. However, the activities of this universal international organisation were also burdened with its charter provisions. In an attempt prevent blocking of decisions with veto power by the UN Security Counsel permanent members, the United Nations Secretary-General, K. Annan, recognized the military and political leadership of NATO in Kosovo. The European Union tried to lay the economic problems of Kosovo on the European Union. For the UN, the Balkans remained one of the key regions, on which the European security dependent.

The war in Kosovo became a source of an additional threat to the territorial integrity of Greece, Serbia, Macedonia and Montenegro. Recognition of Kosovo's independence depended on the political course of the Balkan countries in the format of membership in the European Union and NATO, or on their plans for joining these organizations.

In the political system of Kosovo, there was an excessive multi-party system before the 2017 election. It did not contribute to rational comprehension of the available alternatives, so that the voter could make a conscious and useful decision. It also did not facilitate the filtration of requirements, blurring the responsibility for government actions, because it becomes more difficult to determine and weigh the influence of those involved in the decision-making process. The minimum number of parties the risk withdrawal of the Serbians from Kosovo's representative bodies and encourages ruling parties to conspiracy in order to halt newcomers. Lack of international recognition and internal economic problems leave Kosovo in a state of incomplete nation-building.

Security is one of the fundamental freedoms that the state should guarantee to all its citizens. The inability of the state to cope with this task is harmful to the solidarity of citizens, and thus destroys the legitimacy of the institutions of the state itself. This threat is caused by Albanian organized crime. It provokes a tendency towards authoritarianism and corruption in Kosovo's politics. The corruption undermines the prestige of democratic institutions and corruption in

Kosovo's politics. The corruption undermines the prestige of democratic institutions and the identification of the community with the political system. It is one of the causes of underdevelopment, inequality and institutional failure. The lack of public trust in the political system generates crisis situations of all kinds. Social inequality and disappointment with career politicians encourage the population of Kosovo to support the politicians who claim their non-partisanship (e.g. the coalition of field commanders in the 2017 election) and position themselves as saviours of the homeland who intend to rule for the good of the people.

To avoid the balkanization of Europe is possible only through the Europeanization of the Balkans. It is impossible without the accession of the regional countries to the EU and NATO membership. The seat grounds of mutual hatred rarely fade completely. The ending of the conflict depends on the degree of exhaustion of its participants, the fatigue of the war, and the change in the priorities of the subjects of conflict internationalization, that is, the great states that can change the hierarchy of their interest in the region and contribute to direct negotiations between the conflict parties. The hybrid war continues until the socio-political conditions that have made it possible are reproduced.

Ukraine takes into account the threats to its territorial integrity and considers any power change of state borders a challenge both to its own and European security. Unfortunately, the Russian aggression against Ukraine, which began in February 2014, has demarcated the latest history of the European security system into two periods – before and after this aggression. Significantly, that the Serbian nationalist politicians targeting at close ties with Russian imperialism, actually supported the actions of the Kremlin in Ukraine. Russia has much more power and territory than Serbia. But that's just an analogy, not comparison. Kosovo declared its independence in February 2008 when it was not under Serbia's control, but under the protection of the United Nations. Unlike the law of the United Nations Member states, that refuse to cede any region, even an autonomous one, the international law does not support, but also does not hinder the declaration of independence. Judges of the International Court of Justice in 2010 believed that

what is not explicitly prohibited by law is permitted. Practice in such cases follows the degree of international recognition of the new state. In 2008, nine out of fifteen members of the UN Security Council de facto recognized Kosovo as an independent state. The situation is far from that with the Crimea, because in February 2014 the Crimea was part of Ukraine. On March 17, 2014 Russia in the UN Security Council vetoed a resolution condemning the referendum. At the time China abstained. In the Kosovo case, the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia has clearly identified the facts of ethnic cleansing and crimes against humanity committed by Serbia against Kosovars. Unlike the Crimea, which was annexed by Russia in 15 days, the process of recognizing the independence of Kosovo by most European states and the United States lasted more than eight years.

Key words: Kosovo, the Balkans, the European Union, the right of nations of self-determination, territorial integrity, international terrorism, NATO, Russia, Serbia, USA, OSCE, UN, Ukraine, Yugoslavia.

PUBLICATIONS LIST ON SUBJECT OF THE THESIS

Scientific works comprising main scientific results of the thesis:

1. Pavlenko O. Kosovska kryza 1999 r. ta ii vplyv na suchasni mizhnarodni vidnosyny [*Kosovo crisis of 1999 and its impact on international relationship*] // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka [*Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk national pedagogical university*]. Ser: Istoriiia / Ed. prof. I. S. Zuliaka. Ternopil. 2016. Iss. 1. Pt. 2. PP. 132–136.
2. Pavlenko O. Polityka SShA shchodo problemy vyznachennia statusu Kosovo (1990–2015 roky) [*The USA policy on the problem of determination of the status of Kosovo (1990–2015)*] // Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats [*Ukraine-Europe-World. The international collection of scientific works*]. Ser: Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny / Ed. L. M. Aleksiiievets. Iss. 17. Ternopil. 2016. PP. 127–133.
3. Pavlenko O. Polityka balkanskykh krain shchodo vyznachennia statusu Kosovo (1990–2016 rr.) [*The Balkans policy on determination of the status of*

- Kosovo(1990–2016)*] // Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky [*International connections of Ukraine: scientific searches and findings*]. Iss. 25: Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats [*Interdepartmental collection of scientific works*] / Ed. S.V. Vidnianskyi. Kyiv. 2016. PP. 295–306.
4. Pavlenko O. Polityka Rosiyskoi Federatsii shchodo problemy Kosovo (1991–2015 rr.) [*The Russian Federation policy on Kosovo problem (1991–2015)*] // Eminak: naukovyi shchokvartalnyk [*Eminak: scientific quarterly*]. 2016. № 1(13) (January – March). Vol. 1. PP. 105–112.
 5. Pavlenko O. Problema statusu Kosovo v politytsi Yevropeiskoho Soiuzu (1998 – 2016 rr.) [*The problem of Kosovo status within the European Union policy (1998–2016)*] // Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [*East European historical bulletin*] [Ed. V. Illytskyi]. 2017. Iss. 3. PP. 107–113.
 6. Pavlenko O. Problema mizhnarodnoho statusu Kosova v konteksti okupatsii Krymu [*The problem of Kosovo international status in the contest of occupation of Crimea*] // Zovnishni spravy [*External relations*]. 2017. № 4. PP. 6–11.
 7. Pavlenko O. Rozvytok vnutrishniopolitychnykh protsesiv u Kososvo (1999–2017 rr.) [*The development of home policy processes in Kosovo*] // Mizhnarodni zvyazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky [*International connections of Ukraine: scientific searches and findings*]. Iss. 26: Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats [*Interdepartmental collection of scientific works*] / Ed. S.V. Vidnianskyi. Kyiv. 2017. PP. 325–343.
- Scientific works proving approbation of materials of the thesis:*
8. Pavlenko O. Diialnist ukraïnsko-polskoho myrotvorchoho batalionu u skladi misii KFOR u Kosovo (1999–2008 rr.) [*The activity of Ukrainian-Polish peacekeeping command within KFOR mission in Kosovo (1999–2008)*] // Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Ukraina-Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat” [*International scientific and practical conference “Ukraine-Poland: Strategic partnership in the system of geopolitical coordinates” proceedings*] (March 16–17 2017). Kyiv–Slupsk. 2017. PP. 79–81.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	20
1. 1. Історіографія проблеми.....	20
1. 2. Джерельна база дослідження.....	30
1. 3. Методологічні засади дисертації.....	36
РОЗДІЛ II. РОЗПАД ЮГОСЛАВІЇ І ПРОБЛЕМА СТАТУСУ КОСОВА.....	48
2. 1. Криза югославського федералізму і розпад СФРЮ.....	48
2. 2. Посилення радикалізації албанського національного руху в Косові.....	58
РОЗДІЛ III. БАЛКАНСЬКА КРИЗА 1999 РОКУ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНФЛІКТУ У КОСОВІ.....	72
3. 1. Воєнна операція НАТО на території СРЮ.....	72
3. 2. Політика ООН і ОБСЄ в Косові.....	86
3. 3. Проголошення незалежності Косова та проблема його міжнародного визнання.....	94
РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ КОСОВА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	128
4. 1. Еволюція політики США в Косові.....	128
4. 2. Косовське питання в політиці РФ.....	137
4. 3. Курс Європейського Союзу щодо Косова.....	153
4. 4. Позиція балканських країн у Косові.....	160
4. 5. Політика України щодо Косова.....	177
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	201
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АВК – Армія визволення Косова.

ЄС – Європейський Союз.

EULEX – Спеціальна місія Європейського Союзу в Косово.

ІНЕС – Інститут національних економічних стратегій.

КНР – Китайська Народна Республіка.

КРЮМ – Колишня республіка Югославії Македонія.

КСХС – Королівство сербів, хорватів, словенців.

КФОР – Kosovo Force – міжнародні миротворчі сили ООН в Косово.

МТБЮ – Міжнародний трибунал по колишній Югославії.

МВФ – Міжнародний валютний фонд.

РФ – Російська Федерація.

НАТО – Організація північноатлантичного договору.

ПАРЕ – Парламентська Асамблея Ради Європи.

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі.

ОІК – Організація ісламська конференція.

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

СіЧ – Сербія і Чорногорія.

СКЮ – Союз комуністів Югославії.

СНД – Співдружність незалежних держав.

СРЮ – Союзна Республіка Югославія.

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік.

СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія.

США – Сполучені Штати Америки.

УМНІК – Цивільна місія ООН у Косово.

ФНРЮ – Федеративна Народна Республіка Югославія.

ЮНА – Югославська народна армія.

ВСТУП

Актуальність дослідження процесу самовизначення Косова і реакції на нього світового співтовариства обумовлюється як науковими імперативами, так і прикладною модальністю, яка стосується історії міжнародних відносин і проблем міжнародної безпеки. З науково-теоретичної точки зору, балканські конфлікти становлять інтерес як приклад невідповідності між діючими нормами міжнародного права. Визнання права націй на самовизначення і незалежність суперечить не менш легітимному праву багатонаціональних держав на суверенітет і територіальну цілісність. Сучасна історія міждержавних конфліктів на території колишньої Югославії дає багато фактичного матеріалу для теоретичного осмислення тенденцій еволюції європейської системи безпеки. Не менш суттєвою є прикладна актуальність теми дисертаційного дослідження. 1 жовтня 2017 р. в іспанській провінції Каталонія було проведено незаконний з точки зору іспанських політиків референдум із питання проголошення незалежності. Натомість 18 вересня 2014 р. британський уряд виграв референдум щодо недопущення проголошення незалежності Шотландії. В обох випадках проводилися прямі аналогії із подіями, які у лютому 2008 р. посприяли проголошенню незалежності Косова. Зазначені тенденції сучасної історії міжнародних відносин обумовлюють актуальність дослідження проблематики косовського конфлікту від його витоків – до сучасного стану. Значна політична активність албанців Косова, їхнє прагнення до відокремлення від Сербії, фактично спровокували процес розвалу колишньої Югославії. Наслідком цього стала геополітична трансформація не тільки балканського регіону, а й усєї Європи. Ситуація ускладнювалася тим фактом, що дезінтеграція Югославії відбувалася всупереч розвитку процесу європейської інтеграції. Внаслідок цього Балкани перетворилися на епіцентр європейських протиріч і арену конкуренції за вплив великих держав. Це істотно ускладнило реалізацію

зусиль міжнародних організацій, зокрема, ООН, ЄС, ОБСЄ, Ради Європи, НАТО, спрямованих на умиротворення сторін, що конфліктують.

Приклад спроб урегулювання косовського конфлікту цікавий з точки зору протиставлення різних стратегій миротворчої діяльності, а саме: стратегії «встановлення миру» за допомогою «гуманітарної інтервенції» та стратегії «підтримання миру» з елементами поваги до суверенітету та територіальної цілісності «проблемної» держави. Не менш важливим чинником, що ускладнює миротворчу діяльність, є невідповідність принципів міжнародного права, що передбачають, з одного боку, надання націям права на самовизначення, а з іншого, гарантують територіальну цілісність національних держав. Це протиріччя істотно загострилося в умовах глобалізації, коли «розмиваються» кордони й звужуються суверенні повноваження, особливо малих і середніх національних держав, до категорії яких належить Сербія.

Після розпаду Югославії територія Косова стала квінтесенцією названих проблем. Радикалізація сербсько-албанських протиріч, які накопичувалися століттями, обмежувала можливості відновлення повноцінної автономії Косова у складі Сербії. Спроба провідних країн НАТО представити косовський приклад як унікальну ситуацію, яка не може бути прикладом для сепаратистських рухів у інших регіонах, не отримала універсального визнання. Однак прецедент відторгнення частини території суверенної держави в результаті війни 1999 р. не тільки став символом кризи європейської системи безпеки, а й узагальненим прикладом для різних сепаратистських рухів у всьому світі. Цей аспект надав проблемі Косова глобального виміру. Косово стало символом суперечливої трансформації «пост ялтинської» системи міжнародних відносин. Отже, вивчення історичних, внутрішньополітичних, дипломатичних і міжнародних проблем самовизначення Косова має важливе теоретичне й практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими планами, проектами. Дисертаційне дослідження проводилося у рамках науково-дослідницької теми відділу

історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України «Україна в міжнародних відносинах: історичний досвід і трансформаційні процеси сучасності» (номер державної реєстрації 0117U000050).

Об'єктом дослідження є Балкани в умовах розпаду колишньої Югославії та міждержавних конфліктів у цьому регіоні, зокрема навколо самовизначення і міжнародного визнання Косова.

Предмет дослідження стосується реакції міжнародного співтовариства на факт самовизначення Косова та зовнішніх й внутрішніх чинників цього процесу, трансформації політики основних міжнародних організацій щодо косовського конфлікту й позиціонування Косова в Європі.

Хронологічні межі охоплюють період 1990–2010-х рр. З метою кращого розуміння складної передісторії конфлікту навколо Косова частково висвітлюються події, пов'язані із початком активної фази політичної боротьби косовських албанців за незалежність після скасування статусу автономії навесні 1981 року. Верхня хронологічна межа – 2017 р., коли кількість держав, що визнали незалежність Косова, перевищила сотню (а це понад половина держав-членів ООН), а проблеми сепаратизму регіонів (на прикладі Каталонії) стали викликом для ЄС.

Географічні рамки роботи охоплюють територію колишньої СФРЮ і, певною мірою, європейсько-атлантичний простір.

Метою дисертаційного дослідження є осмислення об'єктивних і суб'єктивних чинників розвитку процесу самовизначення Косова від зародження цієї ідеї – до її реалізації в сучасній системі міжнародних відносин.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких **наукових завдань**:

– проаналізувати історіографію і джерела проблеми становлення державності Косова та її вплив на сучасні міжнародні відносини, а також теоретико-методологічні засади дослідження;

- порівняти особливості миротворчої діяльності ООН і ОБСЄ в Косові на різних етапах еволюції цього конфлікту;
- схарактеризувати внутрішньополітичні аспекти еволюції державності Косова й причини обмеженого визнання цієї країни державами-членами ООН;
- осмислити розвиток політичних підходів США до проблеми визначення статусу Косова;
- розглянути зміни політики ЄС на різних етапах розвитку косовської проблеми;
- з'ясувати особливості підходів Сербії та інших балканських країн до вирішення проблеми Косова;
- дослідити політику України щодо Косова.

Методологічна база дисертаційної роботи ґрунтується на загальних принципах історизму, об'єктивності, діалектичними підходами до дослідження наукових проблем та комплексу методів історичного дослідження. Зокрема, використання проблемно-хронологічного та історико-компаративного методів дало можливість детально розглянути різні аспекти еволюції проблеми незалежності Косова, показати її вплив на подібні ситуації в інших регіонах. Застосування структурно-функціонального методу дало змогу проаналізувати причини недосконалості існуючих механізмів миротворчої діяльності щодо косовської ситуації. Поєднання конкретно-історичного аналізу й проблемно-узагальнювального підходу дало можливість системно розглянути процес становлення незалежної державності Косова в умовах глобалізації та суперечностей розвитку процесу європейської інтеграції і сучасної системи міжнародних відносин загалом.

Новизна наукових результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що *вперше*:

- уведено до наукового вжитку і систематизовано оригінальні документи державних органів Сербії, Косова, Югославії, а також документи

органів влади США, Росії, ЄС, ООН, НАТО, ОБСЄ щодо проблеми статусу Косова;

- визначено та обґрунтовано етапи процесу самовизначення Косова і досліджено політичні, економічні та ідеологічні протиріччя його функціонування;

- проаналізовано еволюцію політики балканських країн щодо самовизначення Косова;

- висвітлено позицію України щодо косовського конфлікту, зокрема з урахуванням анексії РФ Криму.

Удосконалено:

- підходи до аналізу об'єктивних й суб'єктивних причин розпаду Югославії;

- знання про особливості миротворчої діяльності ООН і ОБСЄ в Косові.

Отримало подальший розвиток:

- висвітлення політики щодо косовського конфлікту п'яти адміністрацій президентів США;

- з'ясування причин безкомпромісної позиції Росії, Китаю, Індії, які виступають категорично проти визнання незалежності Косова;

- дослідження причин суперечливої політики ЄС у питанні визначення статусу Косова.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в навчальному процесі при розгляді сучасної історії Балкан, Європи, історії миротворчої діяльності ООН та ОБСЄ. Основні висновки дисертації можуть бути адаптовані для підручників з історії міжнародних відносин кінця ХХ – початку ХХІ ст., а також для розробки спеціальних курсів із миротворчої діяльності міжнародних організацій і з історії балканської політики ЄС, новітньої історії Сербії та Косова.

Апробація результатів наукового дослідження. Основні положення та матеріали дисертації представлені у доповідях на наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Україна – Польща: стратегічне

партнерство в системі геополітичних координат» (м. Київ, 16–17 березня 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Україна-Європа-Тернопілля» (м. Тернопіль, 19–20 травня 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика» (м. Суми, 26 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження викладено у 8 наукових статтях, з них 7 – опубліковані у фахових виданнях України (шість із яких входять до міжнародних наукометричних баз даних), 1 – матеріали конференції.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (283 позиції), додатку. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, основний текст – 178 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1. Історіографія проблеми

До розпаду Югославії увага до Косова концентрувалася переважно в роботах дослідників Балканського регіону. Після зникнення Югославії з політичної карти світу й набуття нового статусу Косова ця наукова проблема актуалізується й стає предметом дослідження нових наукових робіт в історіографії фактично усіх національних країн Європи та США.

Загалом світова історіографія косовського питання є занадто великою, тому заслуговує на спеціальне історіографічне дослідження. У форматі історіографічного огляду кандидатської дисертації можливо лише розглянути найбільш характерні концептуально-теоретичні підходи до дослідження наукової проблеми самовизначення Косова, які в основному склалися в національних історіографічних традиціях України, Росії, Сербії, ряду країн євроатлантичного простору.

Українська балканістика має свої наукові традиції. Наприкінці радянського періоду відбулася переорієнтація тем дослідження з вивчення російсько-югославських відносин на розгляд українських подій у зв'язках з балканськими країнами [1–2]. На основі архівних джерел О. Павлюченко показав місце України в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках другої половини XIX – початку XX ст.

Подальша історія Югославії висвітлюється у наукових працях українських істориків М. Каменецького і Ю. Качури. Їхні публікації присвячені проблематиці югославсько-американських відносин й еволюції проблеми Косова в історичному контексті [3–4]. Історична аргументація цих дослідників щодо особливої ролі, яку США відіграють на Балканах підтвердилася в процесі розпаду Югославії. Подальшу еволюцію політики

США в Югославії у першій половині 1990-х рр. показано в кандидатській дисертації А. Лапшина [5]. Українська дослідниця А. В. Шилова досліджувала питання про незалежність Косова в загальному контексті процесу розпаду Югославії [6]. Автор показала взаємозв'язок політичного курсу С. Милошевича, спрямованого на створення «Великої Сербії», і посилення націоналістичних настроїв в інших югославських республіках і власне в Косові [7, с. 103]. Зокрема, А. В. Шилова стала однією з перших українських дослідників, якій вдалося позбутися спокус ідеологізації міжнаціональних конфліктів на території колишньої Югославії й показати на широкій архівній документальній основі закономірності цього процесу [8, с. 94].

Відзначимо, що в українській історіографії після офіційного проголошення й часткового визнання світовою спільнотою незалежності Косова сформувалися два протилежних підходи до оцінок цієї події. А. Маначинський розглядає процес розпаду Югославії як складову боротьби США за світову гегемонію та описує протистояння православ'я, ісламу й західних демократій на Балканах [9]. О. Куцька в кандидатській дисертації досліджувала інформаційно-психологічне протистояння в період конфлікту НАТО і Югославії в 1999 р. [10]. Автору вдалося показати істинність тези про те, що кожен долар, вкладений у пропаганду, дає нітрохи не менший ефект, ніж десять доларів, витрачених на військові потреби.

Дискусія з питання закономірностей і наслідків набуття незалежності Косова в українській історіографії триває. У зв'язку з цим показовою є стаття І. В. Горобця й А. Ю. Мартинова «Обставини й наслідки незалежності Косова» [11]. На думку цих дослідників, саме недостатня легітимність здобутої Косовом незалежності перешкоджає «тріумфальному визнанню» цього факту. У статті доводиться, що вирішальним фактором у процесі відділення Косова від Сербії став безпрецедентний міжнародний тиск на Белград. Альтернативний погляд представлений у статті В. Дівака [12]. На думку цього українського дослідника, здобуття незалежності Косова стало

результатом хибної політики сербської влади. Однак збалансована й об'єктивна позиція з косовської проблеми на цьому етапі навряд чи можлива, враховуючи не просто актуальність проблеми, а також її ключове значення для формування сучасної системи міжнародних відносин.

Сербська й російська історіографія різко негативно ставляться до самої постановки проблеми незалежності Косова. Відомий сербський історик Сима Чиркович вбачає причини косовської проблеми в глибоких історичних протиріччях, що виникли в Союзній Федеративній Республіці Югославії. Однак він не вважає процес отримання незалежності Косова неминучим [13]. У сучасній сербській історіографії з цієї проблеми домінує національний погляд, який повністю заперечує частину правди ворожої албанської сторони. Ця концепція представлена в монографії В. Джуретича, присвяченій історії розпаду Югославії [14]. Співробітник Белградського Інституту міжнародної політики та економіки Ненад Васич доводить, що ключовим моментом у визнанні США незалежності Косова стала діяльність албанських лобістів, яка була профінансована грошима арабських шейхів [15].

Деякі сербські історики розглядають косовський феномен у контексті американської змови проти Сербії. П. Симич доводить, що проголошення незалежності Косова прямо порушило західні обіцянки про збереження територіальної цілісності Югославії, які були дані Дейтонськими угодами [16]. Дослідник з Приштінського університету А. Самарін вивчав проблему Косова в контексті тенденцій глобалізації та пов'язаних з нею ослаблення національного суверенітету й розмиванням територіальної цілісності [17]. Ця теза повертає сербський історіографічний дискурс з проблеми Косова в контекст зовнішнього змови-втручання. Ця концепція обґрунтовується в роботах І. Антанасієвича [18]. Отже, підтримується й відтворюється сербська національно-історична міфологія щодо ролі Косова в національній історії православної Сербії.

Усунення від влади в Сербії С. Милошевича змінює вузьку раціоналістичну традицію в сербській історіографії косовської проблеми.

Цей процес розпочато було у сербській історичній художній літературі, представлений романами М. Павича [19]. «Ревізіоністська», щоправда досить дозована і обережна, практика перегляду позиції Сербії з питання Косова характерна для статей і виступів югославських і сербських політиків – В. Коштуниці, З. Зинзича, Г. Сліванович [20, с. 5–9]. Ці політики намагалися балансувати між вузькою націоналістичною і проєвропейські орієнтованою інтерпретаціями проблеми незалежності Косова.

У першій декаді ХХІ століття в сербській історіографії з'явилися більш об'єктивні наукові роботи, присвячені дослідженню історичних витоків незалежності Косова. М. Рашевич акцентує увагу на демографічному факторі косовської кризи, щоправда, при цьому незаслужено на другий план відходять інші не менш важливі геополітичні, внутрішньополітичні, соціально-економічні, соціокультурні, соціально-психологічні чинники становлення косовської державності [21, с. 105–110]. У. Шувакович у своєму соціально-історичному дослідженні показав, що сербська молодь Косова залишається на позиціях різкого неприйняття незалежності колишньої автономії Сербії [22, с. 72–75]. У цілому сербська історіографія косовської проблеми залишається емоційно залежною від політичних оцінок факту незалежності Косова і саме в цьому контексті розглядається вченими інших національно-історичних наукових шкіл.

Щоправда, за винятком російської балканістики. Провідні російські дослідники балканської проблематики – Е. Гуськова, О. Баришев, В. Волков, П. Іскендеров, П. Кандель, С. Романенко, К. Нікіфоров, О. Пономарьова, А. Улунян ідентифікують російські інтереси на Балканах з підтримкою сербської позиції щодо косовського питання. Така позиція зумовлена інтерпретацією проблем територіальної цілісності Росії в контексті історичного досвіду розпаду Югославії. Внаслідок цього російська наукова та політична еліта фактично солідаризувалися в концептуальних підходах й оцінках процесів, що відбуваються на Балканах.

Керівник Центру досліджень балканських проблем Інституту слов'язознавства РАН Е. Гуськова в монографії «Історія югославської кризи (1990 – 2000)» розглядає косовський сепаратизм як складову американської стратегії на Балканах [23]. Відомий російський славіст В. Волков займав проюгославську позицію в оцінках процесу розпаду цієї балканської держави і з погляду сербських інтересів у цьому [24, с. 11–50].

О. Баришев доводить, що процес розпаду Югославії як колишнього лідера «Руху неприєднання» став можливий не лише завдяки кризі Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин, а й під впливом глибокої нормативної та структурно-функціональної кризи ООН [25]. Н. Васильєва й В. Гаврилов, розглянувши історичну долю Югославії в ХХ столітті, роблять висновок про те, що розпад цієї держави, крім внутрішніх причин, мав не менш важливі причини, що стосувалися геополітичної трансформації Європи й світу наприкінці ХХ століття [26]. О. Валецький розглянув військово-політичні аспекти процесу розпаду Югославії. Він детально досліджував хід військових дій на вирішальному етапі кривавої відмови югославських народів від спільної долі [27]. П. Іскендеров і П. Кандель вивчають косовський феномен у широкому контексті динаміки сучасних внутрішньополітичних процесів у Сербії та Косові й з погляду впливу на них процесів у євроатлантичному просторі [28–29].

Політичний розвиток нових незалежних держав, що утворилися після розпаду Югославії, є предметом наукових інтересів О. Пономарьової. Вона показала різні аспекти політичного розвитку «пост югославського простору» в складній діалектиці взаємовпливу зовнішніх і внутрішніх факторів [30]. У монографії «Нові держави на Балканах» О. Пономарьова однозначно кваліфікує незалежність Косова як «квазідержавність» під міжнародним протекторатом [31]. Цікавий російський погляд на системні зміни сербської суспільної свідомості, представлений у роботі Е.Калоевої [32, с. 57–73]. Автор відзначає повільну еволюцію сербської національної свідомості в бік

визнання факту незалежності Косова під впливом спокус європейської інтеграції Сербії.

Проблеми зв'язку югославських проблем із слов'янофільством у Росії і вплив цих історичних міфів на сучасну політику РФ на Балканах складають головну частину наукових інтересів С. Романенка. Цей російський дослідник вважає, що югославський міф фактично розщеплює російську історичну свідомість [33]. Можна погодитися з поглядом С. Романенка, який відзначає дестабілізуючий вплив косовської проблеми на процес європейської інтеграції та заморожені конфлікти на пострадянському просторі [34, с. 120].

А. Улунян також скептично оцінює стан і найближчі перспективи албанської державності в Косові [35, с. 80–99]. Узагальнення наукових результатів роботи російських спеціалістів із історії Балканських країн представлено в колективних монографіях. Показово, що за «гарячими слідами» війни 1999 р. намітилися альтернативні погляди на міжнародні аспекти цієї проблеми. У колективній монографії за редакцією представника Російського відділення Фонду Карнегі Д. Треніна зроблено вдалу спробу збалансувати суб'єктивні російський і євроатлантичний підходи до оцінок косовської кризи 1999 р. [36].

У роботі істориків Інституту слов'янознавства РАН «Уроки югославської кризи й майбутнє міжнародної безпеки» югославська й косовська проблеми розглядаються головним чином у концепті «міжнародної змови», спрямованої на відпрацювання менеджменту регіональних кризових ситуацій з метою зміни балансу сил на Балканах і в глобальному масштабі [37]. Цей концептуальний підхід зберігся й в колективній роботі провідних російських балканістів і європейців «Конфлікт в Косові та міжнародна безпека», яка вийшла до десятиріччя війни НАТО в Югославії 1999 р. [38].

Косовський конфлікт став нервовим центром сучасних міжнародних відносин. Різноманітним є масив інформаційно-пропагандистської літератури, що стосується косовської кризи. Ситуація в Косові використовується різними державами для захисту своїх інтересів. Вона

важлива для розуміння ситуації, яка склалася у світі після закінчення «холодної війни», хоча в розпал операції НАТО 1999 р. це положення оцінювалося мало не як напередодні Третьої світової війни.

В історіографії країн-членів НАТО домінує концептуальний підхід, який представляє сербів головними винуватцями балканської нестабільності, причиною якої, насамперед, вважаються імперські амбіції сербів. При цьому, їхні регіональні конкуренти албанці представляються безмовними жертвами обставин. На цю особливість справедливо звернув увагу американський інтелектуальний нонконформіст Н. Хомський. Він різко розкритикував «новий військовий гуманізм» Заходу в Косові [39].

Справедливості заради слід зазначити, що непропагандистські наукові праці розглядають історію балканських народів системно, із залученням широкого кола різноманітних джерел. У цьому зв'язку показовою є політична біографія Й. Броз Тіто, написана американським істориком Р. Уестом [40]. Концептуальне осмислення новітньої історії балканських конфліктів у цивілізаційному контексті спирається на розробку С. Гантінгтона [41].

Звертають на себе увагу фундаментальні роботи німецьких істориків, присвячені історії Сербії та історії косовського конфлікту. Х. Зундхаузен комплексно досліджував вплив проблеми Косова на сербську історію. Монографія написана в академічному стилі на основі сербських і албанських архівних документів. Завдяки цьому, автор займає помірковану позицію і не демонізує ні сербів, ні албанців, стверджуючи ідею об'єктивності конфлікту національних інтересів, що є особливістю не тільки національних історій балканських народів [42]. Своєю чергою, Е. Ральфельдер описав історію косовського конфлікту тільки югославського й «пост югославського» періодів. Хронологічно ця монографія доведена до проголошення незалежності Косова, що розглядається автором як закономірний результат розпаду Югославії [43].

З цією тезою солідаризується М. Віккерс, який був одним з перших авторів академічної історії Косова. Його монографія підготовлена на фундаменті документальних джерел, проте автору не завжди вдається емоційно дистанціюватися від косовської проблеми й зберегти неупереджений стиль викладу [44]. Дж. Аллок розглядає історію розпаду Югославії як підсумок кризи комуністичної ідеології та відповідної політичної практики в міжнаціональних відносинах [45]. В свою чергу, Я. Ілич абсолютизує демографічний фактор в албанському питанні [46]. Л. Коен оптимістично оцінює європейські перспективи розвитку Сербії після краху режиму С. Милошевича [47]. Однак, цей автор явно недооцінює традицій сербського націоналізму, який залишається потужною альтернативою у внутрішньополітичному житті Сербії.

Цікава історіографічна дискусія розвивається навколо проблеми міжнародно-правових механізмів, що забезпечили проголошення незалежності Косова. Ч. Купчан відстоює тезу про те, що унікальність косовського випадку зумовлена репресіями проти косовських албанців у цьому краї [48]. З цією концепцією солідаризується у своїх роботах, присвячених історії косовського конфлікту, Я. Бугайські [49]. Не можна не помітити, що албанські історики в цьому питанні займають ще більш націоналістичну позицію, ніж їхні сербські колеги. Зокрема, А. Балета розглянув питання створення «Визвольної армії Косова» як оборонну тактику проти «сербської агресії» і навіть утруднив себе завданням захисту переважно терористичних методів, за допомогою яких косовари в кінці 1990-х рр. боролися за незалежність Косова [50]. І. Блумі поставив питання про ідеологічні орієнтири кадрового та командного складу «Визвольної армії Косова». Цей автор аргументовано довів, що для більшості волонтерів ОАК питання «прозахідної» або «ісламістської» орієнтації було пов'язане виключно з прагматичними цілями актуальної політичної боротьби. Тому прихильники ісламістської моделі організації державності Косова були відтіснені на маргінальні політичні позиції [51].

У сучасній західній історіографії відсутні однозначні апологетичні оцінки війни 1999 р. НАТО проти Югославії. Щоправда, важко погодитися з висновками монографії М. Ігнат'єффа, який називає війну за незалежність Косова «віртуальною» [52]. Оскільки наслідки ця війна мала, передусім, матеріальні. У колективній монографії за редакцією П. Гоффа, на прикладах публікацій у західній, сербській, російській та албанській пресі, детально розглянуто цікаві аспекти психологічної війни напередодні й під час реальної війни НАТО проти Югославії в 1999 р. [53]. Монографія не просто підтверджує слова В. Черчилля про те, що під час війни правда потребує ескорту брехні, але й на основі оригінальних інформаційних повідомлень показує роботу механізмів політичної маніпуляції.

Продовженням інформаційно-пропагандистських війн з теми Косова іншими засобами стала дипломатична боротьба, яка розгорталася в міжнародних організаціях і в двосторонніх відносинах. Р. Каплан показав недосконалість дипломатичних методів вирішення проблем, аналогічних питанню статусу Косова, коли інтереси сторін далекі від можливостей досягнення компромісу [54]. Дж. Трауб з використанням документів ООН проілюстрував питання взаємин США і ООН під час косовської кризи. На думку цього автора, Косово стало критерієм істини для ООН, внаслідок чого проблема реформування даної Організації набула невідкладного статусу в порядку денному сучасних міжнародних відносин [55]. Р. Легвольд довів, що саме так званий «план Ахтісаарі» зіграв вирішальну роль у процесі досягнення консенсусу між США і ЄС з питання підтримки незалежності Косова [56]. Однак така апологетика цього безумовно важливого дипломатичного документа виключила розгляд Р. Легвольдом критичних зауважень щодо принципового положення «плану Ахтісаарі» про поетапне надання незалежності Косова.

Доводиться констатувати, що стосовно визначення типу та міжнародно-правової природи косовської державності в сучасній історіографії також відсутні єдині критерії для оцінок. Відомий своєю

концепцією ліберально-оптимістичного демократичного «кінця історії» Ф. Фукуяма в 2004 р. опублікував монографію, присвячену проблемі «державного будівництва» нових державних утворень. Фукуяма доводить ефективність стратегії соціальної інженерії в досягненні цілей державного будівництва [57]. Однак, М. Ігнат'єфф на основі порівняння реальних практик «національно-державного будівництва» за сприяння західних структур у Боснії і Герцеговині, Косовом та Афганістані робить доказовий висновок про те, що універсального «лекала» демократичного державного розвитку не може бути [58].

У зв'язку з цим показовим є історіографічний розкид думок з приводу характеристики ступеня незалежності Косова. Французький політолог Ж.-А. Дерен визначає статус Косова як міжнародний протекторат [59]. З цим згоден і британський політичний оглядач М. Гленні, який у своїй книзі, присвяченій дослідженню глобальних кримінальних структур, відводить Косову важливе місце в міжнародній мафіозній мережі [60]. Грецький політолог Я. Александрос, у монографії «Косово під міжнародним управлінням», на конкретних прикладах показав недосконалість механізмів узгодження дій в Косові між ООН, НАТО, ОБСЄ та ЄС. Цей автор на широкій документальній основі показав, що міжнародні організації через свої статутні повноваження й різні інтереси держав-членів не просто дублюють функції та конкурують між собою за ексклюзивну компетенцію, а й фактично блокують можливі ефективні дії один одного. Не в останню чергу це відбувається тому, що провідні світові держави по-різному розуміють свої інтереси на Балканах. Росія послідовно намагається зберегти головні повноваження в Косові за ООН і заперечує особливі функції НАТО і ЄС [61].

Таким чином, проаналізовані наукові праці засвідчують різноманітність концептуальних та методологічних підходів до аналізу проблеми самовизначення Косова. Зокрема, додаткового висвітлення потребує проблема еволюції позиції світового співтовариства щодо позиціонування Косова у сучасній системі міжнародних відносин.

1. 2. Джерельна база дослідження

Проблему визначення статусу Косова й державного будівництва в цій найбільш «молодій» країні Європи відображено в документах різного походження. Класифікацію основних джерел роботи можна здійснити таким чином: актові джерела (нормативно-правові), судово-адміністративні (суперечливі питання про статус Косова), епістолярні, статистичні, мемуарна література.

Проаналізовано офіційні документи державних структур Союзної Республіки Югославії. Насамперед, це Конституція Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, яка показує правові проблеми визначення статусу Косова. Збірка вибраних промов і статей Й. Тіто продемонструвала непослідовність політики союзних органів влади в Косові [62]. У цілому, ці документи дали можливість проаналізувати історичні причини розпаду Югославії і показали місце Косова в цьому процесі.

Центр з вивчення сучасного балканської кризи Інституту слов'язознавства РАН опублікував три томи документів з теми «Албанський фактор у розвитку кризи на території колишньої Югославії» [63]. Серед збірок документів слід відзначити книгу «У вогні Балканської війни. Збірник документів і матеріалів про «повітряній війні» НАТО проти Югославії» [64]. Авторський колектив, який збирав і науково описував документи для цього збірника, спробував уникнути однобічності в оцінці дій НАТО й звинувачень у тенденційності підібраних документів. Подібний підхід був застосований і при складанні тритомника збірника документів «Міжнародні організації і криза на Балканах» [65]. Оригінальним джерелом є результати соціологічних опитувань, проведених у 2008 та 2009 рр. Всеросійським центром дослідження громадської думки. Перша доповідь – «Незалежність Косова: переоцінка цінностей» [66] показала, що засоби масової інформації та російські політики перебільшують заклопотаність росіян темою втрати Сербією території Косова. Друга доповідь – «НАТО проти Югославії: десять

років потому» [67] ілюструє зміну думки росіян про цю операцію в бік її більшого прийняття.

Документи ООН, використані в дисертації, охоплюють доповіді Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про Місію ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові, резолюції Ради Безпеки ООН щодо Косова. Щорічні доповіді Генерального секретаря ООН про Місію ООН у справах тимчасової адміністрації Косова за період 2000–2017 рр. показують динаміку зміни внутрішньополітичної ситуації в Косові та міжнародної реакції на ці трансформації [68].

Серед косовських документів, періоду до 17 лютого 2008 р., були використані матеріали КФОР International security force. В офіційних документах ООН російською мовою використовується назва «Міжнародні сили безпеки» або Сили для Косова (СДК). Також, був використаний масив документів «Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові».

Після війни 1999 р. змінюється структура й зміст основних сербських документів, що стосуються Косова. Документи президента Сербії, прем'єр-міністра й Скупщини Сербії показали складність балансування між ностальгічними мотивами збереження контролю над Косовом й імперативами європейської інтеграції. Суперечливість цього політичного курсу відображено в документах двох державних структур: Ministry for Kosovo and Metohija Government of the Republic of Serbia (Міністерство Косово і Метохії Уряду Республіки Сербія) і Center for Protection of Natural and Cultural Heritage of Kosovo and Metohija (Центр захисту природної і культурної спадщини Косова і Метохії) [70]. Складність взаємодії міжнародних представництв у Косові з органами державної влади Косова демонструється документами сайтів президента Косова, прем'єр-міністра Косова та Асамблеї Косова, а також міністерства закордонних справ Косова [71]. Цікавий корпус нормативних документів являють собою розпорядження, видані Спеціальним представником Генерального секретаря ООН в Косові [72]. Також використані документи Сербського національного

віча Косова й Метохії, які показали всю суперечливість міжнародних відносин після проголошення незалежності Косова [73].

Документи ЄС показують еволюцію його політики на Балканах у цілому, і зокрема в Косові. У дисертації були використані документи European Union Rule of Law Mission EULEX Kosovo [74], а також European Commission Liaison Office to Kosovo [75]. Також, цінну інформацію з питань косовської політики ЄС дали документи Європейської Комісії та Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики К. Ештон [76].

Документація ОБСЄ відображає суперечливість позиції її держав-членів з проблеми статусу Косова. Досі Росія посилається на завершальні акти ОБСЄ, що підтверджують територіальну цілісність європейських держав. Щорічні доповіді Генерального секретаря Організації з безпеки і співробітництва в Європі про діяльність ОБСЄ розкривають цілі, методи і результати, які досягнуті ОБСЄ в Косові. Також, в дисертації використані документи Місії ОБСЄ в Косові [77].

Враховуючи особливу роль, яку Північноатлантичний альянс грає в Косові, істотний інтерес представляють документи НАТО. По гарячих слідах війни 1999 р. у Заяві щодо Косова, прийнятій главами держав і урядів країн, що брали участь у сесії Північноатлантичної ради у Вашингтоні, округ Колумбія, 23 – 24 квітня 1999 р. було зроблено спробу легітимації цієї операції заднім числом [78]. Прикладом політичного прагматизму можна вважати «Виступ Генерального секретаря НАТО лорда Робертсона на прес-конференції, присвяченій першій річниці початку військово-повітряної кампанії НАТО в Косові (27 березня 2000 р.)» [79]. Фактичний матеріал про повсякденну діяльність KFOR відображений у відповідних прес-релізах [80].

Економічні та фінансові аспекти становлення державності Косова відображені у відповідних документах Міжнародного валютного фонду [81]. Документи державних структур США в цілому відображають еволюцію американської політики в косовському питанні. Йдеться про документи

президента США, Державного департаменту США, Центрального розвідувального управління США й Пентагону [82].

Це саме можна сказати й про російські документи з проблеми Косова. У дисертації були використані офіційні заяви президентів РФ В. Путіна та Д. Медведєва з проблеми самовизначення Косова, документи Міністерства закордонних справ Росії, заяви щодо Косова Державної Думи. Узагальнювальну інформацію подано в документі під назвою «Інформація про діяльність російського миротворчого контингенту в Косові (жовтень 2002)» [83]. Дослідження особливостей формування позиції України вивчено на основі документів президента України, Міністерства закордонних справ і уряду України [84].

Отже, стан джерел з проблеми Косова, попри їхню суперечливість, дає можливість за умови їх комплексного й критичного використання вирішити основні завдання дисертаційного дослідження.

Події конфлікту щодо статусу Косова відображені й в мемуарах багатьох європейських і американських державних діячів. Цікавими є нюанси в позиціях британського прем'єр-міністра Т. Блера й німецького канцлера Г. Шредера. Тоні Блер у своїх мемуарах абсолютно несамокритично оцінює правильність операції НАТО проти Югославії в 1999 р. й інтерпретує її в категоріях концепції «гуманітарної інтервенції» [85]. Швидше за все, ця позиція Т. Блера зумовлена бажанням самовиправдання з приводу британської участі в іракській військовій кампанії, рішення про яку Лондон у союзі з Вашингтоном приймав з урахуванням «позитивного» досвіду повітряної війни з Югославією. Бундесканцлер Г. Шредер у своїх мемуарах «Рішення. Моє життя в політиці» розглядає рішення про участь військово-повітряних сил ФРН у кампанії НАТО 1999 р. в контексті європейської безпеки й бажання покінчити з балканським осередком напруженості, який дестабілізує ЄС [86]. Відомий австрійський дипломат і посередник у врегулюванні балканських конфліктів В. Петріч у статті мемуарного типу показав, що зрушення в процесі врегулювання косовського конфлікту

відбувалися переважно на основі поступок Росії [87]. Генеральний прокурор Гаазького міжнародного трибуналу К. дель Понте у своїх мемуарах «Полювання. Я і військові злочинці» спробувала довести відсутність вибіркості в діяльності Гаазького трибуналу щодо переслідування балканських військових злочинців незалежно від їхньої національності. Щоправда, К. дель Понте так і не вдалося пояснити, чому вона ігнорувала численні факти про причетність бойовиків ОАК у торгівлі людськими органами [88].

Косівські події присутні і в мемуарах президентів США Б. Клінтона і Дж. Буша (молодшого). Обидва президенти визнають, що обрання військово-повітряної тактики нанесення ударів по Югославії та відтягування терміну проведення наземної операції було зумовлено уроками в'єтнамської війни [89]. Президент Б. Клінтон у своїх мемуарах демонізує С. Милошевича, аргументуючи своє рішення про початок бомбардувань Югославії. Хоча в сюжеті, присвяченому Дейтонському мирному процесу, сам Б.Клінтон визнає С. Милошевича прагматичним і самосвідомим політиком [90]. Найближчий зовнішньополітичний радник Б. Клінтона – С. Телботт у своїх спогадах «Білл і Борис. Записки про президентську дипломатію» показав важливість «персональної дипломатії», яка, щоправда, не зовсім ефективно спрацювала під час косовської кризи 1999 р. [91]. Колишній директор ЦРУ США Дж. Тенет у мемуарах «У центрі шторму. Одкровення экс-глави ЦРУ» заперечує кримінальні зв'язки албанського командування «Визвольної армії Косова» [92].

Президент Дж. Буш (молодший) у своїх спогадах описує прийняття рішення про визнання незалежності Косова. На його думку, це рішення зумовлювалося головним американським інтересом, який полягає в глобальному поширенні демократії. Тому Дж. Буша абсолютно не цікавили аргументи щодо недостатньої міжнародно-правової легітимності проголошення незалежності Косова.

Мемуари російських дипломатів, військових і державних діячів, що стосуються проблеми Косова, дають непряме уявлення про боротьбу в середовищі російської державної еліти щодо визначення стратегії і тактики російської балканської політики. Генерал-лейтенант Л. Івашов, який наприкінці 1990-х рр. у Генеральному штабі Збройних сил Росії відповідав за формування геополітичної стратегії, у статті мемуарного типу «Косовська криза 1999 року. Кидок на Приштину» навів аргументи на користь доказів правильності рішення про перекидання російських миротворців з Боснії в Косово в найбільш критичний період реалізації резолюції Радбезу ООН №1244. На думку Л. Івашова, відмова від активної політики на Балканах і в їх нервовому вузлі Косова стала б доказом нездатності Росії стати одним з впливових полюсів сили в сучасних міжнародних відносинах [93].

Відомий російський політик і дипломат Є. Примаков у своїх спогадах «Роки у великій політиці» погоджується, що рішення розвернути літак над Атлантикою, коли дорогою до США йому стало відомо, що НАТО прийняло вольове рішення про початок бомбардувань Югославії, було більшою мірою емоційною реакцією, ніж раціональним розрахунком. Однак на думку Є. Примакова, такий демарш у сформованих обставинах був правильною дією [94], оскільки косовська операція інерційно була продовжена і у вторгненні в Ірак у 2003 р. [95]. Президенту Росії Б. Єльцину було непросто знайти політично впливового державного діяча для ведення в тандемі з М. Ахтісаарі складних переговорів зі С. Милошевичем у червні 1999 р. Цей процес детально описав В. Черномирдін у своїх спогадах «Виклик». Він пише про відсутність правильної альтернативи цим дипломатичним зусиллям і заперечує, що Росія фактично «зрадила Сербію» [96].

У цілому для всіх розглянутих тут мемуарів характерні описи яскравих подробиць подій, рельєфні образи різних політичних діячів, маловідомі факти з суб'єктивністю оцінок, підкреслення власної ролі у прийнятті доленосних рішень щодо Косова і прагнення до мінімального висвітлення епізодів, що не відповідають позиції того чи іншого автора мемуарів.

Отже, тільки системний розгляд альтернативних історіографічних підходів до косовської проблеми може дати можливість цілісно в усій складності й суперечливості зрозуміти причини, перебіг і наслідки створення незалежної держави Косова для балканського регіону і всієї існуючої системи міжнародних відносин.

1. 3. Методологічні засади дисертації

Методологічну основу дослідження склали принципи всебічного вивчення проблеми, діалектичний підхід. Їх використання дало можливість простежити передумови виникнення сербсько-албанського конфлікту у Косово, критично проаналізувати особливості позиції міжнародного співтовариства, урядів провідних країн світу щодо позиціонування незалежного Косова у сучасних міжнародних відносинах, участі цієї держави у балканській регіональній політиці, виявити сутність і різноманіття факторів розвитку та зв'язків пізнаваних явищ і процесів, врахувати досягнутий рівень наукового знання і точок зору провідних дослідників проблеми самовизначення Косова та еволюції позиції міжнародного співтовариства щодо визнання або заперечення цього історичного факту.

У процесі дослідження використано загальнонаукові та конкретно-історичні методи. Зокрема, використання діалектичного методу дозволило прослідкувати еволюцію позиції ЄС, США, Росії, України щодо самовизначення Косова. Використання загальнологічних методів індукції і дедукції, сходження від абстрактного до конкретного, класифікації, аналогії допомогло у визначенні об'єкта і предмета дослідження, встановленні конкретних прикладів впливу конфлікту навколо Косова на розвиток сучасної системи міжнародних відносин, а також у формулюванні висновків.

Методи системного і структурно-функціонального аналізу застосовано у дослідженні проблеми позиціонування Косова у балканській регіональній системі міжнародних відносин та з'ясуванні причин різного ставлення країн-

членів ЄС до самовизначення Косова, розвитку відносин цієї держави із міжнародними організаціями.

Серед використаних конкретно-історичних методів відзначимо: історико-генетичний (прослідковано особливості впливу проблеми самовизначення Косова на розпад Югославії); хронологічний (досліджено особливості еволюції позиції міжнародного співтовариства у конкретних хронологічних рамках на різних історичних етапах); періодизації (виділено періоди зміни політики ЄС, США, Росії щодо Косова); порівняльно-історичний (проведено компаративний аналіз спроб ООН, ОБСЄ, НАТО, які були спрямовані на врегулювання конфлікту навколо Косова).

Події навколо Косова можна розглядати як сецесію, тобто рух за самовизначення у ході якого частина держави бореться за відокремлення. Ця територія є визнаною на основі міжнародного права як частина держави, проти якої здійснюється виступ. Мирна форма албанського руху в Косово завершилась до 1997 року. Восени 2000 р. від влади був усунутий С. Милошевич. Мирні рухи опору у разі успіху дають більше шансів встановити демократичний режим та запобігти ризикам громадянської війни. Іноземні союзники можуть бути ненадійними і непостійними. Успішні демократії потребують зобов'язання урегульовувати внутрішні конфлікти за допомогою мирних інституційних механізмів. В Косово ЄС і ООН зайняті участю в ініційованих албанським урядом демократичних перетвореннях, використанні офіційних каналів для визначення проблем, що постають перед місцевою владою, протести проти порушення прав людини, намагання не допустити обмеження діяльності неурядових організацій, допомога в налагодженні діалогу влади й опозиції. Криза територіальної цілісності багатонаціональних держав фундаментальний аспект процесу глобалізації. Території вже неможливо зводити до фізичних кордонів, які розділяють країни. Політичну, соціальну, родинну й особисту територію визначають інституції, цінності, переконання, ідеології, а також громадський і приватний простори. Споживацькі розчарування, політична апатія та зневіра, дефіцит

можливостей для самореалізації молоді, створюють проблеми вже для незалежної держави Косово. Громадськість, яка ідентифікує себе з демократичними цінностями це передумова демократії, яка спирається на участь, дискусію в громадському та інституційному просторі.

Під час проведення дисертаційного дослідження також були використані спеціальні історичні методи, такі як проблемно-хронологічний, історико-системний, історико-порівняльний та критики джерел. Використання зазначених методів дало можливість досягнути поставленої мети та вирішити наукові завдання. Зокрема, проблемно-хронологічний метод застосовувався для викладу матеріалу дослідження в послідовному порядку. Історико-системний метод дав можливість розглянути проблему самовизначення Косова у широкому історичному контексті новітньої історії колишньої Югославії, нових незалежних країн, які виникли на Балканах після розпаду югославської федерації, історії Європи загалом. Історико-порівняльний метод допоміг виявити особливості косовського конфлікту та провести компаративний аналіз миротворчих зусиль міжнародних організацій, які були спрямовані на врегулювання протиріч між сербами та албанцями. Критичне ставлення до джерел сприяло формуванню авторської концепції дисертаційної роботи.

Третій світ складається сьогодні із суспільств, де державні структури нерозвинені, або зруйновані, внаслідок чого рівень політичної культури настільки низький, що практикою повсякденності є перманентне насилля. Стара і нова периферія демонструють нездатність до проявів ані соціальної міжнародної солідарності, ані цивілізаційної солідарності у ареалах світових релігій. Арабські бунти 2011 р. засвідчили, що камені у руках революціонерів стають символом запрошення суспільства у кам'яний вік. Бідні виштовхуються у резервації, де вони приречені на тихий економічний геноцид. Немає духовного опору, який є основою опору політичного. Конфлікт піддається регулюванню, якщо його інституціоналізовано, формалізовано дії конфліктуючих сторін, які мають ціннісні передумови для

врегулювання конфлікту. Безпека може бути надійною, якщо забезпечену безпеку обох ворогуючих сторін. Але тривалість, запеклість, залучення зовнішніх суб'єктів до косовського конфлікту перетворюють його на фактично «заморожений» конфлікт, навіть незважаючи на самовизначення Косова в 2008 році. Визначення європейської інтеграційної перспективи для Сербії у 2011–2017 рр. саме тому не дало прогресу у процесі заміни сербської націоналістичної ідентичності на європейську ідентичність. Утім, помітна втома сербського суспільства від десятиліть конфронтації повільно змінює цю ситуацію у напрямку визнання існуючої реальності.

Висновки до розділу 1

З науково-теоретичної точки зору балканські конфлікти становлять інтерес як приклад невідповідності між діючими нормами міжнародного права. Визнання права націй на незалежність суперечить не менш легітимному праву багатонаціональних держав на суверенітет і територіальну цілісність. Сучасна історія міждержавних конфліктів на території колишньої Югославії дає багато фактичного матеріалу для теоретичного осмислення тенденцій еволюції європейської системи безпеки.

Загалом сербська історіографія косовської проблеми залишається емоційно залежною від політичних оцінок факту незалежності Косова і саме в цьому контексті розглядається вченими інших національно-історичних наукових шкіл. Зважаючи на російські імперські інтереси, російська історіографія послідовно засуджує позицію країн євроатлантичної цивілізації щодо підтримки територіальної цілісності Сербії. Проте в українській історіографії проблема самовизначення Косова досі була висвітлена недостатньо.

Проблему визначення статусу Косова й державного будівництва в цій найбільш «молодій» країні Європи відображено в документах різного походження. Класифікацію основних джерел роботи можна здійснити таким чином: актові джерела (нормативно-правові), судово-адміністративні

(суперечливі питання про статус Косова), епістолярні, статистичні, мемуарна література.

Таким чином, спираючись на критичне переосмислення наукового доробку попередників, репрезентативну джерельну базу та на адекватні методи дослідження можна розкрити тему дисертаційного дослідження присвяченого еволюції позиції світового співтовариства щодо проблеми самовизначення Косова.

Список використаних джерел до розлілу 1

1. Павлюченко О. В. Россия и Сербия. 1888 – 1903 (дипломатические отношения, общественные связи). Киев: Институт истории АН Украины, 1987. 129 с.
2. Павлюченко О. В. Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках (друга пол. XIX – поч. XX ст.). Київ: Наукова думка, 1992. 207 с.
3. Каменецький М. Косовська проблема від Маркса до Буша // Зовнішні справи. 2008. № 7 – 8. С. 30 – 33.
4. Качура Ю. Б. Югославия в концепциях и внешней политике США в 1960-е годы. Киев: Киевский государственный университет, 1989. 19 с.
5. Лапшин А. Е. Конфликт в бывшей Югославии (1991 – 1995) в общеевропейской политике США. Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Одесса: Одесский государственный университет им. И.И. Мечникова, 1999. 19 с.
6. Шилова А. В. Роль світового співтовариства в урегулювання югославської кризи та участь у цьому процесі України (90-ті роки). Автореферат дис. канд. іст. наук. Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 19 с.
7. Шилова А. В. Витоки, особливості та наслідки косовської кризи // Вісник Київського інституту «Слов'янський університет». 2002. Вип. 10. С. 103 – 113.
8. Шилова А. В. Зусилля міжнародного співтовариства з врегулювання косовської кризи // Вісник Київського міжнародного університету. Київ, 2002. Вип. 1. С. 94 – 104.

9. Маначинский А. Югославия: приговор вынесен. Киев: Румб, 2005. 288 с.
10. Куцька О. М. Інформаційно-психологічне протиборство в період конфлікту НАТО – Югославія 1999 року. Дис. к. і. н. Львів: Львівська політехніка, 2004. 20 с.
11. Горобец И. В., Мартынов А. Ю. Обстоятельства и последствия независимости Косово // Вісник Київського славистичного університету. 2009. № 41. С. 35 – 51.
12. Дівак В. Косово, боротьба за незалежність: історія питання та його наслідки // Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 111 – 121.
13. Чиркович С. М. История сербов. Москва: Весь мир, 2009. 448 с.
14. Джуретич В. Развал Югославии: исторические предпосылки 1918 – 2003 гг. Москва: Кобек инженеринг, 2003. 650 с.
15. European Union Rule of Law Mission EULEX Kosovo. URL: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/front> (дата звернення 02.05.2011).
16. Симич П. Дейтонский процесс: сербский взгляд // Мировая экономика и международные отношения. 1998. № 9. С. 34 – 45.
17. Самарин А. Глобализация и косовская драма. Косовская Митровица: Университет Приштини, 2009. 180 с.
18. Антанасиевич И. Косово: тектонический разлом // Политический журнал. 2007. № 5 – 6. С. 46 – 49.
19. Павич М. Биография Белграда. Санкт-Петербург: Амфора, 2010. 320 с.
20. Slivanovic Goran. The Agreement of Serbia and Montenegro in a Foreign Policy Context // Review of International Affairs. January – March 2002. p.18 – 24.
21. Рашевич М. Демографический фактор и косовский кризис // Социологические исследования. 2010. № 5. С. 105 – 110.
22. Шувакович У. Эскиз этнополитических суждений сербских студентов из Косово // Социологические исследования. 2010. № 3. С. 72 – 75.
23. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990 – 2000). Москва: Русское право, 2001. 720 с.

24. Волков В. «Новый мировой порядок» и балканский кризис 90-х годов: распад Ялтинско-постдамской системы международных отношений // Новая и новейшая история. 2002. № 2. С. 11 – 50.
25. Барышев А. Разрушение Югославии и Организация Объединенных Наций. Москва: Общество дружбы с зарубежными странами, 2007. 135 с.
26. Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? Историческая судьба Югославии в XX веке. Москва: Гея итэрум, 2000. 480 с.
27. Валецкий О. Югославская война. 1991 – 1995. Москва: Крафт, 2008. 582 с.
28. Искендеров П. А. История Косово в прицеле дискуссий // Вопросы истории. 2010. № 3. С. 38 – 54.
29. Кандель П. Е. Сербия между Косово, ЕС и Россией // Мировая экономика и международные отношения. 2009. № 1. С. 52 – 61.
30. Пономарёва Е. Г. Политическое развитие постъюгославского пространства (внешние и внутренние факторы). Москва: МГИМО, 2007. 236 с.
31. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
32. Калоева Е. Б. Системные изменения и общественное сознание в Сербии // Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. Москва: ИНИОН РАН, 2008. С. 57 – 73.
33. Романенко С. А. Югославия: история возникновения, кризис, распад, война, образование независимых государств. Москва: МОНФ, 2000. 495 с.
34. Романенко С. А. Югославский миф и российская политическая элита: консенсус или расщепленное историческое сознание? // Общественные науки и современность. 2004. С. 120 – 133.
35. Улунян А. А. Балканские народы друг о друге: явные пристрастия и тайные чувства в конце XX века // Общественные науки и современность. 1999. № 4. С. 80 – 99.

36. Косово: международные аспекты кризиса. Москва: Гендальф, 1999. 309 с.
37. Уроки югославского кризиса и будущее международной безопасности. Москва: РИЦ ИСПИ РАН, 2000. 53 с.
38. Конфликт в Косово и международная безопасность. Москва: Институт экономики РАН, 2009. 368 с.
39. Хомский Н. Новый военный гуманизм: уроки Косово. Москва: Праксис, 2002. 320 с.
40. Уэст Р. Иосип Броз Тито: власть силы. Смоленск: Русич, 1998. 512 с.
41. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва: Аст, 2003. 603 с.
42. Sundhaussen Holm. Geschichte Serbiens. 19-21 Jahrhundert. Wien: Böhlau, 2007. 514 с.
43. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 s.
44. Vickers Michel. Between Serb and Albanian: a History of Kosovo. New York: Pinguin Publishers, 1998. 450 с.
45. Allcock J.B. Explaining Yugoslavia. London: Institute of international relationship, 2000. 450 с.
46. Ilic J. Kosovo Demographic and Socio-Economic Survey. Pristina: Universitet, 2000. 280 с.
47. Cohen Leonard. Kosovo: Nobody's Country // Current History. March 2000. С. 13 – 25.
48. Kupchan Charles. Independence for Kosovo URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61193/charles-a-kupchan/independence-for-kosovo> (дата звернения 10.09.2015)
49. Bugajski J. Close to the Edge in Kosovo // Foreign Affairs. 1998. Vol.21. № 3 С. 10 – 34.
50. Baleta A. Kosovo: Albanian Nation in War with the Serbian Nation // The Balkan Analyst. 1998. № 9. С. 19 – 31.

51. Blumi Isa. The Islamist Challenge in Kosovo // Current History. 2003. March
URL: <http://www.currenthistory.com/article-category.php?ID=3&Page4>
(дата звернення 12.09.2015).
52. Ignatieff Michael. Virtual War: Kosovo and Beyond. New York: Books, 2000.
300 с.
53. Goff P. (Ed.). The Kosovo News and Propaganda War. Vienna: Suhrkamp
Verlag. 1999. 230 с.
54. Caplan R. International Diplomacy and the Crisis in Kosovo // International
Affairs. 1998. Vol.74. № 4. С. 8 – 18.
55. Traub James. The best intentions. Kofi Annan and the UN in the era of
American power. London: UK Publishers. 2006. 230 с.
56. Lagvold Robert. Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo. URL:
<http://www.foreignaffairs.com/articles/62555/robert-legvold/peace-at-price-how-the-world-failed-kosovo> (дата ввідання 15.09.2015)
57. Fukuyama Fr. State Building. Governance and World Order in the Twenty First
Century: Cornell University Press. 2004. 340 с.
58. Ignatieff Michael. Empire late. Nation-building in Bosnia, Kosovo and
Afghanistan. London: Metropolitan Books. 2003. 310 с.
59. Derens Jean-Arnault. Protectorate of Kosovo. URL:
<http://www.mondediplo.com/2003/12/09Derens> (дата відвідання
29.11.2015).
60. Glenny Misha. McMafia. A Journey Through the Global Criminal Underworld.
London: Random House, 2008. 240 с.
61. Yannis Alexandros. Kosovo Under International Administration. Athens:
Eliamer, 2001. 172 с.
62. Тито И. Избранные статьи и речи. Май 1941 – октябрь 1979. Москва:
Политиздат, 1987. 657 с.
63. Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии.
Документы. Т. 3. (2000 – 2005 гг.). Москва: Индрик, 2008. 376 с.

64. В огне Балканской войны. Сборник документов и материалов о «воздушной войне» НАТО против Югославии с 24 марта по 10 июня 1999 г. Санкт-Петербург: Северная звезда, 2001. 512 с.
65. Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Т. 1-2. Москва: Индрик, 2000. 496 с.
66. Независимость Косово: переоценка ценностей. Пресс-релиз №1050 Всероссийского центра изучения общественного мнения. 18.09.2008 // URL: <http://www.wciom.ru/index.php?id=4598&uid=10713> (дата звернения 13.04.2015).
67. НАТО против Югославии: десять лет спустя. Пресс-релиз №1183 Всероссийского центра изучения общественного мнения. 24.03.2009 // URL: <http://wciom.ru/index.php?id=4598&uid=11614> (дата звернения 18.09.2015).
68. «Всеобъемлющие предложения по урегулированию статуса Косово», представленные специальным посланником Генерального секретаря ООН Марти Ахтисаари 26 марта 2007 года // Документация ООН S/2007/168/Add. – URL: <http://www.un.org> (дата звернения 10.04.2017).
69. Ministry of Foreign Affairs of Kosovo // URL: <http://www.mfa-ks.net> (дата звернения 10.05.2017).
70. Constitution of the Republic of Kosovo // URL: <http://www.kushtetutakosoves.inf> (дата звернения 10.05.2017).
71. Constitution of the Republic of Kosovo // URL: <http://www.kushtetutakosoves.inf> (дата звернения 10.05.2017).
72. Report of the Secretary General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. 2011, 3 May. // S/2011/281 // URL: http://www.unmikononline.org/SGReports/UIV_Sec_Gen_kosovo_report_05_2011.pdf (дата звернения 10.05.2017).
73. Открытое письмо председателя Сербского национального веча Косова и Метохии Президенту Республики Сербии Милану Милутиновичу (4

июня 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 84 – 96.

74. European Commission Liaison Office to Kosovo. URL: http://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/index_eu.html (дата звернения 10.05.2017).
75. Human rights violations in Kosovo. Prishtina: European Komission, 2000. 200 с.
76. Press Releases Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Hashim Thaci, Prime Minister of Kosovo, Brussels, 4 July 2011 // URL: <http://www.ec.europa.eu/genifo/queky/page=1> (дата звернения 10.05.2017).
77. Доклад Генерального секретаря Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе о деятельности ОБСЕ за 2001 год (26 ноября 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 198 – 201.
78. Заявление по Косово принятое главами государств и правительств стран, участвовавших в сессии Североатлантического совета в Вашингтоне, округ Колумбия, 23 – 24 апреля 1999 года // URL: http://www.nato.int/cp5/ru/natolive/official_texts_27441.htm (дата звернения 11.05.2017).
79. Заявление Генерального секретаря НАТО Джорджа Робертсона (7 мая 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 144 – 145.
80. NATO Parliamentary Assembly (45 Annual session, 1999, Amsterdam) Reports «Kosovo as Precedent: Towards a Reform of the Security Council». Brussels: NATO Office, 1999. 25 с.
81. IMF-Resident Representative Office in Kosovo. February 27, 2009. URL: <http://www.imf.org/external/country/uvk/fr/-21k.html> (дата звернения 11.05.2010).
82. Kosovo. URL: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/geos.kv.html#People> (дата звернения 11.11.2017).

83. Информация о деятельности российского миротворческого контингента в Косове (октябрь 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 217 – 221.
84. Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии (1990 – 1993). В 2-х т. Т. 2. Москва: Славянская летопись, 1993. 504 с.
85. Blair Tony. A journey. My political Life. London: McMillan Press, 2010. 700 с.
86. Шредер Г. Решения. Моя жизнь в политике. Москва: Европа, 2007. 552 с.
87. Петрич В. Россия, Косово, Европа: опыт урегулирования конфликтов после холодной войны // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 12. С. 106 – 112.
88. Дель Понте К. Охота. Я и военные преступники. Москва: Эксмо, 2008. 640 с.
89. Клинтон У. Дж. Моя жизнь. Москва: Альпина бизнес букс, 2005. 1088 с.
90. Bush George. Decision Points. Crown: Virgin Books, 2010. 497 с.
91. Тэлботт Строуб. Билл и Борис. Записки о президентской дипломатии. Москва: Городок, 2003. 509 с.
92. Тенет Джордж. В центре шторма. Откровения экс-главы ЦРУ. Москва: Эксмо, 2008. 576 с.
93. Ивашов Л. Г. Косовский кризис 1999 года. Бросок на Приштину // Новая и новейшая история. 2004. № 5. С. 87 – 115.
94. Примаков Е. М. Годы в большой политике. Москва: Совершенно секретно, 1999. 445 с.
95. Примаков Е. М. Мир после 11 сентября и вторжения в Ирак. Запорожье: Премьер, 2004. 192 с.
96. Черномырдин В. С. Вызов. Москва: Московский писатель, 2003. 616 с.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ САМОВИЗНАЧЕННЯ КОСОВА

2. 1. Криза югославського федералізму і розпад СФРЮ

У югославській державі, що об'єднала кілька етносів балканських слов'ян з різною історичною долею, неоднаковою культурою і діаметрально протилежним рівнем соціально-економічного розвитку, з самого початку неминуче виникали складні політичні, економічні та соціокультурні протиріччя. Сербський історик С. Чіркович писав, що на початку ХХ ст. «перешкодою на шляху Сербії до свого історичного центру (Косово і Метохія) були не лише влада султана, але й територіальні претензії конкурентів – болгар і греків на Македонію, а місцевих албанців на Косово» [1, с. 309].

Російський історик В. Волков зазначав, що «югославська криза має комплексний характер, а отже й різноманітні причини» [2, с. 223]. На думку цього історика Югославія не була штучною державою, але її Ахіллесовою п'ятою було те, що єдність країни залежала від єдності Союзу комуністів Югославії [2, с. 229]. НАТО, на думку цього російського історика, скористалося з етнічно-громадянської війни, аби встановити на Балканах свій протекторат [2, с. 265]. Після розгрому Османської імперії коаліцією слов'янських держав Сербії, Греції, Болгарії та Чорногорії на Лондонській конференції 1913 р. албанці Косова виступали проти включення їх земель до складу Сербії [3, с. 184]. Однак Албанія, яка щойно отримала незалежність, ще не мала достатнього політичного впливу, щоб домогтися вирішення косовської проблеми на свою користь. За підсумками Першої світової війни (1914–1918 рр.) Територія Косова увійшла до складу Королівства сербів, хорватів і словенців.

Серйозні національні проблеми були характерні для розвитку Югославії у міжвоєнний період 1918–1941 рр. Балкани були слабкою ланкою

Версальської системи міжнародних відносин. Королівство сербів, хорватів і словенців фактично стало об'єктом інтересів Англії, Франції, Італії, Німеччини, які використовували внутрішньополітичну напруженість у КСХС, тобто «першій Югославії» у своїх зовнішньополітичних інтересах [4, с. 14]. Однією з головних рис функціонування югославської економіки вже тоді стала нерівномірність у промисловому розвитку окремих областей країни.

У роки Другої світової війни територія Косова входила до складу «Великої Албанії», анексованої Італією [3, с. 186]. 21 травня 1941 р. було утворено пронімецьку Незалежну державу Сербію на чолі з генералом М. Недичем. Його уряд у негласному союзі з четниками воював проти партизан Й. Тіто [5, с. 254–255]. У червні 1944 р. нацистська Німеччина сформувала албанську гірську дивізію військ СС «Скандербег», яка діяла й на території Косова [6, с. 317–318]. Ці факти сербська пропаганда активно використовувала проти албанців.

29 листопада 1945 р. Установча скупщина проголосила створення Федеративної Народної Республіки Югославії, що складалася з шести рівноправних республік: Сербії з автономним краєм Воєводина і автономною областю Косово і Метохія, Македонії, Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Хорватії, Словенії [6, с. 165]. У «другій Югославії» події Другої світової війни залишили кривавий слід у пам'яті її народів. Про злочини усташів не згадували в офіційній історії. Ці «війни пам'яті» наприкінці 1980-х рр. зіграли свою руйнівну роль у процесі розпаду Югославії. У Косово, як зазначає С. Чіркович, «сторона, якій належала влада, намагалась отримати одноосібні переваги над рештою, без чого відчувала себе пригніченою» [1, с. 373].

Післявоєнна соціалістична Югославія була країною, де жили, кожен у межах своїх «соціалістичних республік», шість народів, які чітко усвідомлювали свою окремішність один від одного. Додатково до республік були дві сербські автономії Косово й Воєводина [6, с. 19]. Усі ці історичні

області відчували сильну взаємну напругу не тільки з часів Тіто, але й набагато раніше, буквально з моменту утворення югославської держави в 1918 р. Тим не менш, комуністичний лідер Югославії Й. Тіто розраховував створити Балканську федерацію. Під час візиту в 1946 р. до Тирани Тіто, за умови входження Албанії до складу федерації, не виключав можливості передачі Косова до складу Албанії [7, с. 318]. Показово, що, починаючи з 1946 р., з Косова емігрували 140 тис. громадян неалбанського походження [8, с. 289].

Виступаючи 31 березня 1947 р. з доповіддю про зовнішню політику Федеративної Народної Республіки Югославії, Тіто констатував, що «з Албанією вже створений цілий ряд спільних товариств, таких, як нафтове, морського судноплавства, будівництва залізниць тощо. Крім того, дуже важливою є угода з Албанією про зрівнювання валютних курсів і про ліквідацію митних кордонів між обома країнами» [5, с. 303]. Радянський диктатор Й. Сталін цікавився відносинами Югославії з Албанією в регіональному балканському контексті, особливо у разі включення Албанії до складу ФНРЮ [8, с. 214]. Причому, Тіто під час переговорів з албанським комуністичним лідером Е. Ходжей заявляв, що «міжнародне становище не сприяє постановці питання про приєднання Косова до Албанії, що могло послабити позиції югославського уряду, особливо в Сербії» [5, с. 218].

Наприкінці 1947 р. США розглядали питання про можливу інтервенцію в Греції, щоб запобігти переходу цієї країни під контроль комуністів. Албанці звинувачували югославів в небажанні активніше допомагати грецьким прокомуністичним партизанам. Ці звинувачення погіршили албансько-югославські відносини. Міністр економіки Албанії Н. Спіру був звинувачений Белградом у листопаді 1947 р. в саботажі економічного співробітництва з Югославією [8, с. 228]. Тіто, не інформуючи Сталіна, поставив перед Албанією питання про створення югославської військової бази на кордоні з Грецією. Ця ініціатива ще більш обурила Кремль, оскільки

ідея створення Балканської федерації підживляла радянську позицію з питання перешкодження об'єднанню західних зон окупації в Німеччині [9, с. 93].

Плани направити югославську дивізію в Албанію Тіто пояснив Сталіну бажанням захистити грецьких партизан на Півдні Албанії [9, с. 229]. До того часу Тіто встиг повернути до ідеї Балканської федерації Болгарію. Однак радянське керівництво вважало, що болгарсько-югославський союз лише підсилив інтервенцію англійців і американців у Греції. А введення югославської дивізії без санкції СРСР в Албанію загрожувало інтервенцією США та Англії проти Албанії. У відповідь Тіто звинуватив Сталіна в небажанні рахуватися з інтересами Югославії. Зокрема йшлося про рекомендації СРСР Югославії будувати флот лише для берегової оборони. 18 березня 1948 р. в листі ЦК ВКП (б) Тіто був звинувачений у прагненні до керівної ролі на Балканах й ігноруванні вирішальної ролі СРСР в таборі соціалізму. Югославію не було допущено до створюваної в січні 1949 р. Ради Економічної Взаємодопомоги. «В Албанії на прикордонних ділянках були створені особливі розвідувальні центри, які займалися направленням на югославську територію озброєних груп» [10, с. 254]. Албанія дистанціюється від Югославії.

Проблема становища національних меншин стає загрозою національній безпеці балканських держав. Албанія звинувачує Тіто в утиску албанців у Югославії, а Югославія у відповідь вказує Е. Ходже на підтримку албанського сепаратистського руху в Косові. Розрив югославсько-албанських відносин в 1948 р. не послабив сепаратистські настрої в Косові [10, с. 187].

Корейська війна 1950–1953 рр. сприяла тому, що Захід розглядав Югославію через призму виникнення аналогічного конфлікту в Європі. США приймають рішення про економічну й військову допомогу Тіто. Триєстський конфлікт унеможливив повний союз Югославії із Заходом. Формально радянсько-югославські відносини були нормалізовані лише після візиту 26 травня 1955 р. першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова до Белграда, хоча «югославський ревізіонізм» у Кремлі продовжували засуджувати.

Американсько-югославські відносини продовжували розвиватися відповідно до злетів і падінь югославсько-радянських відносин. Ця ж тенденція була властива й радянсько-албанським відносинам. 16 листопада 1960 р. перший секретар Албанської партії праці Е. Ходжа, виступаючи на Московській нараді представників 81 комуністичних і робочих партій, розкритикував М. Хрущова за дружбу з югославськими троцькістами і ревізіоністами, які інтригують проти Компартії Китаю і закликають до мирного співіснування. Албанська диктатор дорікнув СРСР у недостатній допомозі з політичних мотивів, коли в Албанії трапився голод. В офіційні протоколи наради промова іспанського лідера не потрапила. Роком пізніше дипломатичні відносини між СРСР і Албанією були розірвані. Кризу переживали і югославсько-албанські відносини [10, с. 118].

Економічні реформи 1960-х років створили в СФРЮ групи ліберальної національно орієнтованої інтелігенції та політичних еліт, що критикували владну монополію Союзу комуністів Югославії. Так створювалися об'єктивні й суб'єктивні передумови для розпаду країни. У 1945–1963 рр. Косово було автономною областю, а в 1963 – 1989 рр. – автономним краєм у складі Сербії [10, с. 219]. Уперше політичне гасло «Косово – республіка» пролунав на вулицях Приштини під час демонстрацій навесні 1968 р. [11, с. 12].

Причому за Конституцією 1974 р. Косово стало конституційним суб'єктом Югославії, що викликало роздратування у багатьох сербів, які, будучи етнічною меншиною в Косові, піддавалися психологічному пресингу. Наприклад, неможливо було внести поправки до Конституції Сербії без схвалення крайової влади Косова. Фактично Конституція СФРЮ 1974 р. сприяла ослабленню центральних органів влади. Децентралізація призвела до утворення на рівні республік і автономних областей самостійних центрів влади. Етнократична тенденції знайшли відгук в історичній пам'яті народів. Заняття в школах і вищих навчальних закладах Косова здійснювалися

албанською мовою, але за рахунок федерального югославського бюджету [11, с. 14].

Серби знаходилися на «особливому» положенні в комуністичній владі як «історичний гнобитель» народів у королівській Югославії. Сам Тіто був хорватом і більшість його оточення становили хорвати й словенці. У соціалістичній Югославії послідовно проводилася політика «албанізації» Косова в надії розширити Югославію за рахунок приєднання Албанії. Тіто не думав про долю сербських православних святинь у Косові, які були для комуніста-атеїста неактуальними [12, с. 114]. Багато косовських албанців традиційно підробляли за кордоном. Хоча лідер югославських комуністів догматично вірив у пролетарський інтернаціоналізм і не хотів допускати розділу робітничого класу за національною ознакою, в Косові до складу пролетаріату входили лише представники сербської національної меншини. У квітні 1963 р. Федеративна Народна Республіка Югославія стала Соціалістичною Федеративною Республікою Югославією. Упровадження в югославську економіку ринкових механізмів замість консолідації загального югославського ринку стимулювали націоналістичні настрої як у промислово розвинених республіках, таких як Хорватія і Словенія, так і в депресивних республіках і краях, наприклад, в Косові [13, с. 99].

Виступаючи 7 грудня 1964 р. на VIII з'їзді СКЮ, Тіто лише констатував, що «націоналістичні деформації виникають також і внаслідок етатистсько-бюрократичних тенденцій, що перешкоджають процесам міжнаціональної інтеграції. Вони призводять, з одного боку, до бюрократично-централістських тенденцій, до унітаристського ігнорування суспільно-економічних функцій республік і автономних країв і, з іншого боку, до тенденцій замикання у «власних кордонах» [5, с. 593]. Як бачимо, «діагноз» системній «хворобі» існуючої на той час моделі югославського федералізму було поставлено. Але дієвих засобів зміни ситуації на краще вчасно так і не було розроблено.

Кризова ситуація в міжнаціональних відносинах не змінилася й до березня 1969 р., коли відбувся IX з'їзд СКЮ. Тіто в черговий раз визнав, що «дуже важке становище в Косові: слабкий загальний економічний та суспільний розвиток і сильні національні антагонізми ми успадкували ще з часів довоєнної Югославії» [5, с. 607]. «ЦК СКЮ рішуче засудив догматичні елементи, які в деякому відношенні користувалися монополією в Косові й Метохії. Мали місце недооцінка інтересів албанської народності, свавілля й безвідповідальні бюрократичні дії» [5, с. 607]. Націоналістичні настрої посилювалися насамперед у депресивних районах Югославії. Боснієць А. Изетбегович ще в 1970 р. вимагав створення в Боснії та Герцеговині ісламської державності [13, с. 44].

Наприкінці 1970-х рр. Югославія почала скочуватися в економічну й політичну кризу. Національні еліти піднімають питання про трансформацію федерації в конфедерацію. Дисидентський рух «Хорватська весна» виступав за лібералізацію соціально-економічних відносин в Югославії [7, с. 278]. Після націоналістичних заворушень у Хорватії, виступаючи 27 травня 1974р. на X з'їзді Союзу комуністів Югославії, Тіто відверто заявив, що «для ворогів нашої революції та соціалістичного самоврядування не може бути демократії» [5, с. 546]. Однак жорсткий курс щодо косовських албанців не доповнювався економічною модернізацією краю. Наприклад, у 1974 р. рівень добробуту в Косові був у вісім разів нижчим, ніж у найбільш розвиненій югославській республіці – Словенії [10, с. 314]. Напруженими міжнаціональні відносини в Югославії були вже в останні роки життя Тіто. Наприклад, в 1972 р. він востаннє одружився із 28-річною Йованкою Будиславлевич, але розлучився з нею через звинувачення в «маніпулюванні кадровими призначеннями на вищі партійні і державні посади на користь Сербії» [14, с. 104–105].

Йосип Броз Тіто, виступаючи 19 квітня 1979 р. на урочистому засіданні Центрального комітету СКЮ, присвяченому 60-річчю заснування Комуністичної партії Югославії, визнав, що «перед нами продовжує стояти

завдання прискореного підйому слаборозвинених республік і автономних країв, і особливо автономного краю Косова» [5, с. 198].

Місцеві еліти використовували в боротьбі за владу спочатку доводи про те, що вони більше віддають федерації, ніж отримують від неї, потім ідею вільних економічних зон, потім стали згадувати взаємні історичні претензії та образи. На людей, глибоко занурених у конфлікт інтересів, пов'язаних з етнічністю, марно впливати логікою. Від того, визначити ту чи іншу соціальну групу як «націю» або «народність», залежить напрямок колосальних грошових потоків [13, с. 111].

У 1970-і рр. коледжу Приштини було дано право запрошувати на лекції албанських викладачів і використовувати албанські підручники. Політика «відкритих дверей», за задумом югославської влади, повинна була переконати албанців Косова в тому, що їм живеться краще, ніж албанцям під диктаторським правлінням Е. Ходжі. Однак випускники Приштинського університету, які погано знали сербохорватську мову, не могли влаштуватися на роботу за межами Косова, що стимулювало в рядах інтелігенції почуття ображеного албанського націоналізму [1, с. 291]. Безробіття в Косові стимулювало відтік албанців на Захід, де виникла албанська діаспора, яка пропагувала ідеї про «гнобителів» сербів. Ісламська революція в Ірані 1979 р. стимулювала й релігійні настрої в середовищі албанських мусульман. Релігія знову стала важливим фактором конфліктної ідентифікації.

16 жовтня 1979 р. Тіто виступив на спільному засіданні президії автономного краю Косова й президії крайового комітету союзу комуністів Косова у м. Приштина. Він закликав «домовитися і про структуру виробництва в краї. Адже у вас розвинена головним чином видобувна промисловість, видобуток сировини. А сировина сама по собі ще нікого ніколи не збагатила. Слід було більше розробляти переробну промисловість». Югославія відчуває брак електроенергії, а в Косові є великі можливості для видобутку вугілля відкритим способом. «Більш рівномірний розвиток відповідає інтересам не тільки Косова, – зазначав Й. Тіто, – але й усієї

Югославії» [5, с.634]. Тіто безпосередньо пов'язував діяльність націоналістів, іредентистів, вороже налаштованої частини духовенства та інших ідейних супротивників із зарубіжними спекуляціями, які прагнуть посіяти розбрат у середовищі багатонаціонального населення Косова [1, с. 637].

Сербські політики продовжували вважати, що положення Конституції СФРЮ 1974 р. ведуть до поступового відокремлення автономних утворень у складі Сербії країв Воєводини й Косова [13, с. 279]. Сербі були незадоволені економічними преференціями Хорватії та Словенії, що вело до їх національного егоїзму. Смерть Й. Броз Тіто 4 травня 1980 р. була сприйнята населенням Югославії по-різному. Одні вважали це кінцем «золотої епохи», інші новим шансом. Югославію охопила економічна криза. Зовнішній борг зростав і позбавив країну можливості отримувати нові кредити. Велика частина доходів економіки йшла на обслуговування відсотків зовнішнього боргу.

За даними останнього загально-югославського перепису населення 1981 р. в Косові проживало 1 млн. 584 тис. 558 чоловік. З них, у містах жили 32,5% населення (514 тис. 755 осіб), а 77,4% населення краю склали албанці (1 млн. 226 тис. 736 осіб). На виробництві було зайнято лише 150 тисяч робітників, з них майже всі серби й чорногорці [15, с. 12]. Ці факти подавалися сербськими націоналістами як небажання албанців Косова працювати. Подібні закиди також не зміцнювали міжнаціональні відносини.

Тільки в 1981 р. на території Косова чотири рази вводився надзвичайний стан. Роздратовані збільшенням рівня безробіття і скороченням життєвого рівня, албанці Косова вимагали надання статусу республіки, оскільки в правовому відношенні це давало можливість виходу з СФРЮ [16, с. 167]. Показово, що під час цих протестів почалася політична кар'єра нинішніх албанських лідерів Косова та Македонії. Наприклад, лідер албанської партії «Демократичний союз за інтеграцію» в Македонії Алі Ахметі (народився в 1959 р.), будучи студентом Приштинського університету, брав участь в екстремістських виступах албанської молоді, а потім став

одним з керівників підпільної албанської організації в Косові. У 1996 р. Ахметі брав участь у створенні «Визвольної армії Косова» [17, с. 139]. Ці події впливали й на формування світогляду майбутнього керівника «Армії визволення Косова» Хашима Тачі.

Демографічний чинник став суттєвим питанням югославської політики. З 1948 р. до 1981 р. кількість албанців у Косові зростає з 733 тисяч до 1,6 мільйонів чоловік [18, с. 39]. Наприкінці 1981 р. у 635 з 1451 адміністративно-територіальних одиницях Косова не залишилося жодного серба. До 1991 р. серби в Косові становили менше 10% населення краю [19, с.187]. У 1986 р. був опублікований «Меморандум Сербської академії наук і мистецтва», який оформив «великосербські» настрої [20, с. 218].

25 листопада 1988 р. Скупщина СФРЮ прийняла поправки до конституції, які надали центральному уряду можливість домагатися від республік виконання союзних законів. Формально відроджувалася єдина фінансова, кредитна, податкова й валютна система [20, с. 229]. Ці рішення федеральних властей із роздратуванням були сприйняті албанцями Косова. За даними статистики, 1988 р. кількість зайнятих на 1000 осіб у найбільш промислово розвиненій Словенії становило 685 чоловік, а в Косові лише 223 людини. За даними 1989 р. середня заробітна плата робітників і службовців до середнього рівня по країні в Косові становила лише 58,98% [20, с. 232]. При цьому, фактично республіканські органи влади Сербії не мали реальної влади на території Косова. Албанські націоналісти закликали створювати «етнічно чистий» край Косова. З березня 1989 р. рішенням Президії СФРЮ в Косові було введено «особливий стан», що передбачав комендантську годину, арешт албанських активістів і тимчасове зупинення діяльності албанських політичних і громадських організацій [21, с. 33].

Таким чином, криза югославського федералізму, була стимульована дією складної системи факторів: історично різними долями народів, об'єднаних у складі СРФЮ, різними ментальними та релігійними цінностями цих народів, нерівномірністю соціально-економічного розвитку різних

республік, міжнаціональними протиріччями. У роки «холодної війни» ситуація в СФРЮ була у динамічній рівновазі під впливом зацікавленості Сходу і Заходу зберігати в Європі нейтральні Балкани. Але після перемога Заходу в «холодній війні» і внаслідок розпаду СРСР, СФРЮ припинила виконувати цю роль. Натомість максимально загострилися усі вище названі фактори, які й спровокували розпад югославської федерації.

2. 2. Посилення радикалізації албанського національного руху в Косові

28 червня 1989 р. серби урочисто відзначили 600-річчя Косовської битви. Сербський партійний лідер С. Милошевич, виступаючи на Газиместані (полі битви), як національний лідер пообіцяв захищати сербів. Масштаби латентної громадянської війни в Косові тільки збільшилися. Насилля ставало потужним мотиватором для радикалізації позицій як сербів, так і албанців.

30 січня 1990 р. в Белграді відбувся останній в історії СКЮ XIV позачерговий з'їзд, що завершився розпуском партії. Багатопартійна система формувалася за етнічним принципом: «одна етнічна спільність – одна територія – одна держава». У липні 1990 р. Союз комуністів Сербії був перетворений у більш націоналістичну «Соціалістичну партію Сербії» [22, с. 19]. Одночасно серби в Хорватії, що створили 25 липня 1990 р. Сербське національне віче, проводили щодо Загреба ту ж політику «самовизначення», що й косовські албанці щодо Белграда. 17 серпня 1990 р. у сербському м. Кнін почалося «збройне повстання» [23, с. 340].

Нова Конституція Сербії, прийнята в жовтні 1990 р. позбавила Косова і Воєводину національних рис, залишивши цим автономіям фактично лише територіально-культурну автономію [24, с. 2]. Це рішення тільки загострило міжнаціональні протиріччя. 7 вересня 1990 р. розпущений сербською владою

парламент Косова прийняв Конституцію республіки [25, с. 18] Белград у відповідь увів у Косово війська й посилені загони поліції.

Дезінтеграційний процес прискорився внаслідок загострення протиріч між югославськими республіками, які пред'являли претензії один одному, й усі разом були незадоволені політикою федерального центру. У період з 10 січня по 1 березня 1991 р. Президія СФРЮ провела невдалі переговори про зміну відносин в югославській федерації. Сербія навіть погоджувалася на зменшений варіант Югославії, в якій усі серби мали б жити в одній державі. Останній президент СФРЮ Стіпе Месич переконував Європу і США в недоцільності збереження «старої» Югославії [26, с. 328]. 28 березня 1989 р. Скупщина Сербії позбавила Воєводину і Косова статусу автономних регіонів. Але сербсько-хорватські бойові дії, а незабаром глобально-цивілізаційний конфлікт в Боснії і Герцеговині перекрили на тому початковому етапі конфліктогенний потенціал Косова. Але конфлікт залишився неврегульованим.

У 1990 р. польський інтелектуал Адам Міхнік описав засідання ПЕН-клубу в словенському місті Блед. Тільки з Сербії не було жодної людини. «Націоналізм це не боротьба за свої національні права, а нехтування чужим правом на збереження національної та людської гідності» [27, с. 11]. Однак подібні міркування вже не могли зупинити процес розвалу Югославії.

2 липня 1990 р. на виборах у Словенії перемогли прихильники ідеї незалежності. Наприкінці липня «Югославська Народна Армія» в Словенії припинила своє існування. Це підвело ризику під дискусією про доцільність збереження союзу суверенних держав або Югославії як єдиної союзної держави із загальним ринком, підключеним до процесів європейської інтеграції. У підсумку лише Сербія і Чорногорія вирішили зберегти усічену «третю» Союзну Республіку Югославію [10, с. 135].

Криза Союзної Федеративної Республіки Югославії мала як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні причини. Вони тісно перепліталися, і в результаті виходив кумулятивний ефект, який підірвав

Балкани. Країна жила не по кишені. Економічна терапія за рецептом Міжнародного валютного фонду зробила свій внесок у розпад Югославії. У підсумку промислове виробництво до 1990 р. впало на 10% з усіма негативними соціальними наслідками [10, с. 217].

9 березня 1991 р. в Белграді масові заворушення ледь не коштували С. Милошевичу влади. Голосно заявила про себе відверто націоналістична «Сербська радикальна партія» В. Шешеля. Щоб утриматися при владі, Милошевич зайняв жорстку націоналістичну позицію. У боях за Борове Село почалися бойові дії між сербами й хорватами. 19 травня 1991 р. більшість хорватів проголосували за незалежність. Колишні сербські комуністи вступили в союз з націоналістами. У «Югославської народної армії» після краху комуністичних ідей Тіто не залишилося більше стратегічної ідеї, її кадровий склад більше не підходив для боротьби з націоналістичними воєнізованими загонами [10, с. 245]. Станом на травень 1991 р. в ЮНА було 180 тис. солдатів й офіцерів (у %): сербів 54,2 %, хорватів 12,5 %, чорногорців 5,2 %, словенців 2,3 %, албанців 4,5 % , угорців 1 %, інших національностей 7,7 % [10, с. 342].

26 червня 1991 р. парламент Словенії проголосував за незалежність. ЮНА зустріла сильний опір сил територіальної самооборони Словенії. Югославській армії не вдалося взяти під контроль словенсько-австрійський кордон. 4 липня 1991 р. були припинені активні бойові дії в Словенії. Австрія була готова визнати незалежність Словенії та Хорватії, а Англія була проти цього.

7 липня 1991 р. на острові Бріоні за посередництва Європейських Співтовариств відбулася зустріч словенської, хорватської та югославської сторін. Федеральними властями де-факто був визнаний вихід Словенії з союзної держави. У вересні 1991 р. бойові дії поширилися на всю територію Хорватії. 3 листопада 1991 р. «Югославська Народна Армія» залишила Західну Славонію. 19 грудня 1991 р. у Хорватії серби проголосили

Республіку Сербська Країна, а 7 квітня 1992 р. боснійські серби створили Республіку Сербську [28, с. 30].

Восени 1991 р. албанці Косова провели референдум про незалежність від Сербії, що було нелегітимно з погляду чинної сербської конституції, однак повністю відповідало албанській громадській думці. Політичний лідер косовських албанців І. Ругова закликав Захід покарати Сербію за війну з Хорватією визнанням незалежності Косова [29, с. 11].

15 січня 1992 р. Європейське співтовариство визнало незалежність Словенії та Хорватії. 27 квітня 1992 р. Народна Скупщина Сербії та Скупщина Республіки Чорногорії проголосили створення Союзної Республіки Югославії. Нове державне утворення не було визнане правонаступником СФРЮ і не стало членом ООН.

На напівпідпільних виборах у травні 1992 р., коли вже набирала силу громадянська війна в Боснії та Герцеговині, був обраний парламент Косова й президент, яким став Ібрагім Ругова [29, с. 12]. Як інтелігент, він вважав важливим збереження в Косові сербських монастирів і культурних цінностей, проте реально прищепити подібну толерантність своїм прихильникам в ситуації поступової радикалізації настроїв албанців Косова Ругова не міг.

Спалаху військових дій в Югославії передувала різка полеміка засобів масової інформації Сербії, Хорватії, Словенії та Боснії. Саме це зняло психологічний бар'єр, який не дозволяв уявити, що серби, хорвати й боснійці можуть почати стріляти один в одного. «Партійний апарат колишньої СФРЮ виявився не готовий її захищати, – писав О. Валецький, – і більше того свідомо погодився з планом її розвалу» [30, с. 6].

Британський дослідник Томас Едвард Лоуренс зазначав, що «Балкани – ідеальне живильне середовище для вирощування мікробів націоналізму» [31, с. 10]. Міжнаціональні конфлікти виникають на основі територіальних суперечок, утиску прав національних меншин, нерівності в рівні життя й представництві в органах влади, зміни національного складу населення через міграцію та природний приріст прийшлих етнічних груп. У багатьох

випадках коріння міжнародної ворожнечі відходить в історію. У 1974 р. Косово отримало статус автономії у складі Сербії. Відомий теоретик націоналізму Ернест Гелнер справедливо пише, що «в Косові стоїть гостро питання: чи можна сподіватися, що нація зречеться частини землі, яка пов'язана з найбільшою національною катастрофою, нехай навіть тепер ця частина землі заселена іншим етносом?» [32, с. 292].

Йосип Броз Тіто вважав, що, забезпечивши народу благополуччя, можна позбавити його політичних свобод. Федералізація ним Югославії без демократизації суб'єктів федерації призвела до розвалу країни. Союз республік і народів, який тримався не на демократичних принципах, а на харизмі та політичній волі Тіто, після його смерті розпався з великою кров'ю. Як людина владна, Тіто проводив на місцях специфічну кадрову політику, яка складалася у висуванні зручних соратників. Однак після травня 1980 р. «колективний Тіто» через некомпетентність не впорався з кризою. Націоналістичні вожді в ім'я демократії розв'язали братовбивчу війну. Кожен з нових вождів копіював гірші сторони Тіто. Ф. Тунджман любив надягати Маршальську форму. С. Милошевич курих сигари й пив віскі. На цьому вся їхня схожість із Тіто закінчувалася [12, с. 299].

30 травня 1992 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію про введення санкцій проти Союзної Республіки Югославії. Хоча це вже була не війна однієї нації, однієї конфесії, яка могла б бути припинена однією із сторін, конфліктують. На основі резолюції № 795 від 11 грудня 1993 р. на територію Боснії та Герцеговини були спрямовані миротворчі сили ООН [23, с. 31]. Це створювало прецедент і для Косова.

Націоналістична риторика С. Милошевича завадила вирішити проблему Косова. Албанські «нелегальні» державні структури в Косові направляли добровольців для участі в бойових діях на боці боснійських мусульман. Ісламський інтернаціонал вважав, що в Боснії і Косові можливо створити дві ісламські держави. Однак ідеї ісламського фундаменталізму не до кінця перемогли в концепції та практиці албанського націоналізму. Після

завершення боснійської війни багато моджахедів воювало на боці албанців у Косові (по-албанськи *Ushtria Clirimtare e Kosoves*, по-українськи Армія визволення Косова). У 1996 р. конкурентом помірної «Демократичної ліги Косова» стає радикальна «Армія звільнення Косова». У листопаді 1997 р. за посередництва ЄС на грецькому острові Крит відбулася зустріч восьми лідерів балканських країн. Прем'єр-міністр Албанії Ф. Нано і президент Югославії С. Милошевич домовилися мирно вирішити суперечку про статус албанців у Косові. [23, с. 309]. Хоча косовські албанці вже не платили податки Белграду, відмовлялися від служби в сербській армії, мали власний підпільний парламент, судову та правоохоронну систему. Навесні 1998 р. Хашим Тачі очолив «Визвольну армію Косова. Проводилися терористичні операції проти мирних жителів, у першу чергу сербів.

Ситуація в Косові була під наглядом місії ОБСЄ на чолі з досвідченим американським дипломатом Вільямом Вокером. Проти сербів країнами ЄС та США велася активна інформаційно-психологічна війна. Аргументи для неї дали події розвалу Югославії, коли серби були представлені в ролі «головних лиходіїв». Напередодні миротворчої операції в Косові західні засоби масової інформації звинувачували сербів у знищенні більше ста тисяч албанців Косова. Але коли в червні 1999 р. миротворчий контингент опинився в Косові, підтвердження цих звірств знайдено не було [33, с. 22].

У лютому 1999 р. у Рамбуйє державний секретар США М. Олбрайт запропонувала тимчасово відновити автономію Косова всередині Югославії під захистом НАТО. При цьому, «Армія визволення Косова» повинна була скласти зброю, а через три роки статус Косова мав бути визначений за допомогою вільних виборів. Завзятість С. Милошевича дала привід НАТО висунути ультиматум: або підписання угоди, яка влаштовує албанську сторону, або авіаційні нальоти.

Можливість створення багатоетнічної демократичної держави не входила як цінність у світогляд командування і рядового складу албанської «Визвольної армії Косова». Державоутворювальною албанці пропонували

вважати не мультикультурну політичну націю, а етнічну албанську націю Косова. Сербам відводилася роль національної меншини, що має цивільні права з доброї волі «титової» нації.

У лютому – березні 1998 р. загострилося становище в Косові. Почастішали сутички з розквартированими в Косові підрозділами югославської армії. У воєнних дій було втягнуто цивільне населення. Ібрагім Ругова засуджував радикалів з «Визвольної армії Косова», а останні виправдовували свої дії бажанням повернути увагу міжнародної громадськості до важкого становища албанців у Косові. Белграду не вдалося представити албанське національно-визвольний рух в Косові як послідовників ісламських терористів. Присутність в албанському суспільстві міжнародних ісламських мережових структур та їх вплив на події цього періоду також не доведена. Щоб остаточно довести або спростувати це припущення, доведеться почекати розсекречення документів.

22 березня 1998 р. на напівлегальних виборах в Косові перемогла «Демократична ліга Косова», а її лідер І. Ругова претендував представляти албанців на переговорах з сербами й за кордоном. Почався процес розширення міжнародної участі в конфлікті в Косові. Белграду не вдалося зберегти косовське питання в статусі внутрішньополітичної проблеми. Небажання С. Милошевича допустити в Косово місію ОБСЄ підірвало довіру до Белграда. До осені 1998 р. сербські сили спеціального призначення фактично розгромили загони Армії звільнення Косова. НАТО стало загрожувати бомбити Белград, якщо не будуть виведені сербські війська.

13 жовтня 1998 р. С. Милошевич досяг угоди з американським дипломатом Р. Холбруком. Вона передбачала відведення сербських спецпідрозділів з Косова, введення туди 2000 спостерігачів ОБСЄ, встановлення режиму повітряного контролю НАТО над Косовом, розміщення військ НАТО в Албанії та Македонії на випадок виникнення проблем [34, с. 27].

7 – 23 лютого 1999 р. в містечку Рамбуйє під Парижем проходили переговори між представниками контактної групи, делегаціями Сербії та Косова. Делегацію косовських албанців на вимогу США очолили представники «Армії визволення Косова». Росія і Сербія не підтримали політико-правову частину угоди, яка передбачала розміщення військ НАТО в Косові та його вивід з-під юрисдикції Сербії.

Розглядалися різні гіпотетичні варіанти вирішення проблеми визначення статусу Косова. Теоретично пропонувалися такі варіанти вирішення цієї проблеми: 1) відновлення автономного статусу у складі Сербії, скасованого в 1989 р.; 2) у складі Сербії як особливого економічного та культурного-політичного регіону за зразком Гонконгу або Макао в Китаї; 3) у складі Албанії (варіант створення «Великої Албанії»); 4) напівсуверенний статус Косова під протекторатом НАТО і ЄС як кондомініуму; 5) «заморожений» статус невизнаної держави; 6) суверенний статус Косова як малої європейської держави; 7) надання Косову статусу підопічної території під управлінням Сербії й спостереженням Ради з Опіки ООН; 8) територіальний поділ Косова на сербську й албанську частини. Однак цей варіант не тільки не влаштовував США й албанців, але й лякав сусідню Македонію.

Можливість відновлення автономного статусу Косова як способу вирішення конфлікту стала сприйматися сербами в цей час як національна катастрофа. Албанська сторона конфлікту вже теж не погоджувалася на статус автономії або в складі Сербії або Югославії. С. Милошевичу вже доводилося рахуватися в косовському питанні з позицією радикальної націоналістичної опозиції.

15 – 18 березня 1999 р. року в Парижі відбувся другий тур переговорів. Сербів стали «примушувати до миру». Югославське керівництво перебільшило можливості Росії не допустити бомбардувань. Пріоритет було віддано принципом національного самовизначення, хоча в главі VIII Заключного акта гельсінської наради й було сказано, що «держави-учасники

будуть поважати рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею, діючи постійно відповідно до цілей і принципів Статуту ООН і відповідних норм міжнародного права, включаючи ті, які відносяться до територіальної цілісності держав» [35, с. 260]. На відміну від ситуації навколо Косово, 14 вересня 2000 р. Рада Безпеки ООН одноголосно проголосувала за надання повноважень міжнародним силам безпеки у Східному Тиморі під керівництвом Австралії. Надто далеко це питання було від вузла європейських та трансатлантичних протиріч.

Після закінчення «холодної війни» для Заходу зникла необхідність у збереженні на Балканах нейтральної Югославії. Австрія та Німеччина прагнули до створення малих підконтрольних національних держав. Туреччина, яка хотіла повернутися до ролі великої держави на Балканах, також не була зацікавлена в збереженні потужного регіонального центру сили у вигляді Югославії. Балкансько-чорноморський регіон повинен був стати мостом для Туреччини в Європу.

Албанський бізнес в Європі, спонсорські фонди ряду мусульманських країн взяли курс на підтримку процесу створення державних структур албанців у Косові. Припускали, що це дасть можливість до моменту легітимації проголошення незалежності Косова створити всі органи влади з відповідним досвідом управління. В основу вирішення конфлікту не був покладений принцип дотримання прав людини незалежно від етнічних, релігійних чи інших цінностей. Югославські проблеми стали світовими.

Висновки до розділу 2

Існування Федеративної Соціалістичної Республіки Югославії (СФРЮ) було логічним продовженням геополітичних змін на Балканах, які відбулися в період між Першою світовою війною і завершенням Другої світової війни. Кожного разу балканські проблеми були симптомом кризи європейської системи безпеки. Після Першої світової війни народи майбутньої Югославії вийшли переможцями та здійснили спробу об'єднання у форматі Королівства Сербів, Хорватів, Словенців. Однак досягти тоді міжнаціонального

замирення і стабільності не вдалося. Встановлений у країні монархічний режим сербської династії намагався вибудувати «Велику Сербію». У європейській системі міжнародних відносин, яка сформувалась внаслідок створення на Паризькій мирній конференції 1919 р. Версальської системи міжнародних відносин в Європі, Королівство Сербів, Хорватів, Словенців виконувало роль союзника Франції. Париж намагався вибудувати навколо Веймарської Німеччини коаліцію своїх союзників, які мали стримувати реваншистські настрої. Тому Королівство Сербів, Хорватів, Словенців стало важливим фактором для зміцнення «Малої Антанти», до якої за французького сприяння також увійшли Чехословаччина та Румунія. Ці держави значною мірою виникли завдяки Версальській системі міжнародних відносин в Європі, але внаслідок іманентних міжнаціональних протиріч всередині цих держав, вони були слабкими союзниками Франції.

Реваншизм нацистської Німеччини зруйнував Версальську систему міжнародних відносин в Європі. Наслідком цього став не лише розпад Королівства Сербів, Хорватів, Словенців, а окупація Балкан у 1941–1945 рр. вермахтом. У горнилі партизанської боротьби з німецькими окупантами народилась нова форма єдності балканських народів, результатом якої стала СФРЮ. За часів «холодної війни» Югославія була одним із лідерів Руху Неприєднання. Однак геополітичні зміни в Європі 1989–1991 рр. синхронізувались із загостренням кризи югославської моделі соціалізму. Наслідком чого став розпад СФРЮ та війна на території колишньої Югославії упродовж 1991–1995 рр. Не менш гострою стала косовська криза, яка від 1989 р. була латентною, а після 1998 р. набула форми військового конфлікту за участі країн-членів НАТО. З одного боку, процеси глобалізації роблять інтенсивнішими міждержавні зв'язки, спонукають до економічної та політичної інтеграції. Однак, внаслідок цього гострішими стають проблеми міжнаціонального спілкування, втрачається традиційна ідентичність та частішими стають міжнаціональні конфлікти. Вони стимулюють розпад багатонаціональних держав, які орієнтуються на принцип багато

культурності. Яскравий приклад такого розвитку подій дає розпад колишньої Югославії та його наслідки. Проблема набуття незалежності Косова вже понад три десятиліття залишається в центрі балканських і глобальних суперечностей. Наслідком цих процесів стала геополітична трансформація не лише Балкан, а й усієї Європи. Косовський конфлікт також висвітлює основні проблеми миротворчої діяльності міжнародних організацій та наглядно ілюструє протиріччя між стратегіями зі встановлення миру, зокрема, за допомоги «гуманітарної інтервенції» та підтримання миру з використанням традиційних засобів й визнання територіальної цілісності та суверенітету «проблемних» національних держав. Косово також дає яскравий приклад неврегульованого правового конфлікту між різними нормами міжнародного права, одна з яких визнає принцип поваги до суверенітету та територіальної цілісності не лише національних, а й багатонаціональних держав, а інша визнає право націй на самовизначення. Колізія між цими нормами залишається суттєвою перешкодою для ефективної реалізації політики міжнародних організацій у Косово. Процес набуття незалежності та суб'єктності державою Косово перетворився на символ складності трансформації «після ялтинської» системи міжнародних відносин, з одного боку, та протиріч розвитку новітньої системи міжнародних відносин від однополюсної до багатопольнової структури. У проблемі статусу Косова як у магічному кристалі висвітлюються європейські та євроатлантичні протиріччя, суперечності позиціонування Російської Федерації на міжнародній арені, недосконалість процесу формування спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, складність визначення дипломатичних орієнтирів у балканському регіоні. Перший етап, 1981–1991 рр. був спрямований на формування вимоги незалежності Косова, консолідації албанської діаспори в Європі заради підтримки ідеї відокремлення Косова від Сербії. Утім, на відміну від боснійського конфлікту, релігійна складова протистояння у Косово була мінімальною й стосувалася «прагматичного» наміру албанців покінчити з символами православної присутності у краї, оскільки

православна ідентичність сербської громади Косово ставила під сумнів легітимність прагнень албанської більшості на цілковите відділення від Сербії. Другий етап, 1991–1998 рр. став часом початку збройної боротьби косовських албанців за незалежність в умовах складної та суперечливої трансформації сербської державності. Відразу позиції основних учасників міжнародних відносин з цього приводу поляризувалися. США наполягали на формальному дотриманні прав людини, хоча в умовах запеклої партизанської та антипартизанської війни цього ідеалу навряд чи можна було досягти. ЄС, занепокоєний негативним прикладом Косова для євроінтеграції та безпеки, йшов у фарватері спроб дипломатичного врегулювання конфлікту. Хоча між країнами-членами ЄС й позначилися тактичні протиріччя щодо визначення європейської балканської стратегії. Внаслідок дії цих тенденцій косовський конфлікт вийшов за межі балканського регіону та став елементом глобального протистояння різних полюсів сили сучасної системи міжнародних відносин. На третьому етапі, у 1999–2008 рр. відбулася максимальна інтернаціоналізація косовського конфлікту. Четвертий етап, розпочався 17 лютого 2008 р. з акту проголошення незалежності Косова та характеризується боротьбою албанської й головним чином американської дипломатії за міжнародне визнання цього факту. Албанські власті Косова намагаються демонструвати незалежність від кондомініуму ЄС і США (НАТО).

Список використаних джерел до розділу 2

1. Чиркович С. М. История сербов. Москва: Весь мир, 2009. 448 с.
2. Волков В. «Новый мировой порядок» и балканский кризис 90-х годов: распад Ялтинско-потсдамской системы международных отношений // Новая и новейшая история. 2002. № 2. С. 11 – 50.
3. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
4. Волкова Г. Косовский прецедент: исламский региональный национализм // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 12. С. 12 – 22.

5. Тито И. Избранные статьи и речи. Май 1941 – октябрь 1979. Москва: Политиздат, 1987. 647 с.
6. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.
7. Задохин А. Г., Низовский А. Ю. Пороховой погреб Европы. Балканские войны XX века. Москва: Вече, 2000. 416 с.
8. Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? Историческая судьба Югославии в XX веке. Москва: Гей итэрум, 2000. 480 с.
9. Рыбас С. Ю. Сталин. Москва: Молодая гвардия, 2010. 902 с.
10. Sundhaussen Holm. Geschichte Serbiens. 19-21. Jahrhundert. Wien: Böhlau, 2007. 514 с.
11. Slivanovic Goran. Yugoslavia: Present and Future // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 11 – 14.
12. Уроки югославского кризиса и будущее международной безопасности. Москва: РИЦ ИСПИ РАН, 2000. 53 с.
13. Ignatieff Michael. Virtual War: Kosovo and Beyond. New York: Metropolitan Books, 2000. 300 с.
14. Уэст Р. Иосип Броз Тито: власть силы. Смоленск: Русич, 1998. 512 с.
15. Simic Predrag. From Yugoslavia to «Euroslavia» // Review of International Affairs. January – March 2002. С. 18 – 21.
16. Vickers M. Between Serb and Albanian: a History of Kosovo. New York: Pinguin Publishers, 1998. 450 с.
17. Иванова Ю. В. Албанцы и их соседи. Москва: Наука, 2006. 367 с.
18. Искендеров П. А. История Косово в прицеле дискуссий // Вопросы истории. 2010. № 3. С. 38 – 54.
19. История Сербии и Черногории. Москва: Евромед, 2002. 487 с.
20. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
21. Ignatieff Michael. Empire late. Nation-building in Bosnia, Kosovo and Afghanistan. London: Institute of international relationship, 2003. 310 с.

22. Никифоров К. В. Парламентаризм в Сербии в XX веке // Славяноведение. 2004. № 3. С. 8 – 20.
23. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990 – 2000). Москва: Русское право, 2001. 720 с.
24. Конституция Сербии 10 ноября 2006 года // URL: http://www.serbia.gov/rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php (дата звернення 11.05.2017).
25. Пономарева Е. Г. Балканы как точка бифуркации системы международных отношений // Вестник МГИМО. 2008. № 1. С. 10 – 22.
26. Михник А. Национализм: чудовище пробуждается. Киевский телеграф. 30 апреля – 6 мая 2010. С. 11.
27. Яшлавский А. Косово между Западом, исламом и «Великой Албанией» // Мировая экономика и международные отношения. 2009. № 3. С. 32 – 42.
28. Allcock J.V. Explaining Yugoslavia. London: Unick Books, 2000. 450 с.
29. Валецкий О. Югославская война. 1991 – 1995. Москва: Крафт, 2008. 582 с.
30. Lampe John. The Lessons of Bosnia and Kosovo for Iraq // Current History. March 2004. С. 3 – 10.
31. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Київ: Таксон, 2003. 299 с.
32. Sher James. Articles Collection devoted to NATO, Russia, Ukraine, Crisis in Kosovo and Yugoslavia. Kyiv: Atlantik Council of Ukraine, 2000. 64 с.
33. Каменецкий М. Косовська проблема від Маркса до Буша // Зовнішні справи. 2008. № 8. С. 27 – 30.
34. Совместное заявление Контактной группы по Косову (20 апреля 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 278 – 281.

РОЗДІЛ 3

БАЛКАНСЬКА КРИЗА 1999 РОКУ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНФЛІКТУ У КОСОВІ

3. 1. Воєнна операція НАТО на території СРЮ

16 червня 1998 р. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, посилаючись на погіршення ситуації в Косові, закликав до збільшення чисельності контингенту ООН в Македонії та подовження терміну дії його мандата в цій республіці, яка була прийнята в ООН 8 квітня 1993 р. під назвою «Колишня Югославська Республіка Македонія» [1, с. 121]. У тому ж місяці, США провели на території Албанії та Македонії маневри військово-повітряних сил під кодовою назвою «Determined Falcon». Вони стали інструментом військово-політичного впливу в регіоні в умовах ескалації косовського конфлікту [2, с. 1].

Сербська армія не впоралася з албанським партизанським опором і збудованими ним комунікаційними зв'язками за межами Косова. Проблему статусу Косова Белград продовжував розглядати як питання внутрішнього суверенітету. НАТО почало підготовку до розгортання передових сил в зоні конфлікту, але ще не збиралося вводити свої війська в Косово до завершення бойових дій між сербами й албанцями. Потім, після введення військ мало розпочатися виконання завдань операції та досягнення миру [3, с. 119]. Потрібен був привід для початку війни. Тим паче, що ця війна щовечора була візуально присутня на телевізійних екранах десятків мільйонів глядачів по всьому світу.

15 січня 1999 р. сербські сили безпеки були звинувачені в розстрілі 45 косовських албанців у селі Рачак. Наступного дня, головуєчий в ОБСЄ норвезький дипломат Кнут Воллебек, не чекаючи висновків експертів, заявив, що всі загиблі це мирні жителі, а не бойовики, загиблі у збройному зіткненні. Надалі він маніпулював даними судово-медичної експертизи.

Показово, що експертиза, проведена сербськими та білоруськими медиками, показала, що албанці загинули в бою. Однак ЄС і НАТО визнали тільки протилежний результат експертизи, виконаний групою фінських фахівців. Але повні висновки цієї групи так і не були опубліковані, хоча були передані Гаазькому трибуналу. В офіційній публікації за тиждень до початку бомбардування Югославії тільки стверджувалося, що вбиті – мирні жителі, хоча так і не було дано відповідь на ключове запитання: хто і як був убитий в Рачаку? Саме ці події стали спусковим гачком для початку війни. Бо через це Белград змушений був почати переговори з албанцями в Рамбуйє, свідомо приречені на провал, який означав війну [4, с. 11].

Показово, що через недоведеність факту вбивства в Рачаку не бойовиків «Армії визволення Косова», а мирних громадян, пункт про Рачак зник з обвинувального висновку, пред'явленого Гаазьким трибуналом Слободанові Милошевичу та іншим югославським керівникам. Єдиним засудженим за вбивства в Рачаку став сербський поліцейський офіцер Зоран Станоєвич, якого засудив у 2000 р. суд Приштини. Однак цей вердикт був оцінений Міжнародною Амністією як позаправовий через відсутність реальних доказів і зважаючи на кричущі процесуальні порушення [5, с. 31]. Керівник операції сербських сил безпеки в Рачаку Горан Радовлевич не лише не притягувався Гаазьким трибуналом до суду, а й був у 2001 р. нагороджений медаллю НАТО за операцію проти албанських терористів на Півдні Сербії [6, с. 83].

Американського дипломата Уїяльма Вокера, який навіть став почесним громадянином Албанії, і тодішнього генсека ОБСЄ Кнута Воллебека російська пропаганда називала «провокаторами в розпалюванні війни 1999 року». На цьому етапі те, що відбувалося, ще можна було називати конфліктом низької інтенсивності [7, с. 48]. Приводом для використання сили НАТО стало «непропорційне» використання сили сербськими військовими проти «Армії визволення Косова». Однак не можна не враховувати й геостратегічних міркувань. ЄС в 1999 р. почав практичний етап підготовки

до введення спільної валюти євро. Для США руйнування Югославії стало, за влучним висловом М. Делягіна, «військовим досягненням фінансових цілей» [8, с. 476]. Європа отримала у своєму «м'якому підчерев'ї» конфлікт, який постійно тлів. Американський аналітик Г. Кіссінджер констатував, що розвиток подій навколо проблеми Косова продемонстрував «величезну невідповідність один одному військових можливостей держав по обидва боки Атлантики» [9, с. 49].

Операція НАТО «Союзна сила» тривала з 24 березня до 10 червня 1999 р. 24 березня 1999 р. військово-повітряні сили НАТО почали бомбити Югославію. Операція здійснювалася як повітряна із застосуванням високоточної зброї. Удари знищували інфраструктуру Сербії. Були зруйновані мости через Дунай, електростанції, нафтопроводи, будівлі телерадіомовлення й державних установ.

Військово-морські сили були представлені розгорнутими в Адріатичному морі загонами бойових кораблів США і НАТО, постійним з'єднанням НАТО в Середземному морі. Перші ракетні удари були завдані близько 20:00 за місцевим часом по радарних установках армії СРЮ, що знаходяться на чорногорському узбережжі Адріатичного моря. Одночасно, ракетним атакам піддалися військовий аеродром у декількох кілометрах від Белграда й великі промислові об'єкти в місті Панчево, що знаходиться менш ніж у двадцяти кілометрах від столиці СРЮ. У м. Панчево було зруйновано великий нафтопереробний завод, який міг бути хабом для перекачки нафтопродуктів із Азії в Європу. У більшості великих міст Сербії та Чорногорії вперше після Другої світової війни було оголошено воєнний стан.

З початком бомбардувань Югославії силами НАТО кілька офіцерів 4-ї групи управління психологічних військових операцій з Форту Брегг трудилися у відділі новин в штаб-квартирі компанії «CNN» в Атланті. Масована інформаційна обробка сприяла тому, що громадськість країн Європи лояльно поставилася до операції НАТО. Альянс задіяв 1200 літаків. За 79 днів було здійснено більше 12 тис. авіаційних нальотів. Усього було

скинуто понад 10 тис. тонн вибухівки. Загальний збиток Югославії склав 100 млрд. доларів. НАТО втратило в небі Югославії 61 бойовий літак і 30 літаків-розвідників [10, с. 24]. Основу угруповання НАТО, що брала участь в операції, становили військово-морські й військово-повітряні формування США, Великобританії, Франції, Німеччини. Безпосередню участь в операції шляхом надання збройних сил або території для їх розгортання взяли Бельгія, Угорщина, Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина. Повітряний простір або територію для розгортання сил НАТО надали нейтральні держави: Албанія, Болгарія, Македонія, Румунія.

Бомбометання по сербських цілях обросло міфами. Вважається, що золоті монетки видавалися кожному з англійських льотчиків, які бомбили Косова. Ці монети мали напис сербською мовою із проханням не вбивати льотчика, якщо його літак зіб'ють, а взяти взамін ці золоті монети [10, с. 25]. Сербія не збиралася наносити асиметричні удари по країнах НАТО. Сербські націоналістичні парамілітарні загони були підконтрольні контррозвідці. Свого Ш. Басаєва, який терактами коригував хід чеченської війни, у сербів не було.

Однією з основних причин війни 1999 р. НАТО проти Югославії було прагнення держав ЄС не допустити напливу косовських біженців-албанців на свою територію. В умовах жорстких дій сербської армії всі косовські албанці (2,5 млн. осіб) отримали унікальний шанс як політичні біженці перебраться зі свого жебрацького, безперспективного краю до благополучної Європи. Більшість косовських албанців влаштувало таке вирішення кризи. Але це ніяк не могло влаштувати країни ЄС. Масовий виїзд албанців з Косова, що почався в 1997 р., нарастив і створив для європейців багато проблем. Вихід знайшли один: ліквідувати політичні передумови й мотиви для втечі з Косова й пошуку політичного притулку. Для цього було потрібно як мінімум встановити там міжнародний контроль [11, с. 69]. Оскільки С. Милошевич відмовився віддавати Косова, силова операція проти Югославії стала неминучою. За цією версією війну ініціювали Німеччина й Франція, а США

лише очолили її, не маючи можливості й не бажаючи їй запобігти, виходячи з власних інтересів.

Війна проти Югославії 1999 р. дала можливість США підтвердити свою військово-політичну перевагу над європейськими партнерами по НАТО й створити в «м'якому підчерев'ї» ЄС постійний осередок напруги й контролю за європейськими процесами. Справжні причини війни розуміли й пересічні громадяни. Біженці-албанці встигли до того часу стати серйозним подразником для західноєвропейського обивателя. Імовірність збільшення їх числа в десятки разів багатьох приводила в жах. «Крайніми» виявилася не албанська мафія, а серби [12, с. 11].

Масовані авіаційні удари знищили систему управління й придушили волю до оборони. Однак військові удари консолідували сербські політичні еліти. НАТО збільшило масштаб операції й продовжило її. Посилився психологічний тиск на сербське суспільство й політиків. Президент Чорногорії Міло Джуканович усе частіше став заявляти про необхідність відділення від Сербії.

8 червня 1999 р. Рада Безпеки ООН узгодила резолюцію № 1244 про розміщення під егідою ООН у Косові «цивільної присутності й присутності щодо гарантії безпеки» [13, с. 111]. 9 червня 1999 р. на македонсько-югославському кордоні було підписано угоди між сербськими військами й НАТО. 10 червня 1999 р. почалося виведення югославських військ з Косова, а НАТО тимчасово зупинило бомбардування. Уведення міжнародних сил з підтримки миру в Косові (КФОР) здійснювалося з території Македонії. Його чисельність незабаром досягла 37 тис. військовослужбовців, що представляли армії 36 країн світу [13, с. 183].

Остаточний розмір збитку, який був нанесений промисловим, транспортним та цивільним об'єктам СРЮ, не був названий. За різними оцінками, він вимірювався сумою від 50 до 100 млрд. доларів [14, с. 25]. За даними уряду Сербії, були знищені або серйозно пошкоджені близько 200 промислових підприємств, нафтоховищ, енергетичних споруд, об'єкти

інфраструктури, у тому числі 82 залізничних і автомобільних мости. Знищено близько 90 пам'яток історії та архітектури, більше 300 будівель шкіл, вузів, бібліотек, більше 20 лікарень. Близько 40 тис. житлових будинків повністю зруйновано або пошкоджено [15, с. 250].

Масовані бомбардування перетворили всю територію Югославії в зону екологічного лиха. Бомбардування нафтопереробних і нафтохімічних заводів привели до випадання чорного кислотного дощу. Нафта, нафтопродукти й токсичні речовини вразили водну систему Югославії та інших Балканських країн. У політичній лексиці з'явилися такі поняття, як «гуманітарна інтервенція» і «примус до миру». Г. Кіссінджер визнає, що «країни, що розвиваються, поставилися до доктрини гуманітарної інтервенції як до способу, яким індустріально розвинені держави відроджують неоколоніалістську гегемонію» [9, с. 296]. Після операції в Косові НАТО провело реорганізацію своїх збройних сил і робить ставку на створення гнучких і мобільних сил, здатних до швидкого розгортання у віддалених «гарячих точках» на тривалі періоди, як це є в Афганістані.

Ініціатор марш-кидка російських десантників у Косові генерал-полковник Леонід Івашов зазначав, що «Приштинський кидок не був якимось емоційним проривом. Це був точний розрахунок» [16, с. 238]. Сполучені Штати наполягали, аби цього «яструба» було прибрано від процесу прийняття рішень у Кремлі. Але це вже відбулось постфактум після «кидка на Приштину».

«Батальйон російської бригади в Боснії за наказом Москви почав висуватися з Косова. Для натовців це не було несподіванкою, оскільки комбриг встановленим порядком повідомив американського генерала командира американської дивізії «Північ». Ми повинні були увійти одночасно з НАТО, але натовці постійно намагалися нас обманювати» [17, с. 100]. Водночас міністр закордонних справ І. Іванов намагався затримати введення російських підрозділів у Косово. Він побоювався можливого зіткнення з натовцями. У підсумку введення російського батальйону до

Приштини показала в прямому ефірі американська телекомпанія CNN [18, с. 28].

На думку генерал-полковника Л. Івашова, десантники, які взяли аеропорт Слатіна, зміцнили російські переговорні позиції в Гельсинкі. «М. Олбрайт була у нестямі від нашої твердості, але змушена була йти на поступки» [16, с. 91]. На думку російського генерала, «логіка військово-дипломатичних дій вимагала розвитку успіху, розширення прориву в усіх напрямках» [16, с. 91]. Однак для цього не було ні ресурсів, ні політичної волі для подальшого загострення відносин з країнами Заходу.

Британський прем'єр-міністр Т. Блер у своїх мемуарах пише й про події спекотного літа 1999 р. «У п'ятницю 11 червня зовсім раптово ми дізналися, що російські війська мають намір взяти аеропорт. Російські танки вже висунулися з Боснії. У цей момент Уеслі Кларк вирішив покарати росіян. Він збирався віддати наказ генералу Майклу Джексону, британському командувачу наземними силами НАТО, при необхідності почати бойові дії за контроль над аеропортом ... Чи справді ми хотіли, щоб британські війська вступили в бій з росіянами? Я так не думаю ... Я наказав йому піддакувати, ігнорувати накази й зберігати холонокровність. У підсумку після кількох днів безглуздої метушні росіяни сказали, що все це було помилкою, і питання вирішилося сам собою» [19, с. 399].

Не вбачаючи іншого способу покінчити з розправами над мирним населенням у Косові, на думку президента США Б. Клінтона, НАТО вирішило продемонструвати С. Милошевичу серйозність своїх намірів і почало бомбардування військових об'єктів Югославії. У НАТО були впевнені, що бомбардування не продовжаться більше чотирьох – п'яти днів. Цього терміну нібито достатньо, щоб серби зрозуміли: НАТО не жартує й не відступить від своїх вимог, оскільки Югославія нічого протиставити силі НАТО не в змозі, вона розсудливо поступиться вимогам альянсу. Саме так прагматично вчинили б англосаксонські члени цієї військово-політичної організації. Югославія повелася нераціонально. Упертість диктатора

підтримав практично весь сербський народ. Бомбардування затягнулися на тижні, знадобилися гарячкові закулісні імпровізації, комбінації і торги, знадобилася човникова дипломатія В. Черномирдіна, щоб залагодити справу. У підсумку величезні, невинуваті жертви, хаос на Балканах, головнокомандувач силами НАТО в Європі генерал В. Кларк тихо відсторонений від посади. Важко взяти під сумнів добрі наміри альянсу, але він повинен був діяти з урахуванням особливостей сербського менталітету.

Таким чином, вперше в історії після Другої світової війни був здійснений акт війни проти суверенної держави під приводом недопущення «гуманітарної катастрофи» в автономному краї Косова, який входив тоді до складу Сербії, з албанською більшістю населення. НАТО прийняло рішення про війну в обхід Ради Безпеки ООН. У підсумку, з Косова були виведено югославські війська й введено війська НАТО. Більшість місцевого сербського населення під загрозою геноциду було змушене залишити Косова. Хоча спочатку передбачалося, що «сили, які брали участь у війні проти Югославії, будуть розташовуватися вздовж кордону Косова з Албанією та Македонією. Їм визначили коридор не більше 50 кілометрів. Ці сили повинні були блокувати кордон між Албанією і Македонією та СРЮ з метою фільтрації біженців, запобігання прориву бойовиків» [13, с. 28]. Росії спочатку пропонували брати участь у КФОР одним батальйоном в американському секторі відповідальності або двома батальйонами в мобільному резерві генерала Джексона.

Війна НАТО в Косові стала основою для розробки теорії «справедливих і несправедливих війн» [11, с. 10]. Російські дослідники вважають, що «військова акція НАТО проти Союзної Республіки Югославії в березні 1999 р. під приводом запобігання гуманітарній катастрофі в Косові й Метохії поставила під сумнів весь сенс миротворчості з погляду як міжнародного права, так і необхідних і допустимих меж застосування сили» [12, с. 9]. Війна 1999 р. на Балканах прискорила формування в Росії концепції ведення «гібридних воєн».

Політичними підсумками операції НАТО в Косові стало виведення краю з-під влади Белграда, підтримка НАТО сепаратистських устремлінь косовських албанців, порушення політичних зв'язків між Белградом і Приштиною, що ускладнило пошук раціональних сценаріїв вирішення конфлікту. Крім того, бомбардування НАТО поставили під сумнів питання продовження існування «третьої» Югославії у складі Сербії та Чорногорії (2002–2006 рр.).

27 березня 2000 р. Генеральний секретар НАТО лорд Дж. Робертсон виступив з нагоди першої річниці початку військово-повітряної операції НАТО в Косові. Він акцентував увагу на досягненні трьох головних цілей: а) повне припинення організованого насильства військових і виведення сирійських військ; б) розгортання міжнародної миротворчої присутності під проводом НАТО; в) повне і безпечно повернення усіх вигнаних з Косова албанських біженців. Генсек лукавив, стверджуючи, що «наша мета полягала не в тому, щоб вести війну проти Югославії або добитися падіння Милошевича і його режиму. Повітряна операція була спрямована на те, щоб зупинити насильство щодо косовських албанців і послабити сербів у військовому відношенні в суворо визначених рамках». Сміливим було твердження Робертсона про те, що «НАТО проводило операцію для того, щоб забезпечити дотримання міжнародного права в Косові, витримавши при цьому нашу повітряну компанію в рамках міжнародного права». «Були зроблені широкі й ретельні зусилля з метою мінімізувати наслідки повітряної операції для сербського цивільного населення ... Звичайно, у деяких випадках були ненавмисні жертви серед цивільного населення» [20, с. 28]. Фактично світові засоби масової інформації пропонували громадській думці підтримати одну з двох позицій: або «етнічні чистки», ініційовані С. Милошевичем, або «гуманітарну інтервенцію» НАТО. В цьому велика алхімія грошей – пропонувати вибір не між війною і миром, а між двома війнами.

Діаметрально протилежні оцінки цих подій було дано в Заяві Державної Думи РФ про третю річницю агресії НАТО проти СРЮ. Російські

парламентарії констатували, що «в результаті цього акту міжнародного свавілля загинули й отримали поранення тисячі мирних жителів. Матеріальний збиток, нанесений економіці СРЮ, оцінюється в десятки мільярдів доларів США. Югославії та Балканам у цілому заподіяно величезного екологічний збитку, наслідки якого будуть позначатися ще протягом багатьох десятиліть». На думку російських депутатів, «західні країни так і не змогли надати докази геноциду косовських албанців і їх насильницького вигнання з Косова, хоча саме твердження про це послужило приводом для агресії. Навпаки, підтвердилося, що масовий вихід албанських біженців з Косова був результатом масованих ракетно-бомбових ударів НАТО». «Не надано СРЮ, – йдеться в заяві Держдуми, – у повному обсязі й матеріальну допомогу, обіцяну західними державами в рамках підписаного в 1999 році Пакту стабільності для Південно-Східної Європи» [21, с. 114].

Поразка Сербії стала приводом для проведення радикальної військової реформи. Наприкінці листопада 2000 р. начальник Генштабу СРЮ генерал-полковник Небойша Павкович сказав, що «військову реформу неможливо починати перш, ніж буде схвалено військову доктрину країни. Поки не ясно, які зміни зазнала політика провідних держав на Балканах, не зовсім зрозумілі також зони і сфери їх інтересів» [22, с. 114]. Але нова політична еліта взяла курс на зближення з недавнім ворогом – військово-політичним блоком НАТО. Воїслав Коштуниця, засновник і лідер Демократичної партії Сербії, президент Югославії в 2000–2003 рр. і прем'єр-міністр Сербії в 2004–2008 рр., і його соратники прагнули швидше влитися в єдину Європу й НАТО.

26 грудня 2001 р. Вища рада оборони (ВРО) затвердила «План раціоналізації й часткової реорганізації національної армії», який уточнював базисні положення програми будівництва збройних сил до кінця 2002 р. Головною метою плану було створення невеликої, збалансованої, озброєної сучасною зброєю і в основному професійної армії. Передбачалася розробка нової військової доктрини, законів про оборону й Збройні сили, зміна

системи управління, скорочення терміну служби, передача функції охорони кордону МВС. Чисельність армії скоротити на 40%, довівши її до 65 тис. осіб [23, с. 102].

За реформу взялися швидко. За два місяці скоротили всі три штаби армій, Збройні сили Сербії перевели на корпусну основу (7 армійських корпусів сухопутних військ, один – військово-повітряних військ, один – ППО, один – ВМС). До початок 2003 р. скоротили армійський корпус (штаб у м. Крагуєвац), єдину піхотну дивізію і ще 43 частини [23, с. 104].

У лютому 2003 р. СРЮ перестала існувати, було оформлено союзна державу Сербія і Чорногорія (СіЧ). Хоча були схвалені нові основні закони країни, але оновлена військова доктрина так і не з'явилася. Запропонований військовими варіант відкинули як «мілітаристський». Було вирішено, що армія не може «правильно» сама себе реформувати, і тому експертів від армії в розробці військової доктрини вирішили видалити [23, с. 108].

У підсумку в нових законах немає ясності у військовій організації держави, її функціях та завданнях. Фактично відкинута і єдиноначальність, головним органом стала Вища Рада Оборони, колегіальний орган, при цьому міністр оборони отримав право одноосібно призначати й прибирати воєначальників, включаючи вищих.

Главою міністерства оборони став Борис Тадич, викладач психології. Він підтвердив, що головною метою військової реформи є приєднання до програми «Партнерство заради миру» і перехід на стандарти, прийняті в НАТО. На його думку, чисельність армії треба скоротити до 50 тис., залишити тільки три корпуси сухопутних сил по 6 тис. осіб (штаби в Белграді, Ніші й Подгориці), об'єднати корпуси ВПС і ППО, ВМС оптимізувати до берегової охорони. Потім ще скоротити й оптимізувати, гарнізони вивести з великих міст і побудувати спеціальні навчальні центри з житловими містечками [24, с. 98].

Сербські військові експерти піддали ці плани різкій критиці, на їхню думку, мінімальна чисельність армії для захисту країни повинна бути не

менше 60 – 65 тис. чоловік. До того ж досвід НАТО вчить, що, скорочуючи свої армії, країни альянсу намагаються підтримувати їх на рівні, достатньому для захисту національної безпеки. Реформи демократів практично «оптимізували» сербську армію до ролі «почесної варти». Політична еліта країни «відповіла» «зачисткою» органів військового управління. Одночасно під гаслом «забезпечення цивільного контролю та відкритості військових витрат» змінили керівництво й склад фінансово-економічного управління Генерального Штабу (ГШ). Колишнього начальника цього управління віддали під суд за корупцію, на місце звільнених офіцерів найняли цивільних осіб [24, с. 99].

12 березня 2003 р. снайпер убив одного з головних ідеологів прозахідного курсу Сербії прем'єр-міністра Зорана Джинджича. Це послужило сигналом до масової «зачистки» політичного поля. За три тижні за звинуваченням в «участі у змові проти прем'єр-міністра й уряду» було заарештовано понад 14 тис. чоловік. Більшість з них – це сербські «силовики». Такими методами від армії домагалися розуміння, що ключова фігура військової ієрархії – міністр оборони, а НАТО не ворог, а партнер. 15 квітня 2003 р. військова контррозвідка була виведена з ведення ГШ і передана міністру оборони. 6 травня ВРО вирішила створити координаційний комітет з реформування ЗС і підпорядкувати ГШ міністерству оборони. Одночасно звільнили 5 генералів, з них двоє заступники глави генерального штабу. Потім створили робочу групу з розробки законів з реформування ЗС відповідно до стандартів ЄС. До неї увійшли представники парламенту, міністерства оборони, генерального штабу, іноземні військові експерти; так, посаду радника міністра оборони зайняв англійський генерал-лейтенант Джон Мур-Бі [25, с. 8]. У середині травня указом глави СіЧ Светозара Марковича була створена посада радника президента з питань оборони й безпеки, ним став відставний генерал, прихильник реформи й радикального скорочення армії Благойє Граховач. Він заявляв, що у Сербії й Чорногорії немає ворогів, тому армію треба скоротити

до 25 тис. осіб, відмовитися від призову, відвести частини від кордону з Косовом вглиб Сербії. На початку серпня 2003 р. рішенням ВРО було звільнено 16 генералів і адміралів [25, с. 9].

У середині вересня 2003 р. Б. Тадич заявив, що в армії багато старших і брак молодших офіцерів, а також багато зайвого цивільного персоналу. Кількість посад старших офіцерів було скорочено до 49, до кінця року в армії майже не залишилося старших офіцерів з досвідом командування великими об'єднаннями. На початок жовтня 2003 р. в армії було близько 62 тис. осіб (30 тис. за контрактом і 32 тис. за призовом), а також 15 тис. цивільного персоналу. Було заявлено, що головними структурними частинами армії буде батальйон, дивізіон, ескадрилья і ще кілька частин розформують, що підвищить оперативність управління. Однією з проблем ЗС стало хронічне недофінансування, причому на МВС у 2003 р. витратили майже 10% витрат країни. Це пояснювалося необхідністю підвищити постачання й тим, що МВС стало лідирувати в силових структурах [26, с. 15].

Одночасно з процесами «демократизації та оптимізації» ЗС йшло падіння престижу армії в суспільстві, погіршення морально-психологічної атмосфери серед військових, яке поглиблювалося недостатнім фінансуванням, невирішеністю багатьох соціально-побутових проблем. Так, станом на 1 квітня 2001 р. у збройних силах було 20678 військовослужбовців без квартир, ще 5450 осіб стояли в черзі на поліпшення житлових умов [27, с. 199].

Згідно із даними сербських військових, у державах, які можна порівняти з Сербією за прибутками й чисельністю армії, витрати на одного військовослужбовця вищі. Так, в Угорщині – у 10 разів, у Бельгії – в 16 разів, у Хорватії – в 6 разів, у Болгарії – в 3 рази. Президент асоціації військових пенсіонерів генерал-майор у відставці Міленко Глигорович у грудні 2002 р. сказав белградському тижневику «Бліц», що 66 % військових пенсіонерів отримують пенсію нижчу за прожитковий мінімум, а 10 % колишніх військовослужбовців не мають можливості харчуватися тричі на добу [28,

с. 201]. Престиж армії різко впав, за опитуванням, проведеним серед студентів, 75 % сказали, що віддадуть перевагу «відкупитися» від армії.

У вересні 2002 р. термін призовної служби був скорочений з 12 до 9 місяців, одночасно призовники отримали право служити на території своєї республіки (Сербії чи Чорногорії). Це рішення погіршило можливості бойової підготовки, оскільки навчальні центри за одними військовими спеціальностями перебували в Сербії, а за іншими в Чорногорії. До того ж скоротився й термін навчання. Відчуває армія й інші проблеми: у 2003 р. з усіх призовників чверть не могла виконати норми з фізичної підготовки, третина була неписьменна, кожен десятий вживав наркотики.

У 2004 р. в міністерстві оборони Сербії були виділені місця для діючих і відставних офіцерів ЄС, США, щоб вони взяли участь у подальшому реформуванні армії. У квітні 2005 р. були представлені два документи: «Стратегії оборони» й «Біла книга оборони». Курс на співпрацю з НАТО, а в підсумку на вступ до альянсу був підтверджений. У «Стратегії» затверджено, що напад на Сербію «малоймовірний», виходячи з цього, і будуть формуватися ЗС. У результаті реформ було майже знищено потужний сербський військово-промисловий комплекс. 1 січня 2011 р. призов скасовано, армія Сербії перейшла на професійну основу комплектування [29, с. 2].

Таким чином, незважаючи на неоднозначне сприйняття операції НАТО в Югославії, її тактичні й стратегічні цілі в основному були досягнуті. США змогли підтвердити своє військово-політичне й технологічне лідерство в НАТО. Розгром режиму С. Милошевича дав можливість приступити до радикальної трансформації сербського суспільства. Ослаблено вплив націоналістичних політичних сил, створено передумови для визнання Сербією, нехай і в невизначеній перспективі, незалежності Косова. Перша від часу створення НАТО в квітні 1949 р. військова операція в Європі засвідчила лідерство США в військово-політичному забезпеченні стабільності сучасної системи міжнародних відносин.

3. 2. Політика ООН і ОБСЄ в Косові

Міжнародні форуми скликаються, коли механізмів дипломатичного врегулювання, або вони, але не діють ефективно. У справедливості цього зауваження можна було переконатися на прикладі діяльності ООН та ОБСЄ на території Югославії упродовж 1990-х рр. Фактично ці дипломатичні зусилля були зведені до часткового «заморожування» балканських конфліктів, але не вели до їх швидкого врегулювання.

У кінці 1990-х рр. колишній фінський президент М. Ахтісаарі був уповноважений консолідувати позиції ОБСЄ, ЄС і ООН щодо Косова. Іноземна військова присутність повинна була гарантувати безпеку й економічну стабільність. Парламент і уряд Косова повинні були стати багатонаціональними. Неалбанські громади Косова повинні бути захищені у своїх правах, зокрема має бути дозволено використання сербської мови як умова повернення сербських біженців. Повинна бути обрана ефективна стратегія економічного й соціального відновлення Косова, зокрема це стосувалося й відновлення сербських історичних пам'яток. «Корпус захисту Косова» не повинен був ставати прообразом армії Косова. Засоби масової інформації з обох сторін повинні були припинити практику розпалювання міжнаціональної ворожнечі [30, с. 14]. Такий алгоритм миротворчості повинен був покінчити з косовським конфліктом.

Прийняття плану Марті Ахтісаарі відбувалося в умовах, коли невизнана незалежність Косова повільно, але вірно зміцнювалася. Фактично відбувався незворотний процес формування незалежного від Сербії конституційного ладу Косова, пошук краєм свого місця в регіональному поділі праці. Унаслідок цього Косово крок за кроком наближалось до незалежного статусу де-факто і де-юре.

Наприкінці травня 1998 р. в Кельні відбулася зустріч В. Черномирдіна, президента Фінляндії М. Ахтісаарі й першого заступника державного секретаря США С. Телботта [31, с. 187]. Тоді не вдалося узгодити умови, які

були б прийняті й сербами, й албанцями як мирний план. Безвихідна політична ситуація змінилася після капітуляції Сербії під ударами НАТО влітку 1999 р.

Прихід російських миротворців у Косово, як зазначав генерал-полковник Л. Івашов, «був зі скептицизмом сприйнятий албанським населенням, яке явно боялося особливих симпатій росіян до сербів як до братів по вірі». Однак «за час перебування тут російські миротворці підтвердили свій професіоналізм і ставилися однаково до всіх незалежно від національної приналежності» [32, с. 191]. Косовські албанці зробили все, щоб представити свої відносини з сербами геноцидом з їхнього боку й на цій підставі добитися для себе визнання світовою спільнотою права на відокремлення. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1960 р. (Резолюція ООН № 1514), навряд чи відповідала унікальному косовського прикладу. Щоправда, стаття 1 говорить, що «всі народи мають право на самовизначення; з огляду на це право вони є вільними визначати свій політичний статус і є вільними здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток». М. Ахтісаарі пропонував, щоб без зміни меж Косова край продовжував поступово рухатися до незалежності, але до цього тут повинні були бути встановлені всі демократичні процедури, забезпечені права національних меншин, албанці повинні були відмовитися від будь-яких спроб розширення своєї території або дестабілізації сусідніх держав [33, с. 344].

Відкритим залишається питання, чи знав М. Ахтісаарі про проблемні моменти торгівлі людськими органами в Косові. У 1999 р. безвісти пропали 470 сербів. На сайті Парламентської асамблеї Ради Європи в доповіді Діка Марті наводяться жахливі факти, які ґрунтуються на даних американських спеціальних служб. Наприклад, «в'язнів добре годували і давали виспатися» [34, с. 3].

20 червня 1999 р. в Кельні відбувся саміт «великої вісімки». Б. Єльцин і Б. Клінтон обговорили дипломатичні умови косовського врегулювання. Розглядалися варіанти необмеженого термінами міжнародного протекторату над Косовом. Російська сторона вважала, що сербські анклавні в Косові повинні отримати реальні автономні владні повноваження. Варіант слабкої федерації передбачав, що Сербія формально зберігає суверенітет над Косовом, але албанська адміністрація функціонує як самостійна держава, однак без членства в ООН. За високими словами про гуманітарні цінності позиція демократичних країн насправді визначалася геополітичним прагматизмом. За присутності в Косові адміністрації ООН і військових контингентів НАТО (сили КФОР) у червні 1999 р. Косово де-юре і де-факто став міжнародним протекторатом. Кермо влади перейшло до Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові, Спеціального представника Генерального секретаря ООН в Косові та Міжнародних сил безпеки для Косова (КФОР). З 11 червня до 14 липня 1999 р. Спеціальним представником Генсека ООН в Косові був Сержіо Вієра ді Мелло. Однак найбільший внесок у відділення цієї території від Сербії в період з 15 липня 1999 р. до 12 січня 2001 р. вніс Бернар Кушнер.

Восени 1999 р. в Косові панували хаос, зруйнована економіка, беззаконня і спроби збройних албанців переключити на себе адміністративну діяльність і безпеку. Міжнародні організації спробували створити тимчасові інститути демократичного й автономного самоврядування на перехідний період до політичного врегулювання. «Визвольна армія Косова» повинна була трансформуватися в Косовський корпус захисту. Складно було забезпечити свободу пересування по всій території Косова етнічних албанців, безпека етнічних сербів і впорядкованого повернення в край тих і інших. Обом громадам не вистачало довіри, заснованої на спільних інтересах.

17 квітня 2000 р. уряд Югославії звернув увагу РБ ООН на невиконання та грубе порушення її ключових положень, що підтверджують суверенітет і територіальну цілісність Югославії на всій її території. Белград

наполягав, щоб Рада Безпеки «вжила термінових і невідкладних заходів з метою суворого виконання положень резолюції 1244 (1999) [35, с. 1]. На місію ООН покладалися титанічні завдання з охорони громадського порядку, безпеки кордонів, митного контролю, транспорту, інфраструктури, охорони власності Сербської православної церкви в Косові.

Однак навіть після літніх 2000 р. заворушень у Митровиці та інших сербських населених пунктах у Косові, Генсек ООН К. Аннан у доповіді 18 вересня 2000 р. про місію ООН в Косові констатував її успішність. У доповіді зазначалося, що «трьома компонентами або «стовпами» МООНК є: ОБСЄ, яка грає керівну роль щодо компонента, пов'язаного з організаційним будівництвом, ЄС, який відіграє керівну роль в економічному відновленні, і ООН, що займається цивільною адміністрацією» [36, с. 3].

В період із 13 січня до 31 грудня 2001 р. Спеціальним представником Генсека ООН в Косові був датський дипломат Х. Холкері. Йому вдалося частково стабілізувати ситуацію в Косові. Особливо помітною ця тенденція стала після терактів у США 11 вересня 2001 р.

26 листопада 2001 р. у щорічній доповіді Генерального секретаря ОБСЄ про її діяльність в 2001 р. було відзначено результати контрольної місії даної організації в Скоп'є щодо запобігання поширення конфлікту з албанцями [37, с. 2]. 12 листопада 2002 р. спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Косові М. Штайнер закликав дотримуватися політики «спочатку стандарти, потім статус». Тобто в Косові до проголошення незалежності, на його думку, слід було забезпечити владу закону, повернення біженців, розвиток ринкової економіки та демократичних інститутів влади [38, с. 1–2].

10 грудня 2003 р. були прийняті «Стандарти для Косова», «де незалежно від своїх національності, раси чи віросповідання кожен громадянин вільний жити, трудитися й пересуватися без страху, ворожнечі або небезпеки й де торжествує толерантність, справедливість і мир для всіх». Функціонування демократичних інституцій пропонувалося забезпечити на

основі чесних виборів, ефективної роботи багатонаціональних тимчасових інститутів самоврядування, контролю їхньої роботи з боку громадянського суспільства та засобів масової інформації. Розвиток правової держави має забезпечуватися рівним доступом до судової системи, невідворотності покарання за економічні та фінансові злочини. Мала бути гарантована свобода пересування й спілкування різними мовами як умова для повернення біженців. Конкурентна ринкова економіка повинна в ідеалі наблизити Косова до досягнення європейських стандартів. Це також передбачало захист майнових прав людей різних національностей, захист культурної спадщини Косова. Пропонувалося, що всі національні громади повинні бути представлені в «Корпусі захисту Косова» [39, с. 1].

Підтримував статус-кво в Косові в серпні 2004 р. – червні 2006 р. Спеціальний представник Генсека ООН Сьорен Йессен-Петерсен. 17 листопада 2004 р. у доповіді Генерального секретаря ООН про становище в Косові було запропоновано готуватися до поступового скорочення присутності ООН і передачі повноважень в Косові ЄС й ОБСЄ. Було вирішено замінити політику «спочатку стандарти, потім статус» на швидке обговорення майбутнього статусу Косова без досягнення високих стандартів [40, с. 3].

У 2003–2005 рр. міжнародні організації сформулювали план дій, які повинні були дозволити почати обговорення статусу Косова. Були сформульовані «Стандарти для Косова». Вони перегукувалися з копенгагенськими критеріями членства в ЄС і стосувалися функціонування демократичних інститутів, верховенства закону, свободи пересування, повернення біженців, забезпечення майнових прав, сербсько-албанського діалогу. Ці абстрактні критерії повинні були служити індикаторами для РБ ООН в оцінці прогресу, досягнутого тимчасовими інститутами влади в Косові.

Однак у березні 2004 р. в Косові та Метохії відбулося широкомасштабне етнічне насильство над сербами з боку албанців. Албанці

також нападали на військовослужбовців КФОР, персонал і об'єкти Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові. Нова комплексна стратегія ООН передбачала задоволення насущних потреб, пов'язаних з безпекою в Косові, перехід від політики «спочатку стандарти, потім статус» до переговорів про статус Косова, у зв'язку з цим передбачалася передача владних повноважень албанським тимчасовим органам влади, при цьому слід було карати тих бюрократів, які причетні до зловживань і поліпшення підзвітності тимчасових органів. Передбачалося, що питання про терміни незалежності Косова повинно бути поставлене, на думку жителів самого Косова, з регіонального погляду, а також з погляду міжнародного співтовариства. Албанці Косова переконували експертів ООН, що відкладання цього питання тільки буде погіршувати економічне становище, провокувати політичну нестабільність, що негативно позначиться на становищі національних меншин. Хоча в бюрократичних колах ООН визнавалося, що ідеального моменту для постановки питання про незалежність Косова не існує [41, с. 1].

13 червня 2005 р. норвезький дипломат Кай Ейде опублікував загальний огляд становища в Косові. Він констатував, що «в краї створено весь комплекс інститутів, що включає виконавчі, законодавчі й судові органи, що діють на центральному й на місцевому рівнях. Істотного прогресу було також досягнуто в справі створення стійкої правової системи». Однак ця теза суперечила іншій: «Косовські серби воліють не брати участь у роботі центральних політичних інститутів і мають свої паралельні структури для надання послуг у сфері охорони здоров'я та освіти. Вони побоюються, що в будь-якому політичному інституті центрального рівня їхня участь матиме лише символічне значення, і по суті вони будуть позбавлені можливості домагатися якихось відчутних результатів. Для того, щоб переконати їх в помилковості цього, косовські албанці зробили небагато» [42, с. 1–2].

Проте було прийнято рішення розпочати процес визначення майбутнього статусу Косова. ООН поступово почала процес передачі

відповідальності за розвиток демократії в Косові ОБСЄ і Раді Європи. Проблемою залишалася координація зусиль між усіма міжнародними суб'єктами, які діють у Косові. 27 жовтня 2005 р. у щомісячній доповіді Генерального секретаря ООН про операції Сил для Косова зазначалося, що «у цілому ситуація в Косові залишається спокійною, але напруженою» [43, с. 316].

31 жовтня 2005 р. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан призначив колишнього президента Фінляндії Марті Ахтісаарі «Спеціальним посланником, який керуватиме процесом визначення майбутнього статусу Косова» [44, с. 11]. М. Ахтісаарі вже виконував аналогічні функції в 1990 р. під час проголошення незалежності Намібії від ПАР. Але косовська проблема з намібійською не мала нічого спільного. Проте дипломатичний досвід Ахтісаарі, звичайно, знадобився.

В період між 1 вересня 2006 р. і 20 червня 2008 р. Спеціальним представником Генерального секретаря ООН в Косові був німецький дипломат Йоахім Рюккер. Однак до того часу М. Ахтісаарі вже очолив переговорний процес між делегаціями Сербії та Косова і став автором пропозиції про надання Косову незалежності. Резолюція РБ ООН № 1244 стала тільки перехідним правовим документом до незалежності Косова. У результаті спрацював план Марті Ахтісаарі, який 26 березня 2007 р. доповів РБ ООН «Всеосяжні пропозиції щодо врегулювання статусу Косова». Згідно з цим документом, «статус Косова повинен являти собою незалежність під наглядом міжнародної спільноти» [45, с. 1]. 28 листопада 2007 р. у Відні повним провалом завершилися переговори з визначення статусу Косова. Марті Ахтісаарі отримав Нобелівську премію миру 2008 р., хоча оцінки його посередницької діяльності, по суті лише на користь однієї албанської сторони конфлікту, залишаються суперечливими.

Після проголошення незалежності Косова Спеціальним представником Генсека ООН став Ломберто Заньєр (в липні 2011 р. він був обраний Генеральним секретарем ОБСЄ). 14 серпня 2008 р. Місія ООН в Косові

почала процес передачі повноважень Місії ЄС [46, с. 1]. Таким чином, діяльність ООН і ОБСЄ в Косові дала можливість максимально посилити дипломатичний тиск на С. Милошевича, домогтися від нього поступок і фактичного визнання поразки сербської суверенної стратегії в Косові. Міжнародні організація фактично стали «агентами» глобалізації в Косові, де у червні 1999 р. почався експеримент державного будівництва під контролем міжнародного протекторату. Косовський конфлікт продемонстрував інституційну неспроможність провідних міжнародних організацій врегулювати суперечності між конфліктуєчими сторонами власними зусиллями. Це обумовлювалось діаметральними геополітичними інтересами постійних членів Ради Безпеки ООН (США, Росії, Китаю, Великої Британії, Франції).

Утім, ООН залишилась площадкою зіткнення інтересів Сербії і Косова. Сербська дипломатія намагається не допустити прийняття Косова до ООН. На користь сербській позиції грає Статут ООН, який визначає нормативну процедуру прийняття до ООН нових держав-членів. Дати рекомендацію на вступ має Рада Безпеки ООН. Позаяк її постійні члени мають право вето, це виключає можливість для Косово отримати таку рекомендацію від таких постійних членів РБ ООН, як Росія і Китай. Суто гіпотетично ситуація може змінитись лише внаслідок можливого визнання Сербією незалежності Косова під тиском вимог ЄС. Міжнародні організації звертають увагу на поступово еволюцію сербсько-албанських відносин, але нормалізація цих відносин відбувається дуже повільно. Правда, не виключено, що навіть для сприятливого розвитку подій для Косова не факт, що Росія і Китай, зважаючи на власні інтереси не будуть продовжувати блокувати вступ Косова до ООН.

Також косовський конфлікт не спричинив реформування ОБСЄ. Конфлікт на Донбасі вкотре продемонстрував безпорадність ОБСЄ як на етапі превентивної дипломатії, так і в процесі посередництва між конфліктуєчими сторонами.

3.3. Проголошення незалежності Косова та проблема його міжнародного визнання

Розвиток державності косовських албанців відбувався ще в складі Югославії. Показово, що більшість з майже 12 млн. албанців проживають за межами власне Албанії. Це розглядається як історична несправедливість. Ідея «Великої Албанії» стала потужним чинником албанської етнічної консолідації. Проблема Косова стала головною в усьому «албанському питанні» [47, с. 144].

Російські слов'янознавців досі наполягають на розгляді «казусу Косова» як «хрестоматійного прикладу квазідержавності». Спеціаліст із сучасної балканістики Є. Г. Пономарьова зазначає, що доля Косова «залежить не стільки від складного переплетення локальних внутрішніх політичних, соціоекономічних і етноконфесійних процесів, скільки визначається зовнішніми факторами, тобто розподілом сил (військових, фінансово-економічних, ідеологічних, геополітичних) між головними акторами світової політики» [1, с. 182.] На думку цієї дослідниці, «Косово, зокрема, і Балкани, в цілому, стали політичним простором, на якому відпрацьовуються нові принципи міжнародних відносин, моделюється система, заснована не на реальному, а на віртуальному суверенітеті, вибудовується нова система глобального управління» [1, с. 183].

На нашу думку, історичні факти дають підстави вважати, що визначати феномен косовської державності в термінології неоколоніалізму непродуктивно. У 1990-ті рр. албанці створили власну систему оподаткування, у тому числі й тих албанців, які працюють за кордоном. Це не тільки дозволило створити альтернативні сербським структури системи освіти й охорони здоров'я (у державні школи й лікарні косовські албанці вже тоді не ходили), а й дало змогу проводити на домашніх виборчих дільницях референдум про незалежність і вибори свого парламенту й президента. Як правило, альтернативна державі структура, яка збирає «податки», має назву

мафія. Основна сфера інтересів албанської мафії – наркотики. «У соціокультурному плані, – писали російські дослідники А. Задохін і А. Нізовський, – албанська етнічна група близька до товариства закритого традиціоналістського типу, для якого характерна уповільнена реакція на мінливу реальність, що чергується різким зростанням стихійної активності в кризових ситуаціях» [48, с. 296].

Сербський диктатор С. Мілошевич після підписання Дейтонських мирних угод щодо Боснії та Герцеговини був переконаний в абсолютній легітимності жорстких дій щодо албанських сепаратистів. Тим більше, що Дейтонські угоди формально гарантували цілісність території СРЮ. Тому становлення державності Косова слід розглядати в контексті загальної ситуації на Балканах. Відносно стабільно тут тільки в Словенії та Хорватії. Їх економіка орієнтується на Німеччину, тут вдалося створити стабільні дієздатні державні структури. Двохмільйонна Словенія і п'ятимільйонна Хорватія розвиваються як аграрно-індустріальні та туристичні центри Європи. Республіка Боснія і Герцеговина залишається розділеною за релігійною ознакою країною, де безпеку гарантує ЄС і НАТО. Боснійські мусульмани і серби не можуть визначити перспективи цієї країни. Албанські мусульмани належать до сунітів, шиїтів і чернечого ордену бектеші. Релігійні меншини серед албанців складають католики і православні. У Македонії переважає сербська культура. Сербські націоналісти вважають Македонію частиною Сербії, а албанські націоналісти бачать в Македонії штучно створену державу [49, с. 139]. Національна ситуація тут залишається напруженою, що перешкоджає розвитку. У Македонію албанці прибувають з Косова, Албанії та Санджака.

Дев'ятимільйонна Сербія вважає себе найбільш сильною в політичному, військовому відношенні державою Балкан. У сербському суспільстві прихильність православної церкви, яка допомагала сербам вижити під мусульманським пануванням, живить сильне національне почуття. Економіка Сербії практично не досягла рівня 1990 р. У 2006 р. Чорногорія

отримала незалежність від Сербії, яка це визнала. Інша справа в Косові. Усі сербські політики виступають проти оголошення цього краю албанською державою. У Сербії досі перебувають до 250 тис. біженців з Косова. Захід нехтує думкою Сербії, але змушений рахуватися з російською позицією, яка категорично виступає проти незалежності Косова.

12 червня 1999 р. відповідно до резолюції РБ ООН №1244 Косово опинилося під контролем військ НАТО й спеціально створеної місії ООН (УНМІК). Після цього «Визвольна армія Косова» була формально перетворена в «Корпус захисту Косова». Однак вплив її командування на справи в Косові залишився величезним. Уже в умовах дії місії ООН Х. Тачі приватизував бензинову компанію «Косово Петроль», фактично ставши найбільш багатою людиною в цій країні [50, с. 199].

Косовські албанці обрали тактику дрібних кроків, які повинні були дати можливість дійти до кінцевої мети проголошення незалежності. Дії албанців були спрямовані на обхід адміністрації ООН, на створення своїх управлінських структур, які де-факто ведуть до незалежності Косова. Стрімко скорочувалася чисельність сербів у Косові, зате збільшувався потік албанців, які поверталися. Косова перетворилося на центр корупції та організованої злочинності в Європі.

14 січня 2000 р. спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Косові Б. Кушнер видав Розпорядження «Про структуру спільної тимчасової адміністрації в Косові». Пункт 2.1 закріплював за Перехідною радою Косові консультативну роль. Пункт 4.1 визначав, що до складу Тимчасової адміністративної ради входять троє косовських албанців і один косовський серб. Передбачалося до 31 січня 2000 р. розпустити судові й адміністративні структури косовських албанців [51, с. 22].

Албанський політолог Махмуд Бакалі вимагав визнати, що «албанський народ в Косові не може трактуватися як «національна меншина». А оскільки влада Сербії застосовували репресії, «албанський народ має право на самовизначення» [52, с. 29]. Щоправда, за цією логікою і

сербів Косова, які стали об'єктом репресій з боку албанців, мають таке саме право.

Відповідно до плану ООН албано-сербське управління «об'єднаним містом» Митровицею мало стати прикладом для інших районів Косова. На початку 2000 р. ООН створила в Косові 20 департаментів, функціонально необхідних для управління краєм. Кожен департамент повинен був очолюватися представником міжнародної спільноти й місцевими керівниками. 2 лютого 2000 р. було скоєно напад на транспорт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Були вбиті двоє сербів. Албанські бойовики зривали акцію щодо повернення сербських біженців. Після цього внаслідок насильства в північній частині міста Митровиця було виселено більше 1650 албанців. У ході заворушень були спалені офіси міжнародних організацій [53, с. 3].

23 лютого 2000 р. на тлі етнічних чисток сербів у Косові демократична опозиція в Сербії закликала адміністрацію ООН зберегти багатоетнічний склад населення не тільки в Митровиці, а й у Приштині, Призрені, Печі, Джаковиці. Однак коло етнічних чисток розірвати не вдалося. Правозахисна організація «Міжнародна амністія» в березні 2000 р. звинуватила НАТО й ООН в неповазі прав людини в Косові [54, с. 10].

21 березня 2000 р. Спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Косові Б. Кушнер видав розпорядження «Про реєстрацію та діяльність у Косові політичних партій». Пункт 1.2 визначає поняття політичної партії як «організації осіб, які добровільно об'єднуються на основі спільної ідеї, спільних інтересів або загальних позицій з метою домогтися політичного впливу й обрати своїх представників до керівних органів». Пункт 2.4 констатував, що «заява про реєстрацію вважається відповідною вимогам, якщо число зареєстрованих прихильників становить не менше 4000 осіб (якщо партія представляє відносно нечисленну етнічну громаду в Косові)». Пункт 3.1 встановлював п'ять підстав для відмови в реєстрації. Головним з них була невідповідність статутних документів або політичної

програми розпорядженням УМНІК, або наявність назви у партії, яка «може бути чинником, що викликає ненависть або провокує насильство». Пункт 4.3 встановлював, що жодна особа, обвинувачена в злочинах Гаазьким трибуналом, не може займати жодних посад у жодній із зареєстрованих партій. Пункт 5.1 констатував, що «доходи політичної партії можуть включати в себе пожертви у вигляді коштів і натурою, членські внески, субсидії, подарунки, заповідане рухоме майно і надходження від будь-якої законної діяльності, здійснюваної політичною партією з використанням свого майна й ресурсів» [55, с. 44]. Тобто пряме фінансування з-за кордону для албанських партій не виключалося.

27 березня 2000 р. генсек НАТО Дж. Робертсон закликав «Корпус захисту Косова», хоча «вирують пристрасті й існує жага помсти», припинити провокації в Косовській Митровиці [56, с. 27]. 30 березня 2000 р. спеціальний представник Генерального секретаря ООН видав розпорядження «Про заснування адміністративного департаменту з питань відновлення». Його основними функціями повинні були стати «загальне управління справами, пов'язаними з координацією діяльності з відновлення в Косові та її фінансуванням за рахунок коштів, що надійшли від двосторонніх і багатосторонніх донорів та зі зведеного бюджету Косова» [57, с. 82]. Цей департамент був покликаний розробити загальну стратегію відновлення, сприяти ефективному й підконтрольному використанню коштів, упроваджувати інформаційні технології в Косові. В ідеалі кадровий склад цього департаменту повинен був відображати багатоетнічний характер Косова з урахуванням рівня компетентності й достоїнств його кадрового складу.

У доповіді Генсека ООН К. Аннана про Місію ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові (18 вересня 2000 р.) відверто визнавалося, що «всі муніципальні інститути є тимчасовими за своїм характером», а «кінцева влада з усіх питань, що стосуються управління краєм, буде, як і раніше, перебувати в руках мого Спеціального представника» [58, с. 94].

28 жовтня 2000 р. в Косові відбулися перші муніципальні вибори, організовані МООНК. Про сумнівну нейтральність Спеціального представника Генерального секретаря ООН в Косові Б. Кушнера свідчить, наприклад, розпорядження «Про пільги для косовських інвалідів війни і для родичів тих осіб, які загинули в результаті збройного конфлікту в Косові» [59, с. 108]. Суб'єктами цього розпорядження стали члени колишньої ОАК і албанські цивільні особи, які постраждали в період з 27 лютого 1998 р. до 20 червня 1999 р. про косовських сербів у цьому документі взагалі не йшлося.

На суміжній території Македонії в цей час активізувалася діяльність албанської «Визвольної національної армії». У березні 2001 р. албанські загони під командуванням Алі Ахметі вели бойові дії проти регулярної армії Македонії в районі Тетово. Македонський уряд оголосив цих бойовиків терористами, а їхній виступ назвав агресією з боку Косова [60, с. 124].

У квітні 2001 р. лідери албанської руху в Македонії Арбен Джафарі, Алі Ахметі та Імер Імері визнали, що не існує військового вирішення проблем у Македонії. Вони зажадали, щоб реформи вели країну до євроатлантичної інтеграції [61, с. 37]. Тільки 13 травня 2001 р. за посередництва ЄС було підписано угоду між македонським урядом і провідними албанськими партіями Македонії. Вони вимагали зміни конституції країни, визнання албанської мови державною, розширення місцевої автономії, амністії бойовиків в обмін на перемир'я [62, с. 137]. З 4 червня 2001 р. сили КФОР встановили контроль на кордоні Косова й Македонії. Щоправда, солдати албанської «Корпусу захисту Косова», причетні до злочинної діяльності, піддавалися лише індивідуальним дисциплінарним заходам.

«Знищення албанського тероризму, відновлення миру й безпеки, а також торжество закону на всій території, – говорилося в програмі уряду Македонії для вирішення кризи (5 липня 2001 р.), – є головним інтересом

Республіки Македонії, а також сусідніх країн і всього світового співтовариства» [63, с. 182].

Македонський уряд погодився з цими вимогами, підписавши 13 серпня 2001 р. в м. Охрид Рамкову угоду з албанськими партіями. Пропонувалося зберегти багатонаціональний характер македонського суспільства на основі децентралізації влади, заборони дискримінації та справедливого представництва албанців в органах влади, фінансування македонською владою вищої освіти албанською мовою, використанні символів національної ідентичності в албанських громадах [64, с. 70].

Формально 26 вересня 2001 р. ЄС і НАТО завершили операцію «Essential Harvest» з роззброєння албанських бойовиків. Восени 2001 р. КФОР заарештувало в Приштині Невзата Халілі, який готувався повторити в 2002 р. повстання албанців у Македонії [65, с. 14].

Вагомий внесок у відділення Косова від Югославії вніс спеціальний представник Генерального секретаря ООН Б. Кушнер. 4 травня 2000 р. він видав розпорядження «Про привілеї та імунітет групи Світового банку і її посадових осіб у Косові». На них поширювалися всі дипломатичні привілеї, хоча до того моменту Косова не було суб'єктом міжнародного права. Своім розпорядженням від 27 липня 2000 р. спеціальний представник Генерального секретаря ООН Б. Кушнер встановив кількість, назву та межі 30 муніципалітетів Косова [66, с. 108]. Свобода пересування сербів у Косові була обмежена албанськими озброєними формуваннями, які прагнули не допустити повернення сербських біженців. Повільно розглядалися справи про викрадених осіб, було захоплено сербське майно.

15 травня 2001 р. розпорядженням глави Місії ООН в Косові № 2001/9 були введені в дію «Конституційні рамки тимчасового самоврядування в Косові», які стали фактично тимчасовою конституцією «автономного» Косова [67, с. 1]. Реєстрація виборців здійснювалася в Косові з 30 липня по 22 вересня 2001 р. Сербська громада вимагала не допустити до виборів екстремістські албанські партії – Народного руху Косова й Національного

руху за звільнення Косова. Вибори повинні були створити органи місцевого самоврядування на основі тимчасових Конституційних рамок для Косова, яке відповідно до положення резолюції РБ ООН 1244 (1999 р.) отримало значну автономію [68, с. 228]. 17 листопада 2001 р. пройшли вибори Скупщини Косова. Жодна партія не отримала абсолютної більшості. Владу поділили Демократичний союз Косова й Демократична партія Косова. Президентом став Ібрагім Ругова. Реальну владу в албанській громаді закріпив за собою Х. Тачі.

3 квітня 2002 р. Державна Дума Російської Федерації в заяві з нагоди третьої річниці агресії НАТО проти СРЮ зажадала «повернення югославської армії та поліції в Косова для охорони сербських святинь, розмінування мінних полів, несення служби на прикордонних заставах» [69, с. 295]. У відповідь 23 травня 2002 р. Скупщина Косова прийняла «Резолюцію про захист територіальної цілісності Косова». РБ ООН порахувала, що це не входить в її компетенцію і резолюція не має юридичної сили, однак політичного значення цього документа ніхто не оскаржував. Пересічних мешканців Косова албанського походження більше хвилювали питання працевлаштування [70, с. 124]. Їм доводилося існувати на кошти родичів, що працюють за кордоном, і міжнародну гуманітарну допомогу.

26 жовтня 2002 р. більшість представників сербської громади Митровиці бойкотували вибори Скупщини Косова. Коаліція сербських партій Косова «Повернення» заявляла, що не отримувала від своїх виборців повноважень підтримувати інститути, які працюють на досягнення незалежності Косова [71, с. 235]. Наступні вибори ООН планувала провести в кінці 2004 р.

31 березня 2003 р. НАТО передало командування операцією в Македонії ЄС. Хоча проти цього була Туреччина, яка була незадоволена використанням у межах спільної зовнішньої та оборонної політики ЄС ресурсів НАТО. 14 жовтня 2003 р. керівник Координаційного комітету Сербії та Чорногорії для Косова й Метохії Н. Чович у Відні провів переговори з

делегациєю албанців із Косова. Чович заперечував, що в діалог вступають представники сусідніх держав і пропонував не прикрашати державними атрибутами делегацію Косова й Метохії, а вести переговори «про життєві проблеми, які горять». Сербська сторона пропонувала вести переговори про права людини, роботу комунікацій, повернення біженців [72, с. 246].

5 лютого 2004 р. у щомісячній доповіді про операції сил для Косова, яка подається в ООН, говорилося, що «в Косові зберігається високий рівень політичної та міжетнічної напруженості». Причини цього російська сторона бачила в неадекватній представленості сербської меншини в тимчасових структурах самоврядування Косова. Стрімко змінювалося сербська громадська думка. Якщо в 2000 р. 39% сербів вважали, що Косова втрачено назавжди, то в 2004 р. так думали вже 48% громадян Сербії [73, с. 171].

17–19 березня 2004 р. албанці в Косові цілеспрямовано зруйнували більшу частину сербських культурних та історичних пам'яток, знищуючи, таким чином, територіально-семіотичний простір Косова від колишнього сербського присутності. 19 березня 2004 р. на терміновому засіданні РБ ООН Генеральний секретар К. Аннан закликав албанців Косова «поважати й захищати права меншин» [74, с. 284]. Албанців не цікавив майбутній туристичний потенціал Косова. Їх турбувала перспектива політики «статус-кво», хоча в короткій часовій перспективі це насильство робило політику форсування проголошення незалежності Косова неможливою.

23 жовтня 2004 р. в Косові відбулися вибори до Скупщини. Косовські серби знову їх бойкотували. Албанців представляли 33 політичні партії. Явка виборців склала 54 %, що було на 10 % менше показника 2001 р. Демократична ліга Косова отримала 45,4 % голосів, Демократична партія Косова 28,9 %, Альянс за майбутнє Косова 8,4 %, нове албанське політичне утворення «Ора» (Час) отримало 6,2% голосів [75, с. 14]. Прем'єр-міністром залишився Байрам Реджепі. ООН ставила йому завдання створення представницького, стабільного й ефективного уряду. Доповідь Генсека ООН 24 жовтня 2004 р. За попередні три роки діяльності Скупщина Косова

прийняла 83 закони, 74 з яких були подані МООНК. У жовтні 2005 р. в доповіді Генсека ООН відзначалося, що в Корпусі захисту Косова значиться 3029 осіб, з них 157 були представниками етнічних меншин [76, с. 14].

20 січня 2006 р. помер перший президент Косова І. Ругова. Це стало поворотним моментом у процесі входження у владу лідерів ОАК. Гостра політична конкуренція в середовищі косовських албанців була зумовлена процесом приватизації власності. Сербська православна церква в Косові втрачала свою земельну монастирську власність. До кінця 2006 р. «Косовське трансагентство» завершило процес приватизації, подолавши захоплення його території муніципалітетами. Проблемним було проходження інкасаторських платежів. Погано дотримувалися податкового законодавства. Тільки 20 % загальних податкових надходжень забезпечувалися за рахунок внутрішніх надходжень. Однак було скорочено контрабанду тютюну в Європу [77, с. 209].

17 лютого 2008 р. парламент Косова (тепер він називається Кувенді) оголосив про проголошення Республіки Косова. За декларацію незалежності проголосували 109 албанських депутатів. При цьому десять сербських «квотних» депутатів не були присутні на цьому історичному засіданні. Звичайно, Конституція Сербії такої процедури не передбачає. Мовою оригіналу Конституції Республіки Косова є англійська. Лише перед її ухваленням цей документ переклали албанською й сербською мовами. Верховний муфтії мусульман Сербії Мухаммад Юсуф Спахич засудив одностороннє проголошення незалежності Косова. На його думку, цим «спокушають багато мусульманських країн» [77, с. 245].

24 березня 2008 р. в дев'яту річницю початку бомбардувань Югославії Х. Тачі запевнив, що «народ Косова буде вічно вдячний НАТО. Справедлива боротьба косовського народу, керованого Визвольної армією Косова, привела до того, що НАТО найсильніший альянс у світі і міжнародне співтовариство встали на нашу сторону в боротьбі за збереження вищих громадянських цінностей свободи, миру й демократії» [77, с. 301].

17 травня 2008 р. у Приштині було створено «Рух за об'єднання», що ставить собі за мету «об'єднання албанських територій». 20 травня 2008 р. парламент Косова прийняв закон, який увів 11 державних свят. Однак 28 листопада, який албанцями святкується як День албанського прапора, формально не є державним святом в Косові [77, с. 324].

15 червня 2008 р. після затвердження тексту Конституції парламентом Косова вона вступила в силу. Текст було вписано в контекст принципів «Комплексних пропозицій щодо врегулювання», підготовлених М. Ахтісаарі. За наявності розбіжностей між положеннями конституції та текстом цього плану перевага віддається плану. Головна роль в організації життя залишається за міжнародним цивільним представником ЄС EUROLEX. Фінансування державного будівництва ведеться з-за кордону [78, с. 193]. Головна роль у визначенні політики Косова належить Міжнародному громадянському представнику (такий собі аналог Високого представника в Боснії та Герцеговині). Він має повноваження у галузі застосування права, включаючи судові органи, поліцію, прикордонний контроль, митницю, виправну службу. Також Міжнародний цивільний представник в Косові призначає генерального ревізора, міжнародного представника до складу ради директорів митної служби, директора податкової адміністрації, директора казначейства, виконавчого директора центрального банківського управління Косова [78, с. 202]. 24 вересня Конституційний суд вирішив, що Сейдіу порушив основний закон, поєднавши посади голови Демократичної ліги Косова (ДЛК) і президента. Його відставка вилилася в розпад правлячої коаліції, де ДЛК була партнером Демократичної партії Косова (ДПК), на чолі якої стоїть Тачі. Отже, на грудневих парламентських виборах колишні партнери по коаліції йшли як закліті вороги. Більш того, ДЛК на початку виборчої кампанії змінила керівництво, і замість Сейдіу партію очолив мер Приштини Іса Мустафа. Обидві партії в ході передвиборної агітації обіцяли оздоровити економіку, активізувати боротьбу з корупцією і знизити рівень безробіття. Однак реальні проблеми, навколо яких розгорталася боротьба, мали не

стільки внутрішній, скільки міжнародний аспект. Фактично на виборах вирішувалося питання про те, хто буде визначати позицію Косова на майбутніх переговорах з Сербією і ЄС. В умовах протистояння між Тачі й Сейдіу Брюсселю та Белграду було складно шукати точки дотику з Приштиною. Це явно дратувало ЄС, який не приховував, що в результаті політичної кризи в Косові старт переговорів довелося відкласти. А якщо так, то за результатами грудневих виборів ЄС хотів би, принаймні, отримати біля керма в Косові передбачуваного й демократичного політика. Крім того, з ним же Брюсселю найближчим часом, ймовірно, належить вести діалог щодо програми інтеграції краю в ЄС і безвізовий режим із країнами Шенгенської угоди [77, с. 211].

У Брюсселі також не могли не розуміти, що ці вибори на руку саме Хашиму Тачі, що зумів усунути сильного суперника й тепер впевнено йшов до перемоги. Попередні результати голосування це підтвердили: ДПК отримала більше 30% голосів. На другому місці ДЛК (25 %), на третьому – рух «Самовизначення» Альбіна Курті, який виступав за об'єднання Косова з Албанією (він набрав близько 12 %). На мандати зможуть претендувати також «Альянс за майбутнє Косова» Рамуша Карадіная і «Альянс Нове Косово» Беджета Паццолі, які отримали 10 % і 7 % відповідно [79, с. 199]. Відразу після виборів Тачі заявив, що на виборах перемогли сили, які виступають за «європейське та євроатлантичне Косово». Він пообіцяв, що через 15 місяців жителі краю їздитимуть в ЄС без віз. Брюссель і європейські представники в краї визнали, що вибори пройшли в цілому спокійно, з дотриманням правопорядку. Однак їх «демократичність і чесність» поки під питанням.

Кілька політичних партій з майже трьох десятків, які брали участь у виборах, заявили про підтасовування й порушення. Найбільш кричущими з них виявилось вкидання бюлетенів на трьох виборчих дільницях у Дрениці, а також у муніципалітеті Скендерай, де особливо сильні позиції колишнього прем'єра Тачі. Їх число в півтора рази перевищило кількість зареєстрованих

тут виборців. Найцікавіше, що свідком порушень виявився особисто посол США в Приштині Крістофер Делл і європейські спостерігачі, які виступили з вимогою ретельного розслідування всіх порушень [77, с. 210]. Цю заяву підтримав Державний департамент США і ЄС. Опозиція з ДЛК наполягала на скасуванні результатів і призначенні нових виборів або перерахунку голосів.

Навіть якщо Х. Тачі зможе уникнути цього сценарію, йому для формування нового кабінету належить вести переговори про коаліцію з двома невеликими партіями, оскільки ДЛК і «Самовизначення» вже заявили про відхід в опозицію. На коаліційні переговори законом відведено 90 днів. Деякі експерти не виключають, що Тачі спробує залучити до своєї коаліції депутатів-представників національних меншин, які мають квоту в 20 місць із загального числа в 120. Перш за все, йшлося про сербів, які за квотою отримають 10 мандатів, а за деякими оцінками, можливо, збільшать своє представництво до 15 місць. Про позицію сербів Косова в ході цих виборів слід сказати окремо: вони вперше взяли активну участь у голосуванні в Косові. Щоправда, не всі. Ті, хто живе компактно на північ за річкою Ібр, у Косовській Митровиці, пішли за закликом з Белграда і з боку ієрархів Православної церкви традиційно бойкотувати вибори. Це було очікуваним і явно вказує на те, що проблема «територіальної цілісності» Косова в тому вигляді, як край зображують на прапорах і картах в Приштині, далека від вирішення. Однак інша частина сербів, розсіяних у більш дрібних анклавах у південній частині краю, не тільки брала участь, а й показала явку, яку можна порівняти з явкою албанського населення, чого раніше не було. За різними даними, прийшли 15-20 тисяч сербів, які проголосували за кандидатів від восьми сербських партій Косова. Найбільш активними були «Єдиний сербський список», «Самостійна ліберальна партія» і «Сербська демократична партія Косова» [77, с. 309].

Белград пасивно спостерігав за цим несподіваним пробудженням політичної самосвідомості косовських сербів, які вирішили використовувати

вибори для того, щоб мати можливість впливати на процеси, що відбуваються в краї. Ряд експертів вважає, що це також хитромудрий план Белграда, який складався з ідеї отримати у Косовському парламенті лояльну фракцію [80, с. 1].

Згідно з іншими оцінками, серби півдня діяли самостійно, і це означає, що вплив Белграда на більшу частину Косова фактично втрачено або він є незначним і перспектива відновлення сербського суверенітету над усією територією Косова й Метохії зменшилася, очевидно, і завдяки виборам. ЄС вимагав від Хашима Тачі якнайшвидшого формування уряду й створення групи для цих переговорів, враховуючи, що в Сербії вибори теж не за горами, і готовність Белграда до діалогу з Тачі й до компромісів у питанні статусу Косова в міру їх наближення буде згасати. До слова, Белград свою команду переговорників сформував ще наприкінці листопада й навіть схвалив «платформу» до майбутніх консультацій, тепер справа лише за Приштиною і сигналом з Брюсселя. Щоправда, поки на Балканах отримали з Європи зовсім інший, несподіваний сигнал. Саме в день, коли Хашим Тачі святкував перемогу своєї партії на виборах в Косові, у європейські ЗМІ просочилася інформація про 27-сторінкову доповідь для Ради Європи, автором якої виступив колишній швейцарський прокурор Дік Марті [81, с. 19]. Посилаючись на дані свого дворічного розслідування, він звинуватив Хашима Тачі у фактичному керівництві великою мафіозною мережею в Косові, що займається відмиванням грошей, контрабандою героїну й цигарок до ЄС, торгівлею людьми й контролем над проституцією в краї. У період війни 1998 – 2000 рр. Х. Тачі як одному з польових командирів Армії звільнення Косова пред'явлено звинувачення в особистій участі в катуваннях і вбивствах. Також наводяться дані, що Х. Тачі та його спільники захоплювали в заручники і вбивали сербів і албанців, а потім продавали на чорному ринку їх органи для трансплантацій. Приштина різко засудила цю доповідь, вважаючи її провокацією. Однак документ був оприлюднений у четвер, і в останні дні висновки Д. Марті підтримали Amnesty International, а

також влада Сербії. Вони зажадали від ЄС й місії ЄС в Косові EULEX розслідувати факти, наведені в доповіді. Виявилося, як і в випадку з депешами WikiLeaks, багато фактів з цієї доповіді були відомі й раніше. Але, наприклад, суд у Гаазі ще пару років тому відмовлявся їх сприймати всерйоз [82, с. 50]. Співробітники EULEX обіцяли провести розслідування.

Суттєвою проблемою становлення державності Косова є економічна слабкість. Щоправда, надра Косова багаті на поклади свинцю, цинку, нікелю, кадмію, кобальту, бокситів, марганцю, галуазиту, селену й кварцу, магнетиту, бурого вугілля, вісмуту, сірчаної кислоти (хімічний комбінат в Обиличі), срібла, металургійний завод в Глоговаці, що випускає феронікель. За даними Світового банку, вартість мінеральних ресурсів Косова складає близько 19 млрд. дол. Однак і зовнішній борг Косова становить близько 1,2 млрд. дол., або 35 % валового внутрішнього продукту. Занепад переживає головна галузь економіки Косова це сільське господарство [83, с. 1].

Після війни 1999 р. Косово «виробляє тільки політику». Середня зарплата близько 200 євро. Безробітна молодь зайнята в кримінальному секторі. Косово, як і Чорногорія, валюту використовує євро. У 2007 р. бюджет ООН для Косова становив 150 млн. євро. Близько 370 млн. євро економіка Косова отримує від своєї європейської діаспори [77, с. 314]. Це основне легальне фінансове джерело. Річний обіг наркоторгівлі перевищує 1 млрд. євро [77, с. 111]. У 2005 р. Європол назвав албанську мафію найнебезпечнішою. Тому говорити про повну економічну неспроможність Косова не доводиться. Косоварам не дали збанкрутувати навіть у часи світової економічної кризи 2008–2011 рр.

У червні 2008 р. албанські бойовики здійснили нові напади під час парламентської виборчої кампанії в Македонії. Прихильники ідеї «Великої Албанії» прагнули після проголошення Косова другою албанською державою домагатися перетворення Македонії в македонсько-албанську федерацію, відторгнути Санджак і населені албанцями території в Чорногорії, домагатися прав албанців у Греції.

Соціально-економічні протиріччя розвитку Косова пов'язані з природним приростом населення, який випереджає розвиток економічного потенціалу. За темпами демографічного зростання Косова займає перше місце в Європі. Усі інвестиції поглинаються приростом населення. Проблемою залишається нецільовий розподіл ресурсів. У Косові зберігається високий рівень безробіття, а злидні є загальним явищем. Серйозні проблеми створює відсутність надходжень до державного бюджету від економіки Косова й застарілий енергетичний сектор. Серед косовських албанців збільшується кількість громадян, які безграмотні або не мають середньої освіти. Тому в країні високим є рівень безробіття. Косово за багатьма критеріями нагадує «державу, що не відбулася». Однак на відміну від «класичних варіантів», властивих Африці, у випадку з Косовом вирішальним є фактор зовнішньої підтримки [84, с. 2].

27 лютого 2009 р. у Приштині було відкрито представництво Міжнародного валютного фонду. У липні 2010 р. був підписаний Меморандум про кредитування Косова. До завершення слухань у Міжнародному Суді позову Сербії щодо незалежності Косова Росія і Китай блокували присутність делегації Косова на ГА ООН.

18 червня 2009 р. міністр закордонних справ Косова І. Хісені зажадав згортання Місії ООН «Уряд Косова наполягає на виконанні в повному обсязі функцій з управління» [77, с. 313]. Однак Косову не вдалося домогтися прориву у визнанні своєї незалежності більшістю мусульманських країн. МЗС Сербії висловило задоволення позицією держав-учасниць Організації Ісламська Конференція з питання Косова на сесії МЗС ОІК, що відбулася 25 травня 2009 р. в Дамаску 36-1. Дев'ять з 57 членів ОІК на той час визнали Косова [77, с. 299].

Дипломатичний наступ на європейському напрямку 6 травня 2010 р. почав президент Косова Фатмір Сейдіу, який відвідав ФРН. 18 травня 2010 р. лідер «Альянсу за нове Косово» Беджет Пацоллі повідомив про підготовку візиту в Багдад з метою домогтися від Іраку визнання незалежності Косова.

30 травня 2010 р. в сербських анклавих на півночі Косова – Митровиці й Ново-Брдо відбулися зіткнення між сербами і албанцями. Албанці вважали, що дії сербів порушують суверенітет Косова. Хоча початково серби не можуть його порушувати, бо не визнавали цього факту. 12 червня 2010 р. в Приштині силами поліції ЄС був заарештований лідер радикального руху албанців 35-річний Альбін Курті, який звинувачував ЄС і ООН у колоніалізмі [85, с. 119]. 18 червня 2010 р. був заарештований Байрам Асіані, якого звинуватили у співпраці з терористами, що готували напад на базу Корпусу морської піхоти США в штаті Вірджинія. Побічно ці арешти свідчать про зв'язки радикальної частини косовських албанців з мережею ісламських терористів, проте, враховуючи масштаб присутності військ США в Косові, вони успішно справляються з цим викликом безпеки.

Гнітюче враження, яке на албанців справили ці арешти, було нейтралізовано рішенням Міжнародного суду. 24 липня 2010 р. після вердикту Міжнародного суду ООН про легітимність одностороннього проголошення незалежності Косова. Прем'єр-міністр Косова Хашим Тачі закликав Іспанію, Румунію, Грецію, Кіпр та Словенію визнати незалежність Косова, не порушувати міжнародне право й не заважати наймолодшій у світі державі «встати на шлях процвітання» [86, с. 1]. 6 серпня 2010 р. албанська газета «Коха діторе» повідомляла, що Пакистан у найближчі дні готовий визнати незалежність Косова. На це вплинули американські фінансові аргументи й бажання Пакистану вирішити на свою користь проблему Кашміру. Хоча й сам Пакистан у 1971 р. постраждав у результаті «самовизначення» Східної Бенгалії, нинішнього Бангладеш.

У вересні 2010 р. керівництво Косова зібралося в Нью-Йорку, щоб перешкодити ухваленню сербського проекту резолюції, що закликає відновити переговори з усіх відкритих питань. У той же час, прем'єр-міністр Косова Х. Тачі закликав Сербію визнати, що в стосунках з Косовом «співпраця двох незалежних держав неминуча» [87, с. 1]. Усього напередодні і відкриття 65-ї сесії ГА ООН незалежність Косова визнали 69 з 192 держав-

членів ООН. США висловлювали невдоволення низькою активністю косовської дипломатії. Тому, 6 вересня 2010 р. прем'єр Х. Тачі відвідав Катар, вимагаючи визнання незалежності своєї держави. Однак негативно на цей процес вплинула внутрішньополітична чехарда в Косові.

27 вересня 2010 р. рішенням Конституційного Суду Косова у відставку пішов президент Ф. Сейдіу. Приводом стало поєднання посади президента з постом лідера партії «Демократична ліга Косова» [88, с. 191]. Виконувати обов'язки президента Косова став спікер парламенту Якуп Краснічі. Вимушена відставка Ф. Сейдіу відклала початок офіційних переговорів між Косовом і Сербією за посередництва ЄС. 30 вересня 2010 р. спікер Я. Краснічі запропонував провести дострокові парламентські вибори. На їх організацію Конституція Косова відводить 45 днів. Новий парламент має обрати президента. «Демократична партія Косова» цю ідею підтримала. Проти виступила опозиційна албанська партія «Альянс за майбутнє Косова». Вони хотіли, щоб вибори проводилися не раніше, ніж їх лідер Рамуш Карадінай буде випущений з Гааги. Він вважався головним конкурентом прем'єр-міністра Х. Тачі.

Імідж косовської державності страждав через збільшення потоку ромів-емігрантів, які прагнули знайти притулок у Бельгії, Німеччині, Швеції. Косовські албанці не готові були повною мірою гарантувати права етнічних меншин і прихильність до непорушності кордонів, а також дотримуватися принципів роззброєння й зобов'язань регіональної безпеки. Незважаючи на невизначеність проведення позачергових парламентських виборів, НАТО прийняло рішення про скорочення свого контингенту в Косові з 10 тис. до 5 тис. військовослужбовців.

На виборах 12 грудня 2010 р. в сербських північних районах Косова явка виборців була низькою. Серби формально мають у парламенті Косова квоту в десять місць зі 120. На наступний день Х. Тачі заявив про перемогу «Демократичної партії Косова», яка набрала 31 % голосів. «Демократична

ліга Косова» Іси Мустафи набрала 25 %, а партія «Самовизначення» отримала 16% голосів виборців [89, с. 111].

15 грудня 2010 р. МЗС Франції висунуті проти Х. Тачі звинувачення в торгівлі органами людей повинні бути розслідувані EULEX. У цей самий день влада Косова назвала доповідь Ради Європи у справі Х. Тачі наклепом [90, с. 1]. Нестабільним було й внутрішньополітичне становище в сусідній Албанії. 21 січня 2011 р. під час протестів прихильників опозиційної Соціалістичної партії Албанії в Тирані були вбиті троє людей. Внутрішньополітичний хаос в Албанії тривав з часу невизнання опозицією своєї поразки на парламентських виборах у червні 2009 року. Показово, що ЄС на це ніяк не відреагував.

9 лютого 2011 р. лідер «Демократичної партії Косова» Х. Тачі заявив про намір до третьої річниці незалежності створити коаліційний уряд з «Альянсом за нове Косово» Б. Пацоллі. Керівник «Незалежної ліберальної партії Сербії» Петар Мілетич заявив про намір увійти до правлячої в Косові албанської коаліції як молодший партнер [90, с. 1]. Цей політичний маневр послаблював позицію Сербії на майбутніх переговорах з делегацією Косова.

Напередодні третьої річниці незалежності Косова 15 лютого 2011 р. стало відомо, що лідер «Альянсу за нове Косово» Б. Пацоллі мав стати президентом Косова. Цей політичний маневр викликав критику в зв'язку з участю Пацоллі, голови фірми «Мабетекс», у зв'язці з завгоспом Кремля П. Бородіним у реконструкції Кремля за часів президентства Б. Єльцина. Отже, корупційні зв'язки часів Єльцина дозволили фінансувати албанських партизанів [91, с. 1]. 22 лютого 2011 р. колишній швейцарський бізнесмен албанського походження Беджет Пацоллі був обраний президентом Косова. За це проголосували 62 з 120 депутатів косовського парламенту [91, с. 2].

23 лютого 2011 р. Хашим Тачі, незважаючи на формальне розслідування звинувачення щодо його можливої причетності до торгівлі людськими органами, був обраний на другий термін прем'єр-міністром

Косова. Обидва кадрових рішення не були ідеальними з погляду іміджу Косова як нової незалежної держави.

Радикальні косовські албанські політики були незадоволені новим президентом Б. Пацоллі. Тож 28 березня 2011 р. обрання президентом Косова колишнього глави «Мабетекс» Пацоллі визнали неконституційним. Мотивування рішення Конституційного суду було зумовлене порушеннями процедури голосування. Пацоллі тільки в третьому турі набрав 62 з 120 голосів депутатів косовського парламенту. Але в першому й другому турі отримував менше потрібної кількості голосів, відповідно 54 і 58 голосів. Виникла реальна загроза того, що авторитарна тенденція в сукупності з етнічним албанським націоналізмом, нерозвиненістю партійної системи й криміналізацією влади стане інструментом міжнародної дискредитації незалежності Косова. Адже досягти гармонійної етнічної різноманітності в Косові так і не вдалося.

30 березня 2011 р. президент Косова Беджет Іса Пацоллі залишив свій пост. Це вітали основні парламентські партії: «Демократична ліга Косова», «Самовизначення», «Альянс за майбутнє Косова» [92, с. 334]. Потрібно було шукати вихід з конституційно-політичної кризи, у яку поринуло Косова. Інакше новій незалежній країні доведеться долати риси, характерні для держав «що не відбулися» або «тих, що терплять невдачу». 4 квітня 2011 р. виконувач обов'язків президента Косова Я. Краснічі не виключав можливості проведення позачергових виборів. Однак, 7 квітня 2011 р. парламент Косова обрав президентом країни 36-річну Атіфете Ях'ягу, яка до того була заступником генерального директора поліції Косова [93, с. 1]. Склалися обставини, які, незважаючи на підтримку нового президента США, могли перетворити А. Ях'ягу в заручника внутрішніх протиріч у Косові.

9 червня 2011 р. Андорра стала 76-ю державою, яка визнала незалежність Косова. До 1 серпня 2011 р. незалежність Косова не визнали лише п'ять з двадцяти семи країн ЄС (Греція, Іспанія, Словаччина, Кіпр, Румунія). Важливим фактором для Косова є широке визнання в

мусульманському світі. Туреччина зробила це однією з перших, ще 18 лютого 2008 р. Хоча власні проблеми з курдами повинні були цьому перешкодити, але Туреччина розглядає Косова як важливий фактор посилення свого впливу на Балканах і взагалі в Європі. Не менш важливо те, що незалежність Косова визнали нафтовидобувні країни Перської затоки, які є важливими фінансовими партнерами другої албанської держави. Серед азійських країн Косова однією з перших визнала Японія. Однак недостатнє число африканських і латиноамериканських країн, які визнали незалежність Косова. Крім того, постійні члени Ради Безпеки ООН Росія і Китай могли накласти вето на заявку Косова про вступ до ООН. Радикально ситуацію з «напіввизнанням» Косова може змінити тільки компромісна позиція Сербії. Ситуація розвивається в цьому напрямку. Але є країни, які, виходячи з власних національних інтересів, ніколи не визнають Косова. Таку позицію, наприклад, займала Грузія.

9 липня 2011 р. швидко була визнана незалежність Південного Судану, який став 193-м членом ООН. Визнання світової спільноти не гарантує Південному Судану процвітання. Фактично в Африці був повторений косовський сценарій отримання незалежності, але не з такими проблемами з визнанням міжнародною спільнотою цього факту.

Влада Приштини вирішили встановити повний контроль над сербськими анклавом, провівши, звичайно, в менших масштабах, операцію за прикладом хорватської. Тоді в серпні 1995 р. Хорватії вдалося витіснити сербів з Країни. 25 липня 2011 р. прем'єр-міністр Косова Х. Тачі віддав розпорядження косовській поліції встановити контроль на контрольно-пропускних пунктах з Сербією на півночі Косова, які з косовської сторони контролюються місією ЄС EULEX. Держсекретар міністерства Сербії Олівер Іванович попередив ЄС і НАТО про неприпустимість подібних провокацій. Події стали наслідком економічної «холодної війни» між Сербією та Косовом і спроб влади Приштини заблокувати сербський імпорту у північні райони Косова [94, с. 1]. 27 липня 2011 р. в сербських анклавах на півночі Косова був

обстріляний невідомими гелікоптер КФОР. Інцидент розглядався в контексті тиску Заходу на Белград з метою прискорення остаточного визнання незалежності Косова [94, с. 2].

Наприкінці липня 2011 р. ситуація на сербсько-косовському кордоні ще більше загострилася. Незважаючи на критику своїх агресивних дій з боку ЄС і НАТО, косовські албанці демонстрували готовність довести до кінця спеціальну операцію зі встановлення свого контролю над сербськими анклавом на Півночі Косова [95, с. 1]. Ескалація протистояння, незважаючи на обережну реакцію Сербії, ускладнювала процес нормалізації сербсько-косовських відносин, хоча прагнення Сербії почати переговори про вступ до ЄС робило визнання незалежності Косова неминучим. Насильством у сербських анклавах Косова місцеві влади демонстрували свій вплив на переговори Сербії з ЄС. Тому в серпні 2011 р. офіційний Белград відмовився від ідеї вимоги створення сербської автономії в Косові. Як результат 3 грудня 2011 р. Сербія і Косова підписали угоду про спільний контроль в прикордонній зоні.

11 червня 2017 р. в Косова відбулися дострокові парламентські вибори. Боротьбу за 120 депутатських місць вели «Коаліція польових командирів» Р. Харадіная, ультраправий рух «Самовизначення», колишня правляча партія «Демократична ліга Косова» і партія «Сербський список», що об'єднує сербів, які залишились в Косова. Перемогла «Коаліція польових командирів», хоча її лідера Р. Харадіная Сербія звинувачує у скоєнні військових злочинів. На другому місці опинилась ультраправа радикальна партія «Самовизначення». Поразка поміркованих центристських політичних сил лише поглиблювала системну кризу в Косова.

Глобалізація, яка рекламує стандарти життя країн «золотого мільярда», різко підвищує очікування людей, які страждають від злиднів та незгод. Неможливість негайного задоволення цих законних очікувань викликає почуття розпачу й несправедливості, спрямоване як проти власного керівництва, так і проти багатих країн. У випадку з Косовом деградація

державних інститутів, злидні, нездатність громадян впливати на політику в умовах політичного пробудження й доступу до інформації про життя в ЄС – усі ці фактори можуть створити сприятливе середовище для поширення на Косова радикального ісламу, тероризму та нестабільності. Не можна виключати можливості посилення політичного ісламу в Косові як альтернативної ідеології світському албанському націоналізму. Символом цієї тенденції можна вважати конкуренцію за вплив на контроль над фінансовими потоками з Туреччини й арабського світу, які йдуть в Косова. Дуже активні в Косові саудівські благодійні фонди. Це дає можливість владі Косова грати на протиріччях Сходу й Заходу.

Розвинені країни відкрили світові ринки для своїх товарів. Але зберегли протекціоністські субсидії в сільськогосподарському секторі. Через це з'явилася армія зубожілих і зневірених людей, виник прибутковий ринок нелегальної імміграції, рабської праці та проституції. Злочинність у сфері перевезення робочої сили виникає з нелогічності процесу глобалізації. У країнах ЄС, де населення старіє і не оновлюється через низьку народжуваність, нестача робочих рук стрімко збільшується. Але імміграційні квоти в західних країнах залишаються колишніми. Це відкрите запрошення до інтернаціональної злочинної діяльності.

У 1999–2017 рр. поступово загострювалося протиріччя між фактичним прямим зовнішнім управлінням заради створення західних зразків державних механізмів і політичним пробудженням косовських албанців, які роблять подібну присутність небажаною і в кінцевому підсумку неможливою. Демократія без миру не є кращою, ніж мир без демократії. Принциповим залишалось питання вступу Косова в ООН. ЄС прагне до того, щоб «албанське питання» на Балканах було вирішено в рамках культурної автономії й захисту прав людини.

14 січня 2017 р. з Белграду до Косовської Митровиці було відправлено поїзд під гаслом «Косово – це Сербія». Тодішній президент Сербії Т. Ніколіч зазначав, якщо сербам у поїзді загрожуватиме небезпека, то Белград застосує

силу. Тоді лише зусиллями дипломатії ЄС вдалося зняти напруження між Сербією і Косова. Сербські націоналісти визнають, що їхня політика блокування процесу міжнародного визнання незалежності Косова зазнала невдачі. Станом на 1 серпня 2017 р. незалежність Косова визнали 114 держав із нинішніх 193 держав-членів ООН. Аби отримати хоч щось, сербські націоналісти пропонують північну частину Косова, заселену переважно етнічними сербами, треба передати Белграду. Натомість сербські анклави на півдні Косова, за цим планом, мали отримати широку автономію. Численні сербські монастирі на території Косова в ідеалі мали б здобути автономний статус чернечого співтовариства на зразок Афону. Сербський уряд закликав Росію запобігти вступу Косова в Інтерпол. Албанці заперечили проти чергового варіанту плану етнічного поділу території Косова, який міг дестабілізувати Балкани. Натомість Сербії пропонувалось визнати існуючу реальність та нарешті заради успішної європейської інтеграції визнати незалежність Косова.

Висновки до розділу 3

Упродовж 1999–2008 рр. відбулася максимальна інтернаціоналізація косовського конфлікту, одним із головних наслідків якої стало перетворення Косова на міжнародний протекторат як латентне прикриття албанських адміністративних та військових структур у ньому.

Провал переговорів між Сербією та косовськими албанцями за посередництва контактної групи навесні 1999 р. зробили військові дії неминучими. Результатом військово-політичної поразки стала згода Сербії на фактичне перетворення Косова на міжнародний протекторат, хоча цей стан речей було закамouflьовано дипломатичними формулюваннями резолюції РБ ООН №1244. 17 лютого 2008 р. з акту проголошення незалежності Косова та характеризується боротьбою албанської й головним чином американської дипломатії за міжнародне визнання цього факту. Суттєвими проблемними факторами діяльності ООН у Косова також залишаються протиріччя між постійними членами Ради Безпеки ООН з приводу підходів до врегулювання.

Сценарій «гуманітарної інтервенції» був відпрацьований у Косово як універсальний інструмент «поліцейського втручання».

24 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав легітимним проголошення незалежності Косова 17 лютого 2008 року. Однак Сербія та її союзники блокували прийняття Косова до ООН. Однак на заваді прийняттю Косова до ООН залишається процедура прийому нових держав-членів ООН. Рекомендацію Генеральній Асамблеї ООН має дати Рада Безпеки ООН. Зважаючи на той факт, що постійні члени РБ ООН – Росія та Китай – мають право вето, це питання не знаходить позитивної відповіді. На початку березня 2017 р. ООН була вимушена реагувати на намір властей Косова трансформувати сили безпеки в регулярну армію. Це не викликало жодної реакції міжнародної спільноти.

Упродовж 1990 – 2016 рр. Косово було визнано як незалежна держава усіма балканськими країнами, за винятком Сербії, Греції, Румунії. Дедалі більша орієнтація Сербії на європейську та євроатлантичну інтеграцію робить більш можливим досягнення компромісу у косовському питанні між Белградом і Приштиною. Суттєвий вплив на формування національного зовнішньополітичного курсу балканських країн щодо визнання незалежності Косова мають ЄС і НАТО. Серед країн регіону лише Греція та Румунія залишаються при власній думці щодо невизнання незалежності Косова. Найбільше у максимально можливій інтеграції Косова до балканських регіональних процесів зацікавлений ЄС.

Після 2014 р. створений механізм угод про асоціацію і стабілізацію з балканськими країнами, які поки що не входять до ЄС: Албанією, Боснією і Герцеговиною, Косовом, Сербією, Македонією, Чорногорією. Очікувана успішність реалізації цього проекту асоціації і стабілізації як «підготовчого класу» до повноцінної європейської інтеграції може розглядатись, як повноцінна європеїзації Балкан.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
2. Kosovo // URL: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/geos.kv.html#People> (дата звернення 10.05.2017).
3. Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен. Москва: Весь мир, 2007. 352 с.
4. Калоева Е. Б. Системные изменения и общественное сознание в Сербии // Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. Москва: ИНИОН РАН, 2008. С. 57 – 73.
5. Baleta A. Kosovo: Albanian Nation in War with the Serbian Nation // The Balkan Analyst. 1998. № 9. С. 19 – 31.
6. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению. Москва: Канон, 2001. 400 с.
7. Терзич С. Историческая подоплека событий в Косово и Метохии // Обозреватель. 1998. № 10. С. 44 – 56.
8. Делягин М. Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации. Москва: Инфра-М, 2004. 768 с.
9. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва: Ладомир, 2002. 350 с.
10. Ковач М. Балканский узел: последствия косовского кризиса / Мирон Ковач // Вестник МГИМО Университета. 2008. № 1. С. 24 – 28.
11. Хомский Н. Новый военный гуманизм: уроки Косово. Москва: Праксис, 2002. 320 с.
12. Чуксин Н. Косово глазами постороннего. Москва: Русь, 2003. 439 с.
13. Zakaria Fareed. The Post-American World. New York: Norton, 2008. 288 с.
14. Лавров С. Косово глазами очевидца из группы дипломатических наблюдателей // Международная жизнь. 1999. № 6. С. 10 – 16.
15. Шредер Г. Решения. Моя жизнь в политике. Москва: Европа, 2007. 552 с.
16. Ивашов Л. Хоронить не спешите Россию. Москва: Яуза, 2003. 288 с.
17. Клинтон У. Дж. Моя жизнь. Москва: Альпина бизнес букс, 2005. 1088 с.

18. Зонова Т. В. Конфликты или консенсус: дипломатия как средство достижения мира // *Общественные науки и современность*. 2003. № 1. С. 122 – 129.
19. Blair Tony. *My political Life*. London: McMillan Press, 2010. 700 с.
20. Робертсон Джордж. Косово: год спустя. Достижения и проблемы. Доклад Генерального секретаря НАТО. Брюссель: Центр документации и информации НАТО, 2001. 28 с.
21. Заявление Государственной Думы РФ о третьей годовщине агрессии НАТО против Союзной Республики Югославии (3 апреля 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 204 – 206.
22. Программа и план союзного и республиканского правительства разрешения кризиса, который возник в связи с деятельностью албанских террористических групп в общинах Буяновац, Прешево и Медведжа (февраль 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 114 – 122.
23. Walzer Michael. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books, 2011. 180 с.
24. Pond E. The EU's Test in Kosovo // *The Washington Quarterly*. 2008. Vol.31. № 4. С. 97 – 112.
25. Dindic Zoran. Serbia and Its Neighbours // *Review of International Affairs*. July – September 2002. С. 7 – 11.
26. Cohen Lenard. Post-Milosevic Serbia // *Current History*. March 2001. с.10-25.
27. Cooper Robert. *The breaking of nations. Order and chaos in the twenty-first century*. London, 2004. 250 с.
28. Gress David. *From Plato to NATO. The idea of the West and its opponents*. New York: Pinguinn Books. 1998. 304 с.
29. Экономика Косово. На чем может строиться независимое государство? Аналитический репортаж из спорной провинции. URL: <http://www.svobodanews.ru/article.aspx?exactdate=200700227151529957> (дата звернення 10.05.2017).

30. Kovac Mihajlo. The Balkan Drama of a Belated Euro-integration // Review of International Affairs. January – March 2002. С. 13 – 18.
31. Тэлботт Струоб. Билл и Борис. Записки о президентской дипломатии. Москва: Городок, 2003. 509 с.
32. Ильин М. Война в Югославии: от жертвоприношения Сербии к самоубийству Запада // Космополис. 1999. № 3. С. 184 – 187.
33. Барышев А. Мировая политика и Организация Объединенных Наций (1945 – 2009). Москва: Общество дружбы с зарубежными странами, 2007. 1342 с.
34. The International Community Respond's to the Kosovo Crisis. April 28, 1999. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/kosovo/stm.html> (дата звернення 11.05.2015).
35. Конституционные рамки временного самоуправления в Косове // Распоряжение главы Миссии ООН в Косове №2001/9 от 15 мая 2001 года // URL: http://www.osce.org/kosovo/elections/documents/framework_serb.pdf (дата звернення 11.05.2016).
36. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации Косова (18 сентября 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 92 – 107.
37. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации Косова (2 октября 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 185 – 188.
38. Преступления НАТО в Югославии. Документальные свидетельства. Белград: Союзное министерство иностранных дел, 2000. 568 с.
39. Щодо консультативного висновку Міжнародного суду ООН щодо Косово: коментар МЗС України // URL: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/46912.html> (дата звернення 10.02.2014).

40. Соглашение о прекращении огня на юге Сербии (12 марта 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 134 – 136.
41. Donors Conference for Kosovo on 2008, 11 July. IP/08/913. URL: <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/913=html> (дата звернення 15.07.2008).
42. Всеобъемлющий обзор положения в Косове Кая Эйде (13 июня 2005 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 342 – 370.
43. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации в Косове (29 ноября 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 316 – 342.
44. Письмо министра иностранных дел Союзной Республики Югославии Горана Свилановича Генеральному секретарю НАТО Джорджу Робертсону в связи с эскалацией насилия на юге Сербии (18 февраля 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 36 – 38.
45. «Всеобъемлющие предложения по урегулированию статуса Косово», представленные специальным посланником Генерального секретаря ООН Марти Ахтисаари 26 марта 2007 года. Документация ООН S/2007/168/Add. URL: <http://www.un.org> (дата звернення 30.03.2007).
46. European Commission Liaison Office to Kosovo. URL: http://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/index_eu.html (дата звернення 10.05.2011).
47. История Сербии и Черногории. Москва: Евромед, 2002. 497 с.
48. Задохин А. Г., Низовский А. Ю. Пороховой погреб Европы. Балканские войны XX века. Москва: Вече, 2000. 416 с.
49. Скорик А. Б., Воронін В. В., Доска О. М. Аналіз операції «Союзницька сила» і оцінка її впливу на зміну стратегії оборони США // Збірник

- наукових праць Харківського університету Повітряних сил. 2009. Вип. 3. С. 19 – 22.
50. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.
51. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/16 «О регистрации и деятельности в Косове политических партий» (21 марта 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 41 – 47.
52. Бакали М., Зинзич З. О решении кризиса в Косове и Метохии. Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 27 – 32.
53. Выступление Слободана Милошевича в Гааге (февраль 2002 г.) // Правда. 2002. 13 марта. С. 3.
54. Human rights violations in Kosovo. Prishtina: European Komission, 2000. 40 с.
55. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/19 «Об учреждении Административного департамента по вопросам восстановления» (30 марта 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 50 – 53.
56. Стандарты для Косова (10 декабря 2003 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 214 – 215.
57. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/39 «О муниципальных выборах в Косове» (8 июля 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 218 – 221.
58. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации Косова (18 сентября 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 92 – 107.
59. Распоряжение правительства Москвы об оказании гуманитарной помощи населению Косова и Метохии (8 октября 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 224 – 225.

60. Овчинский В. С. «Независимость» Косово в зеркале теневой политики. Аналитический доклад. Москва: Инфра-М, 2008. 32 с.
61. Приходько О. В. Формирование европейской политики администрации Обамы // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. 2010. № 5. С. 23 – 39.
62. Абрамова И. О., Фитуни Л. Л., Сапунцов А. Л. «Возникающие» и «несостоявшиеся» государства в мировой экономике и политике. Москва: Институт Африки РАН, 2007. 260 с.
63. Македония: проблемы истории и культуры. Москва: Институт славяноведения, 1999. 372 с.
64. Кузнецов Д. В. Проблема Косово в зеркале общественного мнения в 2000-е годы // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 5. С. 63 – 74.
65. Журбей Е. В. Стратегия национальной безопасности США и ее реализация в Югославии в 90-е годы XX века. Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Владивосток: Федеральный университет. 2002. 28 с.
66. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/66 «О льготах для косовских инвалидов войны и для родственников тех лиц, которые погибли в результате вооруженного конфликта в Косово» (7 декабря 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 108 – 111.
67. Конституционные рамки временного самоуправления в Косове. Распоряжение главы Миссии ООН в Косове №2001/9 от 15 мая 2001 года. URL: http://www.osce.org/kosovo/elections/documents/framework_serb.pdf (дата звернения 11.05.2015).
68. Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Т. 2. Москва: Индрик, 2000. 340 с.
69. Заявление Государственной Думы РФ о третьей годовщине агрессии НАТО против Союзной Республики Югославии (3 апреля 2002 г.).

- Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 204 – 206.
70. Обращение Президента СРЮ Воислава Коштуницы (16 февраля 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 123 – 124.
71. Резолюция Народной скупщины Республики Сербии о Косове и Метохии (26 марта 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 183 – 185.
72. Выступление Небойши Човича в Вене на встрече с делегацией албанцев из Косова (14 октября 2003 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 214 – 218.
73. Штоль В. В. Роль и место НАТО в системе международной безопасности в условиях глобализации. Москва: Научная книга, 2006. 353 с.
74. Доклад Генерального секретаря Организации Объединенных Наций об операциях Сил для Косова (17 ноября 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 188 – 191.
75. Шишков Ю. В. Государство в эпоху глобализации // Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 1. С. 3 – 14.
76. Соколов А. В. Процесс нормализации отношений между бывшими республиками СФРЮ на современном этапе (внешние и внутренние факторы). Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Москва, 2008. 24 с.
77. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.
78. История антикоммунистических революций конца XX века. Центральная и Юго-Восточная Европа. Москва: Наука 2007. 270 с.
79. Press Releases Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Hashim Thaci, Prime Minister of Kosovo, Brussels, 4 July 2011 // URL: <http://www.ec.europa.eu/genifo/queky/page=1> (дата звернення 11.05.2016).

80. There's going to be a independent Kosovo // URL: http://www.fpc.state.gov/documents/cat_desc/revisions/130952.htm (дата звернення 11.05.2016).
81. Доклад Дика Марти о торговле человеческими органами в Косово // URL: <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/ajdoc462010prov.pdf> (дата звернення 11.05.2016).
82. Джилас М. Лицо тоталитаризма. Москва: Вече, 1992. 340 с.
83. Зинзич Зоран о ситуации в Косово // URL: www.kosovo.com/erpkiminfo.html (дата звернення 11.05.2016).
84. Этциони Амитай. Сдержанный подход к строительству наций. Россия в глобальной политике. 2004. № 5 // URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_3951 (дата звернення 09.05.2004).
85. Арешев Андрей. Рокировка по-косовски. URL: <http://www.novopol/ru-rokirovka-po-kosovski-text99476.html> (дата звернення 09.05.2004).
86. Черногурский Ян. Косово как тест для России // Россия в глобальной политике. 2007. № 1 // URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_8144 (дата звернення 10.04.2009).
87. Торстен Кнуф, Норберт Маллес Надик. Сербия хочет возобновления переговоров URL: <http://www.inopressa.ru/article/28Jul2010/berlinonline/kosovo2.html> (дата звернення 19.05.2009).
88. Blumi Isa. The Islamist Challenge in Kosovo. Current History. 2003. March // URL: <http://www.currenthistory.com/article-category.php?ID=3&Page4> (дата звернення 10.10.2004).
89. Калоева Е. Б. Системные изменения и общественное сознание в Сербии. Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. Москва: ИНИОН РАН, 2008. С .57 – 73.
90. Скворцов А. Косово и Метохия: можно ли защищать права человека посредством насилия / Александр Скворцов // URL: <http://www.pereplet.ru> (дата звернення 10.01.2016).

91. Правительство России выделит средства на восстановление православных святынь в Косово // URL.: <http://www.patriarchia.ru/db/text/183594.html> (дата звернення 10.01.2017).
92. Тамаш Г. С. Шлях Косово до набуття правосуб'єктності у системі міжнародних відносин // Вісник донецького університету. Серія: Економіка і право. 2008. Вип. 1. С. 331 – 337.
93. US Congratulates Kosovo on One Year of Independence. URL: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/02/117404.htm> (дата звернення 17.02.2009).
94. Косовский спецназ пытается занять границу с Сербией. URL: <http://www.ria.ru/20110726/4075792275.html> (дата звернення 10.10.2011).
95. Rouleau Eric. French diplomacy adrift in Kosovo. URL: <http://www.mondediplo.com/1999/12/04/rouleau> (дата звернення 10.10.2011).

РОЗДІЛ 4

ПИТАННЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ КОСОВА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

4.1. Еволюція політики США в Косові

Після Першої світової війни актуалізувалось національне питання в більшості країн Європи. Не стала винятком й албанська нація. У 1918–1919 рр. Велика Британія і Франція висували ідею поділу території Албанії між сусідами з метою відновлення рівноваги сил. У березні 1920 р. президент США В. Вільсон відхилив цей проект [1, с. 185]. Нагадаємо, що пункт 12 серед Чотирнадцяти пунктів В. Вільсона передбачав «непорушні умови автономного розвитку» для балканських народів колишньої Османської імперії, які увійшли до складу різних балканських держав [1, с. 27–28]. Балкани як геополітичний міст між Європою, Азією і Африкою важливі для реалізації американської євразійської стратегії. Балкани важливі з точки зору контролю над транспортними комунікаціями ЄС. Інструменти американського впливу на Балканах поєднують «м'яку силу» опосередкованого впливу та військову силу жорсткої корекції ситуації в регіоні.

Нагадаємо, що загострення косовської проблеми співпало з приходом у Білий дім в 1981 р. адміністрації президента США Р. Рейгана. США в цей час розглядали модель ринкових реформ в колишній Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії як прикладу для інших країн Східної Європи. Але вже у 1987 р. сенатор республіканець Р. Доул закликав розпочати хрестовий похід з метою знищення комуністичної Югославії [2, с. 12]. Р. Рейган зробив вагомий внесок у перемогу в «холодній війні», але плодами цієї перемоги користувались його наступники. Президент США Дж. Буш (старший) був занепокоєний негативним впливом розпаду СФРЮ як

фактором дестабілізації ситуації в Європі. У лютому 1991 р. сенатор Р. Доул ініціював надання американської допомоги не комуністичним Хорватії і Словенії. У травні 1991 р. конгрес США припинив надання американських кредитів Югославії під приводом блокування Сербією і Чорногорією обрання хорвата С. Месіча на посаду голови Президії СФРЮ. Утім, уникнути розпаду СФРЮ вже було неможливо.

Справу з наслідками територіального розпаду СФРЮ та зі спробами американської балканської миротворчості довелось мати адміністрації президента США Білла Клінтона. 10 березня 1992 р. США та ЄС висловили готовність визнати незалежність Боснії і Герцеговини. Критиці було піддано спроби Сербії скасувати автономію Косова. Запобігти такому варіанту розвитку подій мав призначений у червні 1992 р. на посаду прем'єр-міністра Союзної Республіки Югославії М. Паніч – колишній громадянин США. Однак він не зміг цивілізувати сербський радикальний націоналізм та запобігти запровадження міжнародних економічних санкцій проти Белграду. Логіка силового поділу територій привела балканські народи до взаємної різанини. У спробі призупинити кровопролиття 10 – 11 квітня 1995 р. президент США Б. Клінтон наказав бомбити позиції боснійських сербів [3, с. 879]. Крім того, американська приватна військова компанія «Military Professional Resources» здійснювала підготовку збройних підрозділів боснійських хорватів і мусульман [4, с. 81]. У серпні 1995 р. США підтримали операцію хорватської армії проти сербських анклавів на території Хорватії. Тоді також змінилась військово-політична ситуація у Боснії і Герцеговині. У підсумку Сербія погодилась на Дейтонський мирний процес. 14 грудня 1995 р. було підписано мирний договір про припинення війни на території Боснії і Герцеговини, де були визнані боснійська Мусульмансько-хорватська федерація і боснійська Сербська Республіка.

Утім, напруженою залишалась ситуація в Косово. Адміністрація Б. Клінтона вирішила підтримати мусульман албанців та захистити їх від

сербських репресій. Таке втручання розкритикував Г. Кіссінджер, який вважає, що «події у Косово не загрожують безпеці Америки» [5, с. 286].

Звернемо увагу на дискусії щодо мотивів безпосереднього втручання США у ситуацію навколо Косова в 1998 – 1999 роках. Найпоширенішою є версію фінансова, яка полягає у закріпленні за долларом статусу світової валюти на фоні запровадження спільної європейської грошової одиниці євро. Присутня й персональна версія, пов'язана з бажанням Б. Клінтона перегорнути сторінку скандалу за участю практикантки М. Левінські. Правда, цю версію категорично відкидала Гіллари Клінтон [6, с. 329]. Отже, навесні 1998 р. адміністрація Б. Клінтона вимагала від сербського президента С. Милошевіча погодитись на трирічний проміжний план щодо Косова. НАТО мало отримати право на введення 30 тисяч солдат для забезпечення виборів у Косово. Але Р. Голбрук домогся лише згоди Милошевіча на патрулювання неба над Косово літаками НАТО та введення в Косово 2000 спостерігачів ОБСЄ [7, с. 254]. Виконання цих операцій було можливим з американської військової бази «Криволак» у Македонії.

У березні – червні 1999 р. ситуація навколо Косова була вирішена силою НАТО. Левову частку військових літаків для проведення цієї операції надали США. Після цього до Косова були введені миротворчі сили на чолі НАТО, але за участю російського контингенту. Водночас США декларували намір зберегти багатоетнічний склад населення Косова. З цією метою 21 – 23 липня 2000 у м. Ерлі (штат Вірджинія) за американського посередництва відбулись консультації сербської делегації і представників косовських албанців [7, с. 269]. Дестабілізація становища в Косово негативно вплинула на сусідню Македонію. Албанці, які живуть на кордоні Косова і Македонії вимагали більшої автономії. 1 травня 2001 р. державний секретар США К. Пауелл підтримав територіальну цілісність Македонії. Збереження стабільності у Косова і Македонії важливе з точки зору американських економічних інтересів. Зокрема, американсько-македонсько-болгарська компанія АМВО будувала Трансбалканський нафтопровід [8, с. 200].

Компанія «Halliburton» побудувала на території Косова американську військову базу «Бондстіл» [8, с. 281].

Таким чином, адміністрація Б. Клінтона рішучими діями посприяла створенню державності Косова. Продовження цього курсу пов'язано з легіслативним періодом діяльності президента Джорджа Буша (молодшого). Визначальною для нього стала атака терористів 11 вересня 2001 року. Після цього у 2002 – 2008 рр. зовнішньополітичні пріоритети були зосереджені на Афганістані та Іраку. У Косово ставилась мета для миротворчих сил не допустити проникнення ісламських терористів на Балкани. У грудні 2001 р. США домоглись від МВФ згоди на спеціальну програму фінансування інституційної розбудови державних органів у Косово [8, с. 290].

У березні 2004 р. албанці Косова силовими засобами забезпечили виселення з Косово значної кількості сербів. 20 квітня 2004 р. з цього приводу у Приштіні відбулось засідання Контактної групи по Косово. Косовських сербів залучили до албанських органів самоуправління у Косово. США тоді прийняли албанську аргументацію, що заворушення у Косово пов'язані з економічними проблемами та не мають етнічного характеру [8, с. 310].

Водночас США критикували ЄС за бажання домогтися демократичних стандартів у політичному житті Косова й лише після цього проголошувати його незалежність від Сербії. Восени 2005 р. США наполягали на проведенні переговорів про проголошення державності Косова. Переговори розпочались у серпні 2006 р. за участю делегацій США, Росії та ЄС [9, с. 7]. Зауважимо, що після усунення від влади С. Милошевіча поліпшились американсько-сербські відносини. У вересні 2006 р. президент Сербії Б. Тадіч та державний секретар США К. Райс підписали договір про екстериторіальний статус американських військ на території Сербії [8, с. 200]. У відповідь сербські демократи сподівались на сильну американську підтримку ідеї багатокультурного Косова [8, с. 199].

Утім, 10 червня 2007 р. президент США Дж. Буш (молодший), виступаючи в албанській столиці Тирані, запевнив, що підтримує проголошення незалежності Косова та запропонував визначити крайній термін для цього. Зазначимо, що США планували створення багатоетнічного Косова, хоча за даними Центрального розвідувального управління США албанці склали 88% двомільйонного населення, а сербів було близько 7 %, інших національних меншин близько 5 % [8, с. 201]. Однак така етнополітична структура полегшувала створення держави титульної нації, а не багатонаціональної держави. Попри це, 17 лютого 2008 р. США визнали проголошення парламентом Косова незалежності краю. Вже 22 липня 2008 р. президент Дж. Буш (молодший) у Вашингтоні провів переговори з Х. Тачі і Ф. Сейдіу. Тоді США виступили проти пропозиції Сербії поділити територію Косова на сербську і албанську частини [10, с. 120]. Пізніше у своїх спогадах «Моменти істини» Дж. Буш (молодший) стверджує, що не розчарувався у підтримці незалежності Косова [11, с. 300].

Під впливом наслідків російсько-грузинської війни 8–12 серпня 2008 р. США і Росія розпочали змагання за визнання незалежності Косова з одного боку і Абхазії та Південної Осетії з іншого. Росія купила визнання Абхазії та Південної Осетії лише Вануату, Венесуелою та Нікарагуа. До вересня 2008 р. США планували визнання незалежності Косова 90 країнами-членами ООН, але така кількість держав, які це зробили, була досягнута лише у середині 2011 року.

Після інавгурації президента США Барака Обами політика США щодо Косова радикально не змінилась. На думку Б. Обами, «незалежність Косова це результат репресивної політики С. Милошевіча, тому Косово не може бути прецедентом для інших регіонів світу» [12, с. 1]. 21 травня 2009 р. віце-президент США Дж. Байден відвідав Косова, який побував на базі «Бондстіл» [8, с. 199]. У православному монастирі Високі Дічане Дж. Байден застеріг албанців від репресій щодо сербської меншості. Адміністрація Б. Обами продовжувала посилювати вплив на Белград. Наприклад, 27 квітня

2010 р. Сербія звернулась до американських спецслужб з проханням допомогти у розслідуванні замаху на президента Сербії Б. Тадіча [8, с. 200].

Однак дуже швидко адміністрація президента США Барака Обама переконалась у тому, як важко налагодити економічне життя в Косово. Край потерпав від низького інвестиційного потенціалу та безробіття. По мірі поглиблення економічної кризи кількість прихильників незалежності Косова з 2008 р. зменшився з 93% до 74% [9, с. 1]. Опозиційна албанська преса в Косово у травні 2010 р. висловлювала стурбованість ініціативами ЄС «примусити» Косова до співробітництва з Сербією [13, с. 1]. Американський експерт у справах Сербії Обрад Кесіч пропонував пов'язати питання доступу Сербії до фондів ЄС із визнанням Белградом незалежності Косова. Але тодішній міністр закордонних справ Сербії Вук Єремич декларував готовність Белграду вести лише переговори про захист прав сербів у Косово [14, с. 110].

2 червня 2010 р. за участю заступника державного секретаря США Дж. Стернберга дипломати ЄС, Сербії і Косова вперше сиділи за одним столом переговорів [14, с. 112]. Формальна нормалізація становища дала привід НАТО на 30 % скоротити витрати на миротворчу операцію на території Косова [14, с. 113].

Водночас США різко виступали проти сербської ідеї територіального поділу Косова. Навпаки, 21 липня 2010 р. у Приштіні віце-президент Дж. Байден знову виступив за створення демократичного багатоетнічного незалежного Косова [14, с. 115]. Наступного дня, 22 липня 2010 р. США здобули важливу дипломатичну перемогу. Голова Міжнародного суду ООН японець Хісасі Овада оголосив вердикт, за яким було узаконено одностороннє проголошення незалежності Косова. Крім того, США домоглися того, аби це рішення не стало універсальним прецедентом. Водночас, 4 серпня 2010 р. на засідання Ради Безпеки ООН голова місії ООН в Косово (МООНК) Л. Занієр зазначив, що резолюція №1244 залишається в силі [15, с. 27].

У жовтні 2001 р. державний секретар США Г. Клінтон відвідала Боснію, Сербію, Косова. У Боснії вона закликала зберегти територіальну

цілісність. Вона вітала співробітництво властей Сербії з Міжнародним трибуналом у Гаазі. У столиці Косова Г. Клінтон заклала албанців активізувати діалог із Сербією. Американці переконували самих себе у тому, що замирившись з сусідами, Сербія відмовиться від свого кривавого націоналістичного минулого та від імперських зв'язків з Росією [11, с. 121]. Не дивно, що 1 – 2 грудня 2010 р. на саміті ОБСЄ в Астані США не домоглися поступок від Росії у питанні «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі. Водночас набирал обертів скандал із персональною справою прем'єр-міністра Косова Х. Тачі. Його звинувачували у зв'язках з косовською мафією [16, с. 11]. Албанська преса Косова звинуватили Сербію у намірі дискредитувати «борців за незалежність Косова» [4, с. 4]. Утім, жодних кримінальних наслідків для Х. Тачі це не мало [1, с. 57].

У цьому сенсі варто звернути увагу на позицію, оприлюднену професором університету Арізона (США) Дж. Буханеном, який запропонував селективне ставлення до права націй на самовизначення. Він запропонував трактувати його як спеціальне, яке можливе лише за певних умов. Зокрема, серед таких умов виправлення наслідків попередніх несправедливих анексій, за умови самозахисту. Таким чином, 17 лютого 2008 р. за морально-політичної підтримки США парламент Косова проголосив незалежність своєї Республіки від Сербії. Понад сто країн це визнало, але значна кількість держав-членів ООН продовжує вважати, що Косова не повинно було одноосібно проголошувати незалежність, тому де-юре воно продовжує залишатися автономною частиною Сербії. США були вимушені погодитись з рішенням Генеральної Асамблеї ООН від 8 жовтня 2008 р. про перевірку Міжнародним трибуналом у Гаазі правочинності однобічного проголошення незалежності Косова. Утім, на вимогу США ООН погодилась, що трибунал не може приймати остаточне рішення з цього приводу, а може лише висловити свою думку. Після російсько-грузинської війни серпня 2008 р. Росія визнала незалежність Південної Осетії та Абхазії [12, с. 32].

15 грудня 2010 р. за результатами переговорів у Москві міністра закордонних справ Росії С. Лаврова та його сербського колеги В. Єремича мова йшла тиск Кремля, який домагався жорсткішої позиції Белграду у справі Косова [16, с. 1]. Аби уникнути дестабілізації США наполягали на тому, аби союзники по НАТО не поспішали залишати Косова. Однак «арабська весна» 2011 р. переключила увагу адміністрації Барака Обама на країни Близького Сходу і Північної Африки. Правда, абстрагуватись від Косова було складно, адже 2 березня 2011 р. косовський албанець в аеропорту Франкфурту на Майні застрелив двох американських військових. Були побоювання, що «Косово – це лише віддзеркалення проблем, які можуть виникнути в Лівії після «гуманітарної інтервенції» [4, с. 213]. Хоча зміна лідерів у арабських країнах відбувалась суперечливо, кадрове питання у Косово надійно було контрольованим. Опальний косовський олігарх Б. Пацоллі, відомий своїми корупційними зв'язками з оточенням Б. Єльцина, не зміг стати президентом Косова. Натомість, 7 квітня 2011 р. парламент Косова обрав президентом країни Атіфете Ях'яга. Вона навчалась і жила в США [4, с. 2]. 6 липня 2011 р. віце-президент США Дж. Байден стимулював власті Косова до відновлення переговорів з Белградом. На початку серпня 2011 р. Сербія погодилась на відновлення албанського контролю над північними районами Косова. США підтримали готовність ЄС сприяти налагодженню діалогу між сербами і албанцями Косова.

Під час другого президентського терміну Барак Обама дещо змінив зовнішньополітичні пріоритети США. Події «арабської весни» 2011 р., сирійська війна, падіння режиму М. Каддафі у Лівії спровокували потужну хвилю біженців до країн-членів ЄС. Увага до проблеми Косова зосереджувалась на проблематиці запобігання ісламському тероризмові та проникненню на Балкани бойовиків «Ісламської держави». Також, адміністрація Барака Обама підтримала початок переговорів ЄС та Сербії про вступ останньої до єдиної Європи. Крім того, США вітали поглиблення співпраці ЄС з албанськими властями Косова. Утім, остаточне визнання

Косова як незалежної держави та прийняття її до ООН відкладено до сфери компетенції нової адміністрації президента США, яка набула повноважень 20 січня 2017 р.

Упродовж 2009–2016 рр. Адміністрація Барака Обами не змогла досягти стратегічної мети вступу Косова до ООН. Але в цілому США за цієї адміністрації домоглися стабілізації становища на Балканах. Водночас арабські заворушення 2011 р. проявили додаткові виклики для ЄС і США в регіоні. Одним із головних таких викликів стало поширення на Балканах ідей радикального ісламу. Чимало вихідців із Косова воювали як добровольці у терористичних загонах «Ісламської держави Іраку і Леванту». Внаслідок цього США, ЄС і НАТО опинились перед викликами «експорту джихаду» на Балкани. Базою для прихильників ідей джихаду є Боснія та Герцеговина. Але зоною напруження також залишається прикордоння між Косово і Македонією.

Адміністрація президента США Д. Трампа в 2017 р. балансувала між спробами реалізації виборчих обіцянок нового президента щодо проведення ізоляціоністського зовнішньополітичного курсу та вимушеними заходами, спрямованими на обмеження російського потенціалу ведення «гібридної війни» проти євроатлантичних демократій на Балканах. Наглядним прикладом таких дій Росії стали її спроби зірвати вступ Чорногорії до НАТО. Але, зрештою, Кремль приділив більше уваги війні в Сирії та на Донбасі, що дало можливість Чорногорії стати членом НАТО. Але ці події змусили адміністрацію Д. Трампа більш відповідально поставитись до вирішення проблем безпеки на Балканах. Росія продовжує докладати зусиль, аби вести на Балканах «гібридну війну» проти європейських цінностей та євроатлантичної цивілізації. Відповіддю адміністрації Д. Трампа на ці тенденції стала спроба вибудувати за участю США та їхніх найближчих союзників у Східній Європі (Польща, країни Балтії, Хорватія, Чорногорія) ініціативи «Тримор'я» (Балтійське, Чорне, Адріатичне), покликаної сприяти стабілізації ситуації в Європі загалом, та на Балканах зокрема. Помітним

успіхом адміністрації Д. Трампа стало повернення Греції і Македонії до переговорів щодо зміни назви держави Македонія, адже досі Греція блокувала вступ Македонії до НАТО і початок переговорів з ЄС, посиляючись на неприйнятність однойменної назви цієї держави і грецької провінції Македонія. Утім, 2017 р. показав, що Балкани загалом не належать до зовнішньополітичних пріоритетів адміністрації Д. Трампа.

4. 2. Косовське питання в політиці РФ

Для Росії з її багатонаціональним населенням і постійною напруженістю у сфері міжнаціональних відносин проекція югославських проблем залишається особливо актуальною. Причому вже не тільки виходячи з традиційних слов'янофільських мотивів, а й у контексті перманентного протистояння на Північному Кавказі.

У 1991–1995 рр. Російська Федерація активно йшла на поступки Заходу в питаннях розпаду Югославії. Міністр закордонних справ Росії А. Козирєв займав проамериканську позицію [17, с. 2]. Однак зовнішньополітична інерція Росії виявилася сильнішою. Свою логіку диктували й геополітичні традиції російської присутності на Балканах. 25 лютого 1994 р. Рада Федерації Російської Федерації прийняла рішення про направлення додаткового російського військового контингенту до Боснії, чисельність якого була доведена до 1500 чоловік [18, с. 394]. Особливо актуально балканська проблема проявилася в умовах чеченської війни. 11 грудня 1994 р. Росія почала Першу чеченську війну. Причому Росія категорично заперечувала будь-які аналогії між ситуацією в Чечні й Косові.

Після підписання Дейтонських мирних угод 15 грудня 1995 р. Рада Безпеки ООН прийняв резолюцію № 1033 про нову миротворчу операцію в Боснії і Герцеговині [19, с. 118]. Російський військовий контингент повинен був діяти під власним командуванням, але координуючи свої дії з НАТО. Москва прагнула якнайшвидше скасувати антисербські санкції. Однак

сербські націоналісти вже розглядали допомогу Росії як ще одну свою оману. Росія пропагувала ідею того, що в Чечні воює з ісламським фундаменталізмом, тому косовський прецедент розглядався в контексті загроз територіальній цілісності Російської Федерації.

12 січня 1996 р. міністром закордонних справ був призначений Є. Примаков. Головними зовнішньополітичними пріоритетами він визначив завдання зміцнення територіальної цілісності Росії, розвиток відносин з країнами СНД. Саме з 1996 р. Росія стала зміцнювати відносини з Індією й Китаєм. Росія як «географічна вісь історії» (за Макіндером) залишається геополітичним конкурентом Заходу [20, с. 112]. Однак для цієї ролі потрібно стабільне економічне та політичне становище.

30 серпня 1996 р. в Хасав'юрті був підписаний документ під назвою «Принципи визначення основ взаємовідносин між Російською Федерацією і Чеченською республікою», який фактично визнавав незалежність Чечні як квазідержавного утворення [21, с. 19]. Для Сербії аналогічні дії щодо Косова були в той час неприйнятними. Навпаки, поступки Росії в Чечні надихнули косовських албанців на активізацію боротьби за відділення від Сербії.

Примирення з Чечнею дало можливість у травні 1997 р. Росії підписати з 17-ти на той час державами-членами НАТО «Основний Акт про взаємні відносини, співпрацю й безпеку». Росія наполягала на особливій ролі Контактної групи (Великобританія, Німеччина, Італія, Франція, США й Росія) у процесі балканського врегулювання. У Лондоні 9 березня 1998 р. на засіданні Контактної групи було прийнято заяву із засудженням сепаратизму й тероризму в Косові. За пропозицією Росії в документ були включені положення про засудження зарубіжних сил, які фінансували, озброювали й навчали терористичні групи в Косові [21, с. 20]. Сербський диктатор С. Милошевич сподівався, що, спираючись на Росію, він зможе швидко розгромити «Армію визволення Косова».

Однак балканський зовнішньополітичний маневр Росії був обмежений проголошенням у серпні 1998 р. фінансовим дефолтом. Це посилювало російську

залежність від західних кредитів. Запеклі зіткнення в Косові поставили питання про застосування міжнародних сил для їх припинення. При очевидності вето Росії й Китаю в Раді Безпеки ООН з питання застосування сили НАТО в Косові США вирішили діяти в обхід ООН. У відповідь Росія прагнула віддати провідну роль у мирному врегулюванні ОБСЄ. Місія ОБСЄ в Косові мала цивільний характер, у її складі були й представники Росії [22, с. 160]. Кремль наполягав на тому, щоб Косово залишилося автономією Сербії. Захід вимагав, щоб Косово стало суб'єктом Югославської федерації поряд з Сербією та Чорногорією. Це дало б Косову легальне право на самовизначення [22, с. 163].

Обстановка, яка складалася в російсько-американських відносинах, стала нагадувати часи «холодної війни», але Росія вже не володіла ресурсами й можливостями СРСР. Щоправда, проблема Косова набула другорядного значення для російсько-європейських відносин. Президент Росії Борис Єльцин боровся з лівою думською більшістю за своє політичне виживання. Голова Державної Думи Г. Селезньов після зустрічі зі С. Милошевичем передав Б. Єльцину прохання про прийняття Югославії в Союз Росії та Білорусії [23, с. 10]. Були й небезпечні спекуляції про перенацілювання російських ядерних ракет на країни НАТО, які беруть участь у бомбардуваннях Югославії. [23, с. 13].

У березні 1999 р., коли сили НАТО почали бомбити Сербію, літак Є. Примакова розвернувся над Атлантикою прямо в повітрі [20, с. 239]. Ще напередодні в особистому листі до президента США Б. Клінтона російський президент Б. Єльцин пропонував «виробити тактику боротьби особисто з Милошевичем» [20, с. 240]. 27 березня 1999 р. Державна Дума РФ звинуватила НАТО в акті агресії проти Югославії, грубому нехтуванні Статуту ООН та загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права [19, с. 205].

У розпал операції НАТО в Югославії в кінці травня 1999 р., коли Росію потрясала жорстка виборча кампанія в Державну Думу, Президент Б. Єльцин

приймає рішення про висунення керівника ФСБ В. Путіна на пост прем'єр-міністра. У цей же час колишній прем'єр-міністр В. Черномірдин з посередницькою місією відвідав Белград. У Бонні він провів переговори з представником США С. Телботтом, канцлером ФРН Г. Шредером, представником ООН М. Ахтісаарі [24, с. 101]. Російська дипломатія схилилася до пошуку косовського компромісу, бо жодні історично-міфологічні традиції особливого союзу з Сербією більш не припускали в реальній політиці повторення сценарію початку Першої світової війни, коли захист Російською імперією Сербії від Австро-Угорщини запустив маховик глобального конфлікту.

12 червня 1999 р. на територію Косова був введений контингент НАТО (КФОР), у складі якого було 3 тис. російських військових, проте Росія так і не отримала окремої зони відповідальності в Косові. [24, с. 189]. У кінці червня 1999 р. Москву відвідав заступник Голови військового Ради КНР генерал-полковник Чжан Ваньнянь. Він заявив, що у зв'язку з початком агресії НАТО проти суверенної Югославії виникла необхідність зближення збройних сил Росії та Китаю [24, с. 200]. Російські військові не виключали можливості використання китайського фактора не стільки в протистоянні НАТО, скільки в стратегічному стримуванні експансії альянсу на Схід.

5 серпня 1999 р. В. Путін був призначений на посаду прем'єр-міністра. Його жорсткі антиамериканські заяви повинні були підкреслити самостійність Росії після дефолту серпня 1998 р. та створити йому імідж російського державника й патріота. Незабаром привід пограти військовими м'язами дали чеченці. 7 серпня 1999 р. загони чеченського польового командира Ш. Басаєва увійшли в Дагестан. Почалася друга чеченська війна. Знову нагадали про себе аналогії у зв'язку з діями російських військ у Чечні й сербських військ роком раніше в Косові. Активну підтримку православній Сербії надавала й Російська православна церква. У доктрині «Основи соціальної концепції Російської православної церкви» сказано, що «коли нація, громадянська або етнічна, є повністю або переважно

моноконфесійною православною спільнотою, вона в певному сенсі може сприйматися як єдина громада віри – православний народ» [25, с. 187].

Показово, що друга чеченська війна почалася восени 1999 р., саме через три місяці після завершення операції НАТО проти Югославії. Досвід інформаційної війни, яку в березні – червні 1999 р. вів альянс, був використаний росіянами в Чечні. Відомий російський історик Рой Медведєв стверджує, що чималу частину чеченських озброєних угруповань «становили фанатики й найманці з різних країн мусульманського світу – від Пакистану й Афганістану до Єгипту й Косова» [26, с. 143].

Війна НАТО проти Югославії помітно посилила в російському суспільстві антиамериканські настрої та, відповідно, антиросійські настрої в американській еліті. Росія опинилася під подвійним тиском: із Заходу – з боку НАТО і з півдня – з боку ісламського радикалізму. Збільшилися витрати на військові потреби, що активізувало армію. 17 жовтня 2000 р. авіарозвідки Далекосхідного об'єднання ВПС і ППО, а також Тихоокеанського флоту Росії провели спеціальну операцію, у якій імітувалась атака американського авіаносця «Кіті Хок» – той якраз маневрував у Японському морі між островом Хоккайдо і узбережжям Приморського краю. Дві пари літаків комплексної повітряної розвідки СУ-24 під прикриттям винищувачів СУ-27 безперешкодно пролетіли на висоті 60 метрів над ударним авіаносцем і провели детальну фотозйомку його палубної частини. Американські льотчики виявилися не готові до прийняття будь-яких контрзаходів і тільки після другого прольоту «сушок» над «Кіті Хок» зуміли підняти в повітря пару винищувачів-штурмовиків Ф-А-18С «Хорнет». У реальних бойових умовах американський корабель був би потоплений [27, с. 234]. Проте нове російське керівництво не збиралося за всяку ціну підтримувати С. Милошевича, який програв війну за Косова.

Дострокові президентські вибори в Югославії 24 вересня 2000 р. вивели до другого туру діючого президента, лідера Сербської соціалістичної партії Слободана Милошевича й лідера Демократичної партії Сербії,

професора Белградського університету Воїслава Коштуниці. Його підтримали 18 опозиційних партій. Далі були студентські хвилювання в Белграді, страйк сміттярів і повалення Милошевича при уявному коливанні поліції й армії. Союзна Республіка Югославія в складі Сербії і Чорногорії вступила в заключний період своєї історії. В. Коштуницю не дуже добре знав російський інтеблшмент і вважався креатурою Заходу [28, с. 18]. Проте Росія прагнула зберегти «особливі» стосунки з Югославією і при новому прозахідному демократичному режимі.

Після терористичних актів у США 11 вересня 2001 р. В. Путін одним з перших підтримав США у війні з міжнародним тероризмом. Чеченську проблему було фактично знято з порядку денного міжнародної критики Росії. Сторони декларували намір замінити взаємне гарантоване знищення взаємним співробітництвом. Навіть у відносинах з НАТО Росія декларувала, що здатна йти так далеко, як далеко у відносинах з нею готовий йти сам цей альянс. 13 грудня 2001 р., виступаючи в Рожевому саду Білого дому, президент США Дж. Буш (молодший) заявив, що повідомив Росію про вихід США з Договору по системам протиракетної оборони (1972). У той же день, президент В. Путін запевнив співгромадян, що «прийняте президентом США рішення не створює загрози національній безпеці Російської Федерації» [29, с. 118].

У полі зору російських аналітиків залишалася також позиція ЄС щодо Косова. «Після Косова, – пише російський аналітик М. Делягін, – у континентальній Європі (особливо в Німеччині й Франції) міцніє усвідомлення необхідності «відсторонитися» від США, що досить ефективно використовується В. Путіним. Однак через конкурентну слабкість, економічну та інтелектуальну залежність, а також бюрократичну інерцію це усвідомлення не стане магістральним» [30, с. 406].

У травні 2000 р. помічник президента Росії С. Ястржембський заявляв, що «за спиною Росії ведуться таємні переговори з метою вироблення скоординованої позиції з примусу РФ до припинення антитерористичної

операції в Чечні». Не виключали навіть «можливості введення на Кавказ миротворчих сил, очолюваних НАТО» [31, с. 21]. Фактично Кавказ став частиною Росії, але й РФ стала частиною Кавказу. Дії Росії в Чечні були ще більш жорсткими, ніж сербські в Косові. Але Сербія не мала ядерної зброї.

Друга чеченська війна мала принципове геополітичне значення, оскільки ліквідувала на території Росії ситуацію, подібну до абхазької або косовської. 6 березня 2001 р. МЗС Росії виступило із заявою у зв'язку з новим загостренням ситуації на македонсько-югославському кордоні в районі Косова. У Москві звернули увагу на «координованість збройної діяльності албанських бойовиків на македонсько-югославському кордоні з терористичною активністю в Косові й на півдні Сербії». На думку Кремля, «рішення гострих проблем, які зберігаються в регіоні, має бути знайдено політичними засобами». Натомість «створення міцної системи безпеки має знаходитися на безумовній повазі територіальної цілісності й непорушності кордонів усіх держав регіону» [22, с. 17].

20 липня 2001 р. Рада Федерації Федеральних Зборів РФ звернулася до Президента В. Путіна у зв'язку з незадовільним фінансуванням військових формувань Збройних Сил Російської Федерації, що беруть участь в міжнародних миротворчих операціях. Зокрема, було висловлено «надзвичайну стурбованість тим, що протягом 2000 – 2001 рр. хронічно затримується на п'ять-шість місяців фінансування діяльності зазначених військових формувань». Пропонувалося встановити авансовий порядок фінансування. Російські миротворці в Косові продовжували охороняти аеропорт Пріштини й надавати гуманітарну медичну допомогу [32, с. 118].

За підсумками зустрічі, 24 серпня 2001 р. Президента Росії В. Путіна й Президента Македонії Б. Трайковського сторони констатували, що «проблеми на Балканах, у тому числі й у Македонії, можуть бути вирішені тільки в тому випадку, якщо будуть задоволені законні вимоги всіх народів цього регіону Європи, у тому числі й албанського населення» [33, с. 170]. Інша річ, що Росія не бачила рішення цих проблем шляхом створення

другого албанської держави в Європі за рахунок відторгнення частини сербської території.

Отже, теракти в Нью-Йорку й Вашингтоні 11 вересня 2001 р. дали можливість Росії використовувати бренд війни з ісламським тероризмом для характеристики своїх дій в Чечні, де проходить один з фронтів боротьби з міжнародним тероризмом. В. Путін став першим лідером, який 11 вересня зателефонував Дж. Бушу й висловив співчуття й солідарність [27, с. 324]. Росія скасувала великі навчання стратегічних бомбардувальників. НАТО і Росія солідаризувалися в питанні боротьби проти тероризму. Захід змушений потіснитися й надати Росії місце у своїх рядах без великого задоволення, але через необхідність. Захід мав не акцентувати увагу на проблемі прав людини в Чечні. Кремль демонстрував, що відновлення провідної ролі Росії у світовій політиці відповідає інтересам не тільки самої Росії, але й усього цивілізованого світу.

8 липня 2002 р. мер Москви Ю. Лужков направив президенту Фонду культури світу Ф. Майору книгу «Розіп'яте Косово», у якій міститься перелік тих монастирів і храмів, які були зруйновані з червня 1999 р. по травень 2001 р. [33, с. 10]. Додаткове внутрішньополітичне напруження в Росії стимулював нерегульоване чеченське питання. 23–26 жовтня 2002 р. чеченські бойовики нагадали про себе, захопивши в Москві глядачів мюзиклу «Норд-Ост». Терористи зажадали негайного виведення російських військ із Чечні. Трагедія не об'єднала російських політиків, а зробила їх полеміку гострішою. Поразка терористів у Москві викликала розбрат у горах Чечні. Масхадов оголосив про усунення Басаєва. Після цих подій були внесені зміни до військової доктрини Росії та концепцію національної безпеки [27, с. 339]. В. Путін на Кавказі діяв не менш брутально, а ніж С. Милошевич у Косово.

На початку 2003 р. не було у світовій політиці гострішою теми, ніж криза в Іраку. Тоді йшлося про остаточне вирішення іракської проблеми на американських умовах. Франція мала значні економічні інтереси в Іраку,

крім того, змушена була рахуватися з думкою багатомільйонного мусульманського населення країни. Німеччина, що мала свої економічні інтереси, також не бажала сваритися ні з Іраком, ні з Францією. 8–10 лютого 2003 р. президент Росії В. Путін під час візитів до Берліна й Парижа декларував загальну російсько-німецько-французьку позицію проти іракської війни [27, с. 400].

20 березня 2003 р. США розпочали операції на території Іраку. Перемогло кулачне право, за яким сильний завжди правий і має право на все. Як і у випадку з бомбардуванням навесні 1999 р. Югославії, був розтоптаний один з найважливіших принципів міжнародного права, тобто принцип непорушності суверенітету держав. Щоправда, Росія, незважаючи на критику дій США в Іраку, визнавала, що поразка США не в її інтересах.

5 травня 2003 р. президент РФ В. Путін «у зв'язку зі зміною міжнародної військово-політичної обстановки» прийняв Указ про відкликання контингенту Збройних сил РФ, який брав участь у миротворчій операції багатонаціональних сил зі стабілізації в рамках виконання Спільного рамкової угоди про мир у Боснії й Герцеговині та в міжнародній присутності з безпеки в Косові (Сербія і Чорногорія) [34, с. 1]. З червня 1999 р. до липня 2003 р. в Косові загинули 12 російських миротворців [34, с. 2].

1 серпня 2003 р. Росія завершила виведення своїх миротворчих контингентів із Косова та Боснії. Це рішення було неоднозначно зустрінуте сербською громадською думкою, оскільки в березні 2004 р. в Косові була завершена етнічна чистка сербів. МЗС Росії виступило із засудженням цього процесу, а Комісія РФ у справах ЮНЕСКО висловила співчуття у зв'язку з руйнуванням історичних пам'яток у Косові [34, с. 2]. Навіть записні державники й патріоти не приховували почуттів розчарування. Генерал-полковник Л. Івашов констатує, що «на Балканах у Москви союзних сил немає одних вона зрадила, інші самі відвернулися, не вірячи в неї, третіх перекупили чи то американці, чи то німці» [35, с. 94–95].

У березні 2004 р. призначення замість І. Іванова на посаду міністра закордонних справ Росії С. Лаврова збіглося з насильством над сербами в Косові. Однак Росія зробила лише дипломатичні протести з цього приводу, бо інших реальних альтернатив впливу на ситуацію в Косові у Кремля більше не було.

Особливо сильна критика В. Путіна на Заході звучала в листопаді – грудні 2004 р. у зв'язку з позицією Росії щодо результату президентських виборів в Україні. Російський імперіалізм продовжував вважати Балкани, так само як і східноєвропейські країни, включно з Україною, своєю сферою впливу. На превеликий жаль, ЄС не готовий був визнати провал стратегії, розрахованої на слабку Росію. Було незрозуміло, чи навчатися Росія і ЄС співіснувати як два конкуруючі центри сили. Путін намагався інтегрувати Росію в глобальний світ настільки швидко, наскільки швидко він готовий прийняти Росію як територіально єдину і суверенну державу.

У 2004–2006 р. в умовах самовизначення Чорногорії й загострення російсько-грузинських відносин Росія була поставлена перед складною дилемою: підтримати самовизначення Абхазії та Південної Осетії і зруйнувати відносини з Грузією або зберегти статус-кво, втративши частину впливу на невизнані республіки. У травні 2006 р. віце-президент США Д. Чейні у Вільнюсі назвав владу В. Путіна «репресивним режимом», що використовує нафту й газ для залякування й шантажу сусідніх країн, підриваючи їхню територіальну цілісність і заважаючи демократичному відродженню [27, с. 303]. Улітку 2006 р. сенатори Джон Маккейн (республіканець) і Джозеф Ліберман (демократ) вимагали тимчасово зупинити членство Росії у великій вісімці.

Пік словесного протистояння Росії та Заходу припав на 10 лютого 2007 р., коли президент Росії В. Путін виступив на 43-й конференції з безпеки в Мюнхені. Він засудив «односторонні й нелегітимні дії, які не вирішили жодної проблеми, але показали всім нехтування основоположними принципами міжнародного права» [27, с. 400]. Зазнавши на Балканах

військово-політичної поразки, Росія сподівалася взяти реванш в енергетичній сфері.

25 січня 2008 р. «Газпром» і «Сербіягаз» підписали угоду про створення спільного підприємства «South Stream Serbia AG» і про створення газового сховища «Банатський двір». Також бізнесові інтереси Росії поширилися на нафтопереробний завод «Панчево». Сербія стала важливим учасником консорціуму з будівництва газопроводу «Південний потік» [36, с. 21].

14 лютого 2008 р. В. Путін провів у Кремлі свою останню прес-конференцію в статусі президента Росії, заявивши про намір працювати прем'єр-міністром. Проте Росія гостро реагувала на проголошення 17 лютого 2008 р. незалежності Косова. Рада муфтіїв Росії дистанціювалась від політики щодо Косова й закликала «боятися не сильного ісламу, а слабкого православ'я» [27, с. 303].

Внаслідок косовського прецеденту намітилася тенденція до «розморожування» конфліктів на пострадянському просторі, насамперед у Південній Осетії та Абхазії. Керівництво обох колишніх грузинських автономних республік, як і Придністров'я, звернулося тоді до Росії з проханням про визнання їхньої незалежності. «Прецедент Косова взагалі не вкладається в традиційне розуміння держави, зокрема тому Російська Федерація не визнає це утворення». [37, с. 177].

Після проголошення незалежності Косова Росія продовжувала наполягати, що резолюція 1244 РБ ООН не втратила своєї сили й повинна залишатися правовою базою косовського врегулювання. «Поспіх з проголошенням незалежності Косова, – зазначав С. Караганов, – виглядає як прагнення консолідувати взяте наприкінці холодної війни, зберегти політичну інерцію 1990-х рр., коли Росія змушена була робити вигляд, що погоджується» [38, с. 46].

Аналогічно ситуацію прокоментував тодішній президент РФ Д. Медведєв, який заявив, що для надання Росії європейської ідентичності

потрібно «не створювати таких ситуацій, як у Косові, не створювати приводів для виникнення нових держав, яких ніколи на карті Європи не було. І які з'являються з колосальним драматизмом і кров'ю» [27, с. 272].

Геополітичне світовідчуття державницької частини російської еліти висловлює Н. Нарочницька. На її думку, «Боротьба за контроль над природними ресурсами, а також наземними й морськими підступами до них, як і раніше, залишається основною причиною переділу світу. Саме тому Захід намагається витіснити Росію на північний схід Євразії, подалі від морів, перекривши їй доступ до району Середземного, Чорного й Каспійського морів і відрізавши її від комунікацій. Цей простір є північною межею світового енергетичного еліпса, який включає в себе Аравійський півострів, Ірак, Іран, Перську затоку, Кавказ і замикається в Афганістані. Південна дуга починається в Середземномор'ї та Босфорі ... Північна дуга еліпса проходить через Україну, Молдову й Кавказ, Грузію» [39, с. 4]. Г. Кіссінджер визнає, «коли зовнішня політика щодо Росії ототожнюється зі спробами визначати російську внутрішню політику, можливості вплинути на дії російської держави на міжнародній арені зменшуються» [5, с. 68].

Після перемоги на президентських виборах 2 березня 2008 р. ліберал-державник Д. Медведєв у стратегічному сенсі продовжив зовнішньополітичний курс свого попередника В. Путіна. 17 червня 2008 р. МЗС Росії заявило про незаконність прийняття Конституції Косова [27, с. 101].

У ніч з 7 на 8 серпня 2008 р. почалася російсько-грузинська п'ятиденна війна. Спроба вирішити питання повернення під контроль Грузії Південної Осетії та Абхазії військовими засобами зазнала невдачі. У Тбілісі недооцінили готовність російського керівництва до масованого наступу. Удень 12 серпня 2008 р. російські війська зупинили вогонь, перебуваючи вже на території власне Грузії. Західні демократичні країни вкотре виявилися неготовими дати рішучу хоча би дипломатичну відсіч зухвалим діям

російських імперіалістів. ЄС відклав підготовку переговорів про підписання з Росією угоди про стратегічну співпрацю.

Ні США, ні «стара» Європа не були готові надати Грузії пряму військову допомогу ціною війни з Росією. Все завершилося лише демонстрацією сили. У відповідь на посилення угруповання кораблів НАТО в Чорному морі Росія тимчасово направила військові кораблі до берегів Венесуели. Незабаром після визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії Росія встановила з цими республіками дипломатичні відносини, а потім підписала з кожною з них Договір про дружбу й взаємну допомогу. Слідом за Росією незалежність Абхазії та Південної Осетії визнала Нікарагуа. Показово, що за подібним сценарієм Росія не діяла в Придністров'ї. Хоча придністровський конфлікт типологічно ще ближчий до косовського конфлікту.

Критична реакція ліберальної російської опозиції на чолі з Гаррі Каспаровим та М. Касьяновим потонула в потоці національно-патріотичних імперських емоцій. Показово, що 28 серпня 2008 р. на зустрічі в Душанбе президентів «Шанхайської організації співпраці» позиція Росії щодо «примусу Грузії до миру» фактично лише була прийнята до відома [27, с. 58].

За час, що минув після завершення гарячої стадії косовського конфлікту, громадська думка в Росії з цього приводу помітно змінилася. Результати соціологічного опитування, проведеного у вересні 2008 р. показали, що кожен третій росіянин не знав, де знаходиться Косово. Якщо в 1998 р. проти міжнародного втручання в справі Косова були 33 % опитаних, то в 2008 р. вже 47 %. Зменшилася кількість громадян Росії, які твердо підтримували сербів. Таких у 2008 р. було 25 %, 8 % опитаних симпатизували албанцям Косова, а 57% не визначилися у своїй підтримці жодної зі сторін конфлікту [40, с. 1].

Інше опитування думки росіян, проведене в березні 2009 р. в десяту річницю бомбардувань силами НАТО Югославії, показало, що 38 % не пам'ятають, хто бомбив Белград, зате 57 % опитаних підтримували введення

російських десантників у аеропорт Пріштини, а 46 % були проти цього [40, с. 2]. Ці соціологічні дані свідчать, наскільки неоднозначною є російська громадська думка з питання балканської політики. Щоправда, на момент написання дисертації така громадська думка не внесла корективи в офіційний курс Росії щодо Косова.

19 травня 2010 р. белградська газета «Вечірні новини» повідомила, що Сербія прагне активізувати військово-технічне співробітництво з Росією. Відбулися переговори начальника Генерального штабу Збройних сил Сербії Милое Милетича й начальника Генерального штабу Росії М. Макарова [41, с. 1]. Крім військово-технічного сприяння, Росія надавала Сербії також гуманітарну підтримку. 15 червня 2010 р. прем'єр-міністр Росії В. Путін підписав розпорядження про виділення з федерального бюджету Росії 2 млн. дол. в фонд ЮНЕСКО для відновлення сербських православних церков у Косові [42, с. 1].

22 липня 2010 р. Міжнародний суд в Гаазі виніс вердикт за позовом про законність проголошення незалежності Косова. Хоча це рішення не мало сили, що юридично зобов'язує, воно прискорило процес міжнародного визнання незалежності Косова. У зв'язку з цим, 22 липня 2010 р. МЗС Росії офіційно заявило, що «Суд не розглянув у ширшому плані питання про право Косова на відокремлення від Сербії в односторонньому порядку. У своїх висновках суд не висловився також щодо наслідків прийняття цього документа (Декларації про проголошення незалежності від 17.02.2008), зокрема про те, чи є Косово державою і про правомірність визнання краю кількома країнами. Наша позиція про невизнання незалежності Косова залишається незмінною» [43, с.1].

Наступного дня посол Сербії в Росії Єлиця Куряк вітала позицію Росії з питання Косова й заперечувала його взаємозв'язок з питаннями про статус Абхазії та Південної Осетії. Щоправда, це не завадило президенту Сербії Б. Тадичу вести переговори з Болгарією про зміну маршруту газопроводу «Південний потік» без відома «Газпрому».

12 серпня 2010 р. офіційний представник МЗС Росії А. Нестеренко висловив стурбованість тим фактом, що сили НАТО передали охорону значущих об'єктів сербської релігійно-культурної спадщини в краї косовській поліції [44, с. 1]. Православно-цивілізаційні й слов'янофільські мотиви залишалися ключовими у визначенні офіційної російської позиції та громадської думки щодо Косова. Логіка цих тверджень стимулювала ідею того, що Росії не слід об'єднуватися з жодним з центрів сили й впливу, що виникають у світі, проти іншого центру.

Конкретизувалося військово-технічне співробітництво Росії та Сербії. 19 – 20 жовтня 2010 р. м. Белград відвідав начальник Генерального штабу Збройних сил Росії М. Макаров. Обговорювалися питання російсько-сербського військово-технічного співробітництва та воєнно-політична ситуація на Балканах. 13 листопада 2010 р. Росія висловила стурбованість у зв'язку з вимогами косовських албанців вивести Місію ООН з сербських анклавів на Півночі Косова й передачею сербських православних святинь з-під охорони НАТО албанської поліції [45, с. 311]. Одночасно відома російська спеціалістка з балканських питань Олена Гуськова висловила припущення, що сербів розбирали на органи з відома США [46, с. 1]. Хоча ніяких доказів цього факту вона не навела.

16 лютого 2011 р. на засіданні РБ ООН з питання статусу Косова Росія вважала «важливим відновлення зацікавленими сторонами діалогу з метою врегулювання косовської проблеми ... Наполягаємо на виконанні МООНК своїх обов'язків, що стосуються зовнішнього представництва Косова в регіональних і міжнародних механізмах» [4, с. 1]. Росія продовжувала наполягати на повному розслідуванні випадків торгівлі органами полонених сербів косовською владою. Про це було заявлено в Москві 1 березня 2011 р. представнику ООН у Косові Л. Заньєру [35, с. 1]. Проте, за підсумками зустрічі з державним секретарем США Г. Клінтон міністр закордонних справ Росії С. Лавров закликав Сербію й Косова до відновлення переговорів, хоча особливих надій на посилення сербських позицій на цих переговорах не

було. Напередодні візиту в Белград прем'єр-міністра Росії В. Путіна белградська газета «Вечірні новини» опублікувала статтю Б. Влаховича «Косово як вищий принцип». Автор нагадав, як у 2000 р. Путін підтримав Сербію після бомбардувань НАТО й послідовно виступав проти визнання незалежності Косова [6, с. 14].

23 березня 2011 р. за підсумками переговорів В. Путіна й Б. Тадича стало відомо, що Путін став «почесним громадянином Косова й Метохії» [27, с. 199]. Британський тижневик «Економіст» стверджував, що єдиним політичним ресурсом впливу В. Путіна на Сербію залишаються інтереси «Газпрому» [47, с. 1]. Насправді, Росія навряд чи зацікавлена в повному виході США з Балкан й хаотизації ситуації в цьому регіоні. Проте, 19 квітня 2011 р. міністр закордонних справ Росії С. Лавров запевнив свого сербського колегу В. Єремича в тому, що Росія в РБ ООН послідовно вимагатиме розслідування справи про причетність керівництва Косова до торгівлі людськими органами [28, с. 91].

13 вересня 2011 р. МЗС Росії зажадало від влади Косова недопущення насильства в прикордонних сербських районах. На той час близько 20 тис. косовських сербів звернулися з проханням надати їм російське громадянство. Цей крок розглядався політикою переважно як пропаганда, ніж реальне політичне рішення проблеми. Тим більше, що позицією Росії був незадоволений президент Сербії Б. Тадич. 10 листопада 2011 р. він заявив, що російський посол в Сербії А. Конузін не мав права виступати на з'їзді опозиційної Сербської прогресивної партії Т. Николича. Показово, що цей націоналістичний політик емоційно стверджував, що бачить Сербію «скоріше російською губернією, ніж членом ЄС» [48, с. 24]. Керівництву Сербії тривалий час дорікали, що орієнтуючись на ЄС, воно зберігає тісні зв'язки з Кремлем. Навесні 2017 р. новий уряд Сербії взяв рішучий курс на європейську інтеграцію. Якщо раніше офіційна влада Белграду стверджувала, що сербський народ пов'язаний міцною дружбою з Росією, то після російської агресії проти України 2014 – 2017 рр., а в 2016–2017 рр. під

впливом прямого втручання Москви у внутрішньополітичні події в Чорногорії, а також прагнення Кремля утримати свій вплив у Македонії, настрої у Сербії почали змінюватись. Зміцнюється переконання, що орієнтація на Росію, яка через свою агресивну політику виявилася в цілковитій європейській ізоляції, неправильна. Більшість сербів вважають себе європейцями, тому виступають за налагодження відносин із Косово мирним шляхом, навіть якщо на реалізацію цієї політики знадобляться зусилля декількох поколінь, зусилля варті реалізації європейського вибору для Балкан.

4. 3. Курс Європейського Союзу щодо Косова

Для ЄС балканський виклик становить серйозну проблему як з точки зору зовнішньої безпеки, так і внутрішніх викликів крайнього націоналізму. Адже саме така націоналістична політика вважається одним із стимулів, які привели до історичної трагедії Югославію. Ці стратегічні виклики безпосередньо впливали на формування та реалізацію політики ЄС на Балканах загалом, та зокрема щодо визнання незалежності Косова. Адаптація балканських країн до ЄС можлива лише за умов остаточного замирення конфліктів у регіоні. Протекторат ЄС в ідеалі мав забезпечити еволюційну трансформацію балканських країн. ЄС зробив значні політичні, військові та фінансові інвестиції у Косово. Але після проголошення незалежності Косова 2008 р. балканські проблема фактично стають частиною внутрішнього європейського простору, вимагаючи невідкладного вирішення. Саме у Косово знаходиться та ланка, потягнувши за яку, можна стабілізувати Балканський регіон. Показово, що в офіційних документах ЄС лише після вступу до нього у 2004 р. Словенії, а в 2013 р. Хорватії ці країни були виведені за рамки геополітичного простору Західних Балкан [49, с. 22].

У короткому історіографічному огляді звернемо увагу на фундаментальні дослідження, які віддзеркалюють європейський

оптимістичний і песимістичний погляди на політику ЄС щодо Косова. Після військової операції НАТО 1999 р. та перетворення Косова на протекторат ООН і ЄС, британський історик Т. Гордон Аш зазначав, що Євросоюз отримав шанс для уникнення сценарію балканізації Європи, натомість може домогтись європеїзації Балкан [50, с. 119]. Натомість звертається увага на складності формування спільної зовнішньої політики ЄС якраз на прикладі проблем політики його щодо Косова [51, с. 119].

Військово-політична криза навколо Косова 1998–1999 рр. поставив під сумнів логічність небажання європейських країн НАТО радикально збільшувати військові витрати, адже наглядно показала технологічний розрив між технологічними можливостями американської зброї та її європейських аналогів. В умовах, коли значення воєнного фактору у світовій політиці стає визначальним, країни ЄС мають збройні сили національних держав-членів, які нездатні поза межами структур НАТО вести бойові дії, за винятком миротворчих операцій.

Крім викликів безпеки ЄС, ситуація на Балканах має економічний вимір. Десятий міжнародний транспортний коридор поєднує ЄС і Грецію та проходить через моравсько-вардарський прохід. Не менш важливий п'ятий транспортний коридор, який поєднує Трієст, Люблян, Загреб, Будапешт, Чоп, Львів та веде із ЄС до країн Східної Європи [5, с. 303].

Нестабільність на Балканах є викликом для стратегічного курсу ЄС щодо створення транспортних коридорів до Причорноморського регіону та Південного Кавказу. Косово належить особлива геоекономічна роль у визначенні маршрутів транспортування нафти і газу. Утім, у 1998–1999 рр., коли проблема Косова стала особливо актуальною для міжнародної політики, геоекономічні розрахунки більшою мірою визначали балканську політику США, а не ЄС. Офіційний курс ЄС в цей час стосувався підтримання прав людини і демократичних свобод. Правда, така «м'яка сила» не завжди була ефективною за умов домінування «жорсткої сили». Такою була розстановка сил під час «гуманітарної інтервенції» 1999 року. Але в умовах витрат

великих видатків на адаптацію нових країн-членів ЄС можливості додатково фінансувати європейську балканську політику були обмеженими.

Тому визначальними були політичні механізми. У 2005–2006 рр. були підписані угоди про асоціацію ЄС з Албанією, Боснією і Герцеговиною, Македонією. В цей час Хорватія вийшла на заключний етап переговорів про вступ до Євросоюзу. Крім того, 15 грудня 2007 р. Чорногорія подала заявку на вступ до ЄС [7, с. 216].

Помітні корективи до стратегії ЄС на Балканах внесла світова економічна криза. Критичність ситуації загострилась внаслідок об'єктивного збільшення потреб балканських країн у отриманні додаткової фінансової допомоги від ЄС. У червні 2008 р. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун ключовою задачею Місії ООН в Косово визначив створення сприятливих умов для діяльності Місії ЄС у сфері законності і права в Косово (EULEX) [8, с. 1]. 28 квітня 2009 р. Албанія подала офіційну заявку на вступ до ЄС. У цьому ж контексті можна розглядати відкриття 25 червня 2009 р. у Приштіні представництва Європейської Комісії [9, с. 1]. Фактично, невизнання незалежності Косова такими країнами-членами ЄС як Греція, Іспанія, Кіпр, Словаччина, Румунія вже не мало значення. Об'єктивно ЄС був зацікавлений у встановленні контролю над Косово, адже ця територія перетворилась на транзитний шлях для нелегальних мігрантів до його країн-членів.

Цей фактор зробив політику ЄС в Косово більш активною. 28 квітня 2010 р. поліція ЄС провела обшук у приштінському офісі Міністерства транспорту Косова, який очолював колишній командир «Армії визволення Косова» Фатмір Лімадж [10, с. 1]. Сили безпеки ЄС 6 травня 2010 р. заарештували у Приштіні Сабіта Жечі, який у квітні – червні 1999 р. був комендантом в'язниці для косовських сербів у м. Кукес [10, с. 2]. Ці дії демонстрували албанським радикалам реальність статусу протекторату Косова.

2 червня 2010 р. у Сараєво відбулась зустріч у форматі ЄС з лідерами балканських країн. Наголошувалось, що внаслідок стабілізації становища в

Косово контингент НАТО за рік мав зменшитись з 10 тис. до 5,7 тис. військових [11, с. 1]. Греція оголосила, що до кінця 2010 р. скоротить свій контингент у Косово з 600 до 238 солдат. Поглиблення фінансової кризи в Греції ще більше послабило балканську політику. Аби не допустити послаблення впливу ЄС у Косово, 8 червня 2010 р. Рада Європейського Союзу прийняла рішення продовжити до 8 червня 2012 р. мандат місії ЄС з верховенства права в Косово. Бюджет цієї місії в 2010 р. склав 150 млн. євро [12, с. 1]. Утім, вже тоді це була надто недостатня сума, яка лише підтримувала технічну роботу місії та її співробітників, вирішуючи тактичні, а не стратегічні задачі.

8 липня 2010 р. Європейський парламент прийняв спеціальну резолюцію, яка закликала Грецію, Іспанію, Кіпр, Румунію і Словенію [13, с. 2]. Миттєвих наслідків цей заклик не мав. Однак місія ЄС у Косово 23 липня 2010 р. заарештувала за звинуваченнями у корупції та відмиванні капіталів керівника Центрального банку Косова Хашима Реджепі.

Важливим напрямком політики ЄС на Балканах є відносини з Сербією. 13 вересня 2010 р. в Таллінні президент Сербії Б. Тадич провів переговори з естонським президентом Т. Ільвесом. Було підтверджено, що Сербія має намір вступити в ЄС, але не поспішає визнавати незалежність Косова. Президент Естонії Т. Ільвес наголосив у відповідь, що «ЄС потрібна така Сербія, яка здатна конструктивно вирішити проблему Косова» [14, с. 42].

17 вересня 2010 р. в Белграді побував комісар ЄС з питань розширення С. Фюле. Він підтвердив, що «Сербія може стати кандидатом на вступ до ЄС найближчим часом» [15, с. 2]. Правда, на десяту річницю «бульдозерної революції» 2000 р. європейські експерти називали Сербію «партійною державою» із зачатковими демократичними елементами» [15, с. 1]. На відміну від Сербії, 9 листопада 2010 р. Європейська Комісія запропонувала надати Чорногорії статус кандидата на вступ в ЄС [15, с. 2]. У свою чергу, Сербія продовжила реалізовувати курс, спрямований на нормалізацію відносин із сусідами. 24–25 листопада 2010 р. президент Сербії Б. Тадич

здійснив візит в Хорватію, хоча Загреб одним із перших на Балканах визнав незалежність Косова, а Белград навесні 2008 р. декларував намір розвивати дипломатичним відносинами з країнами, які робили це [17, с. 3]. В нагороду, у листопаді 2010 р. Сербія отримала документ із 2 тисяч 483 питань із підготовки до вступу в ЄС [17, с. 1].

Третю річницю незалежності Косова 18 лютого 2011 р. відзначили без ейфорії. На той час незалежність Косова визнали 75 країн-членів ООН [18, с. 410]. Новою проблемою для косовської політики ЄС став внутрішньополітичний курс у Косово. Тодішнього президента Косова Б. Пацоллі критикували за бізнес-минуле часів концерну «Мабетекс», який давав Б. Єльцину хабарі за ремонт Кремля. Радикальні косовські албанці вважали його ледь не «рукою Москви» [16, с. 1].

З міркувань визначення проєвропейського курсу Белград відновив переговори з властями Косова щодо вирішення гуманітарних питань. 8 березня 2011 р. у Брюсселі за посередництва ЄС відбулись переговори делегацій Косова і Сербії. Власті Косова різко відкинули ідею повернення до обговорення статусу незалежності. Більше того, радикальні албанці Косова вимагали з Сербії виплат репарацій за колишню злочинну політику щодо них [19, с. 2].

1–15 квітня 2011 р. експерти ЄС організували перший в історії Косова перепис населення. У Косово ЄС отримав цінний досвід створення змішаних цивільно-військових адміністрацій з метою реалізації можливостей «м'якої сили» [20, с. 384].

Водночас європейські скептики відзначали, що структури ЄС не хочуть транслювати косовську проблему на сепаратистські тенденції в його країнах. Наприклад, Бельгія в 2010–2011 рр. балансувала на межі розпаду на Фландрію і Валлонію. Актуалізувалась підготовка до референдуму щодо незалежності Шотландії. Не можливо було виключати того, що з часом прецедент з визнанням незалежності Косова зіграє проти територіальної цілісності деяких країн-членів ЄС.

Утім, 4 липня 2011 р. у Брюсселі, незважаючи на скандал із торгівлею людськими органами в Косово, Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики К. Ештон прийняла прем'єр-міністра Косова Х. Тачі, який був підозрюваним у цій справі. Внаслідок цього власті Косова побачили в цьому кроці зелене світло для більш жорсткої політики щодо сербських анклавів на своїй території. Однак, 12 жовтня 2011 р. на фоні готовності Сербії піти на компроміс із Косово Європейська комісія рекомендувала визнати Сербію офіційним кандидатом на вступ. Зрештою, після вступу в ЄС у липні 2013 р. Хорватії було вирішено встановити тривалий мораторій на подальше розширення ЄС. Ця невизначеність сама по собі залишилась вагомим фактором нестабільності на Балканах.

9 січня 2016 р. після ратифікації парламентом Косова угоди про надання сербам національно-культурної автономії на своїй території, чого від їх албанських властей у форматі компромісу домагався ЄС, радикали атакували приміщення парламенту Косова [21, с. 1]. На початку січня 2016 р. стало відомо, що Нідерланди і власті Косова домовились про створення в Гаазі трибуналу з розслідувань злочинів, скоєних у 1999–2000 роках «Армією визволення Косова» [22, с. 1].

Прем'єр-міністр Сербії А. Вучич оголосив про проведення 24 квітня 2016 р. позачергових парламентських виборів. Він зауважив, що «уряду зараз необхідна цілковита довіра громадян для того, щоб через реформи привести країну до 2020 року до дверей ЄС гідною і добре організованою», але «Сербська прогресивна партія наразилася на величезний опір від блоку магнатів, політиків і злочинців, які не зацікавлені в тому, щоб у Сербії відбувалися зміни й вона просувалася вперед. Вони повинні знати, що ми не припинимо реформи на шляху до ЄС і люди нас у цьому підтримають» [23, с. 5]. Так зрештою і сталось. Додаткові проблеми для ЄС створив розвиток внутрішньополітичної кризи в Македонії. Упродовж першої половини 2016 р. тривали антиурядові протести у столиці Македонії Скоп'є. Опозиція вимагала відставки президента Македонії Георге Іванова й перенесення

запланованих на 5 червня 2016 р. виборів на пізніший строк. Президент Македонії відмовлявся скасовувати оголошену амністію корупціонерам і тим, хто організовував прослуховування телефонів політиків, бізнесменів і дипломатів. У 2015 р. аналогічні протести у Македонії вже відбувалися. Тоді за посередництва європейських дипломатів напругу вдалось зняти. Але стабілізувати ситуацію в Македонії також було складно. Конфлікт у Македонії не було розв'язано внаслідок дострокових виборів 2017 р. Навпаки, посилювався конфлікт по лінії слов'янської більшості населення Македонії і місцевою албанською громадою, орієнтованою на «возз'єднання» із сусіднім Косово.

Таким чином, політика ЄС в Косова і на Балканах в цілому має суперечливий характер у своїх концептуальних основах. З одного боку, ця політика спрямована на просування європейських цінностей в Косова, адже ця держава надзвичайно важлива для закріплення геополітичних змін на Балканах. З іншого боку, шантаж Сербії визнанням Косова підривав ЄС зсередини, позаяк демонстрував протиріччя між обмеженням національного суверенітету в інтересах ефективності роботи наднаціональних структур влади та традиціями національних інтересів його країн-членів, які мають власні проблеми з сепаратистськими рухами. Греція солідаризується із Сербією на основі цінностей православної віри. Крім того, Греція, конфліктуючи з Туреччиною на Кіпрі, не хоче, аби узаконення самовизначення Косова стало прецедентом для Турецької Республіки Північний Кіпр. Тож опосередковано косовська проблема додає протиріч переговорам про гіпотетичний вступ Туреччини до ЄС. Також Румунія стурбована тенденцією використання Росією посилювань на визнання незалежності Косова для спроб узаконення незалежності самопроголошеної Молдавської Придністровської Республіки.

Ситуація навколо Косова, Сербії і Македонії приховує вагому проблему існування в Європі двох албанських держав – власне Албанії і Косова. Спроби створення «Великої Албанії» може підірвати хитку

стабільність Балкан. Республіці Албанія в процесі переговорів про вступ в ЄС також треба визначитись із національними пріоритетами: об'єднанням албанських земель у одній державі, або вступом до ЄС. Косово, як і Балкани в цілому, підтримуються кондомініумом США і ЄС. Звичайно, офіційно це не визнається, але де-факто має місце у реальній регіональній та європейській політиці.

4. 4. Позиція балканських країн у Косові

Процес розпаду колишньої Югославії спровокував серйозні геополітичні зрушення на Балканах. У першій половині 1990-х років Хорватія і Словенія взяли чіткий курс на інтеграцію до ЄС і НАТО. Водночас член НАТО та ЄС Греція в цей час займала обережну позицію щодо підтримки процесу розпаду Югославії, яка була традиційним партнером Греції. Поза межами європейських та євроатлантичних структур у цей час залишались Албанія і Болгарія, які сподівались швидко переорієнтувати свою зовнішню політику на ЄС і НАТО. На початку 1990-х років намітились грецько-македонські протиріччя, пов'язані з назвою колишньої югославської республіки Македонія. Тому Македонія у питанні визначення статусу Косова орієнтувалась на підтримку ООН, США та ОБСЄ. У 1992 р. місія спостерігачів НАТО була розквартирована на югославсько-македонському кордоні, точніше на його косовській ділянці.

Важливим етапом еволюції політики балканських країн щодо визначення статусу Косова можна вважати гостру міжнародну кризу 1998 – 1999 років. Позиція балканських країн під час ударів НАТО по Сербії була неоднозначною. Зокрема, Греція зайняла особливу позицію, яка полягала у дипломатичному засудженні військового способу вирішення косовської кризи. Натомість Албанія і Болгарія повністю підтримали цю військову операцію та надали свою територію (Албанія) або повітряний простір (Болгарія) для її здійснення. Політичну підтримку надали Хорватія і

Словенія. У свою чергу Боснія і Герцеговина зайняла вичікувальну позицію, розуміючи, що у разі самовизначення албанців Косова про свої права на самовизначення можуть заявити боснійські серби.

29 квітня 1999 р. СРЮ подала вимогу в Міжнародний Суд щодо порушення справи проти держав-учасниць НАТО. Позов передбачав, щоб «Суд визнав ці держави відповідальними за порушення найважливіших міжнародних зобов'язань, згідно з якими забороняється застосування сили проти держави, втручання у внутрішні справи держави й порушення суверенітету держави». СРЮ вимагала «відшкодувати всі завдані збитки» [52, с. 119]. Патріарх Сербський Павло у великодньому посланні 1999 р. закликав «своєю працею та чесним життям заслужити й зберегти перед Богом Косова й Метохію» [53, с. 1]. Напередодні зміни влади в Белграді Югославія прогнала позов проти НАТО в Міжнародному суді з військових злочинів на території колишньої Югославії. Генпрокурор трибуналу Карла дель Понте просто заявила про неможливість точно визначити ступінь індивідуальної провини офіційних осіб НАТО [54, с. 231].

На це у відкритому листі президенту Республіки Сербії М. Милутиновичу 4 червня 2000 р. звернув увагу голова Сербського національного віча Косова і Метохії єпископ Рашський і Призренський Артемій. Він особливо підкреслив, «що дуже мало зроблено й для захисту сербського народу, який залишився в Косові та Метохії» [50, с. 84]. Складалася парадоксальна ситуація, коли «від імені представника Центру СРЮ наполегливо чиняться серйозні перешкоди сербам, які намагаються у співпраці з органами ООН і КФОР організувати альтернативні способи вирішення завдання охорони здоров'я і господарських завдань». Артемій робив парадоксальний висновок: «Ми не можемо очікувати від міжнародної спільноти, щоб вона дотримувалася резолюції 1244, якщо її не буде дотримуватися сама наша держава, яка цю саму резолюцію вже проголосила результатом своєї перемоги» [55, с. 85].

У жовтні 2000 р. за підсумками президентських виборів лідер Соціалістичної партії Сербії С. Милошевич був відсторонений від влади в результаті «бульдозерної революції». У першому турі Коштуниця набрав більше 48 % голосів, а С. Милошевич близько 40 %, але для перемоги потрібно 50 % плюс один голос [51, с. 166]. Суспільне невдоволення накопичувалося поволі. Старт революції дав страйк белградських сміттярів, які поставили столицю на межу колапсу. Справу завершила студентська організація «Відсіч». Сербські спецслужби перейшли на бік учасників протестів з руху «Заєдно» (Разом). У цю коаліцію увійшли «Демократична партія» Зорана Зинзича, «Демократична партія Сербії» Воїслава Коштуниці, «Сербський рух оновлення» Вука Драшковича. Фактично націоналістична «Сербська радикальна партія» Воїслава Шешеля відібрала голоси в «Соціалістичної партії Сербії» Слободана Милошевича [9, с. 24]. Воїслав Коштуниця представляв себе як опозиційний до Милошевича кандидат прозахідної Демократичної партії. У Сербії відбулася переорієнтація зовнішньої політики на Захід. Однак у Сербії залишилася диференціація еліт на прозахідну та націоналістичну [28, с. 23].

24 вересня 2000 р. відбулися вибори союзного парламенту, які виграла демократична сербська опозиція, однак ці вибори на знак протесту проти змін виборчого законодавства бойкотувала влада Чорногорії [51, с. 168]. У результаті косовського конфлікту чорногорська територія була піддана бомбардуванням НАТО. Після цього влада Чорногорії зажадала переглянути відносини з Сербією. У грудні 2000 р. на виборах до Скупщини Сербії перемогли демократи. З. Зинзич торгувався із Заходом щодо видачі Милошевича Гаазькому трибуналу. У косовському питанні З. Зинзич був схильний до «стратегії малих кроків». На його думку, «без прискореної демократизації Сербії ми не зможемо вирішити проблему Косова відповідно до принципів сучасної Європи. Якщо ми хочемо вирішувати косовське питання як проблему права, а не сили, то нам необхідно не тільки створити інститути правової держави, а й поважати їх» [47, с. 8]. 29 грудня 2000 р. вже

демократичну більшість у Вічі республік і Вічі громадян СРЮ прийняла Декларацію про принципи захисту національних і державних інтересів СРЮ щодо ескалації албанського тероризму в Косові й Метохії та сухопутній зоні безпеки. Знову пролунав заклик захищати сербські культурно-історичні пам'ятки, які планово знищувалися албанцями в Косові [20, с. 91].

Узимку 2001 р. загострилася ситуація в трьох районах на півдні Сербії – Прешево, Буяновац, Медведжа, де більшість населення складають албанці. Прийнятий у лютому 2001 р. план союзного й республіканського уряду з вирішення кризи, що виникла у зв'язку з діяльністю албанських терористів у громадах Буяновац, Прешево й Медведжа, передбачав створення мультиетнічного і мультиконфесійного суспільства на демократичних принципах при дотриманні прав людини. Радикальна частина албанського населення цього регіону, навпаки, бачила своє майбутнє в складі Косова.

16 лютого 2001 р. у зв'язку з нападом албанських бойовиків на рейсовий автобус «Ніш-експрес» президент СРЮ В.Коштуниця закликав своїх співвітчизників «не потрапляти в пастку албанських терористів, відповідаючи силою на їхні злочини» [56, с. 124]. Менш як за місяць після цього албанський командувач «Армією визволення Прешево, Буяновац і Медведжі» Шевчет Муслію та голова Координаційного комітету з урегулювання конфлікту на півдні Сербії Небойша Чович підписали угоду про припинення вогню. Стверджувалося, що «акти помсти не є самообороною і будуть вважатися порушенням припинення вогню» [36, с. 115].

1 квітня 2001 р. С. Милошевич був заарештований. Ставлення до нього заходу залежало від конкретної геополітичної обстановки, економічної та політичної кон'юнктури. А в кінці червня 2001 р. С. Милошевич в обмін на кредит в 1 млрд. дол. був виданий в Гаагу [52, с. 4]. 4 травня 2001 р. Народна Скупщина Республіки Сербії прийняла резолюцію «Про ситуацію в Косові й Метохії та становище сербського народу й представників інших неалбанських громад». За даними Верховного комісара ООН у справах

біженців, тільки в 2000 р. Косова залишили 11 тисяч 115 сербів [46, с. 14]. Були амністовані більшість членів «Армії визволення Прешево, Буяновац і Медведжі», за винятком її командирів Мухаммеда Джемалі, Лірима Якупи, Мустафи Шачирі [11, с. 180].

5 листопада 2001 р. голова Координаційного центру СРЮ з Косова й Метохії Н. Чович і спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Косові Х. Хеккеруп підписали договір про співпрацю між СРЮ та МООНК. Пункт 9 гарантував «не допустити обмеження рівного для всіх доступу до демократичних завоювань». А пункт 11 імперативно давав сербам Косова настійну рекомендацію «активно брати участь у будівництві майбутнього поліетнічного Косова й Метохії». ООН брала на себе зобов'язання до 31 грудня 2002 р. розслідувати справи зниклих безвісти. До 1 грудня 2002 р. «майно повинно було бути повернуто законним власникам» [12, с. 246]. Однак серби боялися повертатися в Косово, й ці домовленості залишилися лише на папері, що повністю влаштувало албанську сторону конфлікту.

5 лютого 2003 р. Конституційна хартія встановила конфедеративний союз Сербії та Чорногорії, який фактично почав м'який розпад союзної державності. На той час зовнішній борг Сербії та Чорногорії (включаючи Косова) перевищив 14,3 млрд. дол. [51, с. 158].

30 березня 2002 р. резолюція Сербського національної віча Косова й Метохії констатувала, що «безпека сербів, як і раніше, залишається під загрозою з боку албанських екстремістів і терористів». 16 серпня 2002 р. Патріарх Павло в листі на ім'я головному КФОР та представника Генсека ООН висловив стурбованість тим фактом, що «з лиця косовсько-метохійської землі, цієї колиски сербського народу, у присутності найпотужніших міжнародних військових і поліцейських сил зникають численні сліди існування сербського народу і його мученицької Церкви» [8, с. 21]. 21 вересня 2002 р. сербська влада блокувала спробу зневірених сербських біженців з Косова перекрити прикордонні переходи, щоб домогтися свого повернення. Вони лише констатували, що «сербів з Косова женуть вже 60

років», і, «враховуючи поведінку Коштуниці, Зинзича і Човича, які витрачають наші бюджетні гроші, ми, вигнані з Косова й Метохії, розуміємо, що у нас немає держави» [51, с. 216]. Характеризуючи позицію націоналістичної частини сербського суспільства, професор Белградського університету Мирослав Йованович відзначав, що «визнання Косова лише перший етап проекту зі створення «великої Албанії» [52, с. 22].

У листопаді 2003 р. Скупщину Сербії було розпущено. Країна залишилася без легітимного парламенту й президента. Парламентські вибори 28 грудня 2003 р. показали, що сербські «партії ненавидять одна одну більше, ніж спільного ворога» [51, с. 173]. Продовжилася криза сербської державності. На президентських виборах у червні 2004 р. і в січні – лютому 2008 р. в конкуренції між демократом Б. Тадичем і націоналістом Томіславом Николичем незмінно перемагав прозахідний демократ. Ця тенденція свідчила про незворотне ослаблення позицій сербського націоналістичного електорату.

26 березня 2004 р. Народна Скупщина Республіки Сербії прийняла резолюцію про Косова й Метохію. Було заявлено, що «погром сербського населення є наслідком неготовності МООНК і КФОР виконувати свої зобов'язання щодо резолюції 1244 РБ ООН. Це прямий результат перенесення повноважень від міжнародної адміністрації на тимчасові органи Косова» [36, с. 144]. Після погрому в березні 2004 р. сербських культурних та історичних цінностей у Косові поміркована частина сербських націоналістів готова була погодитися на визнання незалежності Косова, але за умови, що північні громади (Звечани, Зубин потік, Лепосавич, Північна Мітровіца), а також гірничо-збагачувальний комбінат «Трепча» відходять до Сербії. Однак, проти цього різко виступили США. Вашингтон не влаштовував варіант збереження Косова в складі Сербії з її подальшим включенням до ЄС. Кращим для США був варіант «інтернаціоналізації» косовських ресурсів [51, с. 16]. 5 жовтня 2004 р. президент Сербії Б. Тадич закликав косовських сербів взяти участь у виборах до Скупщини Косова. Був зареєстрований

«Сербський список Косова й Метохії» [49, с. 45]. 15 жовтня 2004 р. ОБСЄ створило 15 виборчих дільниць для сербських біженців з Косова, які перебували на території Сербії та Чорногорії. В свою чергу, прем'єр-міністр уряду Сербії Коштуниця й патріарх Павло закликали бойкотувати вибори [49, с. 46]. У підсумку проголосували близько 2 тис. переміщених сербів, або близько 1 % їх загальної чисельності. Стало очевидно, що жодного (з 10 зарезервованих місць) представника косовських сербів у Скупщині Косова не буде [49, с. 466]. 21 травня 2006 р. 86 % чорногорців з'явилися на референдум про незалежність. З них 55,4 % проголосували за незалежність і вихід зі складу Конфедерації Сербії та Чорногорії, а 44,6 % голосували проти цього [51, с. 153].

25 липня 2006 р. В. Коштуниця закликав М. Ахтісаарі наполягати на визнанні автономного статусу Косова в складі Сербії. Сербія готова була визнати високий ступінь автономії Косова, але без членства в ООН, без власних міністерства оборони і закордонних справ [49, с.49]. Демократично налаштована частина політичної еліти Сербії поступово відмовилася від демонізації НАТО. 13 липня 2007 р. НАТО й Сербія провели консультації з питань співробітництва в рамках програми «Партнерство заради миру» [50, с. 31].

Після проголошення незалежності Косова 17 лютого 2008 р. Коштуниця наполягав на заморожуванні відносин з ЄС у разі визнання його членами незалежності Косова. Президент Б. Тадич був категорично проти такого зовнішньополітичного радикалізму. Сербія виставила Косову рахунок у 4 млрд. євро за майно 30 тис. сербських сімей, вигнаних з краю. [51, с. 20]. 7 липня 2008 р. Скупщина Сербії затвердила правлячу коаліцію в складі союзу «За європейську Сербію» і представників малих партій етнічних угорців і мусульман Санджака. Прем'єр-міністром став демократ Мірко Цветкович [50, с. 36]. Новий сербський уряд продовжив порівнювати свою косовську політику з реальними можливостями країни. Фактично вони

склалися лише в спробах дипломатичної ізоляції Косова. 3 лютого 2009 р. Сербія заблокувала вступ Косова до ОБСЄ [2, с. 1].

13 квітня 2009 р. Сербія надала свої аргументи Міжнародному суду ООН проти незалежності Косова. Белград розраховував, що позитивний для нього результат створить дипломатичний привід для нових переговорів щодо статусу Косова [5, с. 1]. 25 квітня 2010 р. в Стамбулі відбулася зустріч президента Туреччини Абдулли Гюля, президента Республіки Боснія та Герцеговини Харріса Силайджича й президента Республіки Сербія Бориса Тадича. Символічно, що напередодні на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів НАТО в Таллінні Боснія та Герцеговина отримала план підготовки до вступу в НАТО. У Стамбулі турецький президент публічно висловив надію на те, що «балканські країни згуртуються під прапором ЄС для стабільності й безпеки регіону» [44, с. 1].

29 квітня 2010 р. Сербія та ЄС підписали Угоду про стабілізацію й партнерство. Це дало можливість коаліції «За європейську Сербію» перемогти на парламентських виборах 11 травня 2010 р. Архієрейський собор Сербської православної церкви 5 травня 2010 р. остаточно усунув архієпископа Артемія (Радосавлевича) від управління Рашсько-Призренською єпархією. Приводом стала розтрата церковних і державних коштів [39, с. 11]. Незважаючи на домінування націоналістичних настроїв серед сербів Косова, зміни відбуваються в суспільній свідомості сербів у власне Сербії. Наприклад, серб Младомір «Пуриша» Джорджевич, який вважає своїм учителем Еміра Кустурицю, опублікував кіносценарій незнятого фільму. Події розгортаються в Косові у червні 1999 р., а головна його героїня – молода косовська сербка Марія, яка відмовилася залишити зайняту військами НАТО Пріштину чи то через любов до луку, на якому паслися її овечки, чи то через любов до британського капітана-десантника Гарольда, чи то просто з любові до авантюри. Написана по гарячих слідах у грудні 1999 р. книга, увібрала в себе всю гіркоту, образу й політичну

риторику того часу. У той же час це бурлескний карнавальний погляд на світ [39, с. 114].

2 липня 2010 р. відбувся теракт в Косовській Мітровіці. Місцеві серби на мітингу протестували проти відкриття в розділеному місті канцелярії уряду Косова. 6 липня 2010 р. напередодні візиту в Косово президента Європейської Ради Германа ван Ромпея в Косовській Мітровіці був поранений лідер сербської громади Петар Милетич [50, с. 39]. 9 липня 2010 р. влада Косова прийняла рішення направити в сербські райони краю додаткові підрозділи поліції спеціального призначення. Це тимчасово спровокувало нову хвилю напруженості. Однак, 22 липня 2010 р., коли стало відомо, що Міжнародний суд Гааги визнав законною Декларацію про проголошення незалежності Косова від 17 лютого 2008 р., сербська опозиція вимагала термінового скликання парламенту. Влада Сербії підтвердила, що буде протидіяти подальшому визнанню незалежності Косова виключно дипломатичними методами [5, с. 40].

23 липня 2010 р. Верховний представник ЄС в питаннях зовнішньої політики й безпеки К. Ештон у телефонній розмові з президентом Сербії Б. Тадичем і прем'єр-міністром Косова Х. Тачі запропонувала для переговорів своє посередництво [26, с. 19]. Однак, президент Сербії Б. Тадич зажадав, щоб питання про незалежність Косова було розглянуто на сесії Генеральної асамблеї ООН. 26 липня 2010 р. Скупщина Сербії обговорила косовське питання. Б. Тадич закликав до спокійних переговорів [5, с. 2].

29 липня 2010 р. Міністр закордонних справ Сербії Вук Єремич закликав Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна ініціювати нові переговори [7, с. 111]. Коментуючи рішення Суду ООН за позовом Сербії про незаконність одностороннього проголошення незалежності Косова, постійний представник Росії при ОБСЄ А. С. Азімов зазначив, що «в ув'язненні суд аж ніяк не висловив схвалення фактом відриву краю від Сербії. Він дав оцінку власне самої Декларації, спеціально обмовившись, що не розглядає в ширшому контексті питання про право сербського Косова на

вихід, причому в односторонньому порядку, зі складу Сербської держави. Суд також відмовився розглядати аргумент про правочинність «відділення для порятунку» [14, с. 1]. До слова, Південна Осетія й Абхазія, на відміну від спірного випадку з Косовом, таки мали всі підстави в 2008 р. на відділення відповідно до цього положення міжнародного права. У лютому 2008 р. Белград нікого не бомбив, а навпаки, дотримувався мирної та неконфронтаційної лінії напередодні рішення т.зв. «Влади» Пріштини та її покровителів про проголошення «незалежності». Процес переговорів щодо статусу краю, який динамічно розвивався в рамках «трійки» міжнародних посередників, був, по суті, насильно перерваний під надуманим приводом, що ліміт часу нібито вичерпаний. Позиція Росії про невизнання «незалежності» Косова незмінна. «Цілком підтримуємо прагнення до всебічного політичного врегулювання косовської проблеми з метою вироблення юридично коректного й справедливого рішення. Необхідно продовжити переговорний процес між зацікавленими сторонами на основі резолюції 1244 РБ ООН» [14, с. 1]. Росія заблокувала розгляд питання про вступ Косова в ООН.

3 серпня 2010 р. Міністр закордонних справ Косова І. Хісені під час зустрічі з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном зажадав скасування резолюції № 1244, яка визнавала територіальну цілісність Югославії, правонаступницею якої є Сербія [5, с. 1]. Цікаво, що в сусідній Чорногорії по даним соціологічного опитування, проведеного «Gallup», 75 % громадян засуджували визнання Чорногорією незалежності Косова [35, с. 1].

Напередодні початку 65-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН влада Косова звернулася до членів ООН з вимогою визнати їх незалежність [51, с. 40]. 28 серпня 2010 р. Президент Сербії Б. Тадич заявив про готовність погодити з ЄС проект резолюції щодо Косова, який Сербія готувала для голосування на Генеральній Асамблеї ООН [389, с. 1].

28 жовтня 2010 р. влади Сербії оголосили про підвищення нагороди за інформацію про місце перебування Р. Младича до 10 млн. дол. [39, с. 1].

Щоправда, Президент Сербії визнав нереалістичним вступ Сербії до НАТО в найближчому майбутньому. Громадська підтримка цієї ідеї радикально зменшилася після визнання більшістю країн НАТО незалежності Косова. Проте, 16 листопада 2010 р. головний прокурор Гаазького міжнародного трибуналу з військових злочинів, скоєних на території колишньої Югославії, Серж Браммерц заявляв, що Сербія не повною мірою співпрацює з міжнародним трибуналом у розшуку військових злочинців. Однак багато підозрюваних у скоєнні військових злочинів сербів служать у приватних військових корпораціях, якими володіють відставні американські та британські військові [29, с. 82].

Офіційний Белград закликав сербів Косова бойкотувати вибори до парламенту Косова 12 грудня 2010 р. Однак участь у цих виборах взяли вісім сербських партійних блоків, хоча рівень активності косовських сербів на виборах був невисокий [51, с. 48]. 9 січня 2011 р. в округах, де були зафіксовані порушення в процедурі голосування на парламентських виборах, проходили повторні вибори. Не були виключені можливості радикальної зміни розстановки політичних сил в Косові. Через день стало відомо, що партія Х. Тачі все одно перемогла на повторних виборах у спірних виборчих округах. 21 січня 2011 р. політичний директор МЗС Сербії Борислав Стефанович очолив сербську делегацію на майбутніх переговорах з Косовом [45, с. 1]. Однак, у той же день Генеральний секретар НАТО А. Фог-Расмуссен заявив у інтерв'ю офіційній газеті албанців Косова «Коха Діторе», що «розділення Косова не варіант – це повинно бути очевидно» [12, с. 110].

31 січня 2011 р. Сербія подала Європейській Комісії відповідь на більш ніж 2500 питань, пов'язаних із перспективою її вступу до ЄС [36, с. 114]. На Благовіщення 7 квітня 2011 р. белградська газета «Політика» опублікувала інтерв'ю з Міністром закордонних справ Сербії Вуком Єремичем. Коментуючи обрання нового президента Косова А. Ях'яга, головний сербський дипломат запевнив, що переговори щодо статусу Косова не будуть залежати від особистісного чинника [34, с. 81].

Президент Борис Тадич продовжував стверджувати, що «у Сербії тільки один вибір – ЄС». Щоправда, він продовжував стверджувати, що «визнання одностороннього проголошення незалежності Косова для Сербії неможливо. Однак це не є умовою діалогу з ЄС, бо п'ять її країн-членів теж не визнають Косово». Але Сербія готова була обговорювати будь-які питання й готова до довготривалих компромісів. Тадич Борис [44, с. 1]. Економічна ситуація в Сербії залишалася складною. 16 квітня 2011 р. сербська націоналістична опозиція зібрала в Белграді мітинг з вимогою дострокових парламентських і президентських виборів.

26 квітня 2011 р. в Сербії відбувся другий саміт Сербії, Боснії та Герцеговини й Туреччини. Обговорювалися питання координації просування цих країн шляхом європейської інтеграції [38, с. 11]. 26 травня 2011 р. був заарештований спецслужбами Сербії колишнього командувача військами боснійських сербів Ратко Младича. Його не поспішали видавати в Гаагу [42, с. 11]. Видача військових злочинців має й вагомим внутрішньополітичне значення. Така позиція влади робила нелегітимними націоналістичний ідеологічний табір сербської політики, який в умовах економічної кризи набирав популярності.

На початку липня 2011 р. Сербія й Косово підписали угоди про вільне пересування громадян, про взаємне визнання шкільних та університетських дипломів, про обмін копіями книг про акти громадянського стану [42, с. 19]. Однак напружене становище зберігалось в сербських південних містах Буяновац, Прешево, Ведмеже, де компактно проживали албанці [23, с. 81]. 3 липня 2011 р. серби Косова звинуватили Б. Стефановича, який підготував ці договори з албанцями, у державній зраді [44, с. 1]. Влада Косова посилила тиск на сербів, які проживають на півночі Косова. Наприкінці липня 2011 р. косовська поліція спробувала встановити контроль над митними пунктами на сербсько-косовському кордоні.

1 серпня 2011 р. Скупщина Сербії прийняла резолюцію, що закликає мирними засобами вирішити спірні питання. Віче косовських сербів засудило

рішення Скупщини Сербії, яка закликала мирно вирішити суперечку з албанцями Косова щодо митного контролю на сербсько-косовському кордоні. Таким чином, Сербія може адаптувати до своїх потреб у Косові китайську стратегію щодо Тайваню. Можливо, недопущення військово-політичного тиску й заміна його на дипломатичну активність, розширення економічного співробітництва, обмінів у сфері культури, навіть без формального визнання незалежності Косова. Обидві сторони повинні бути готові до компромісів як зі своїми інтересами, так і заради майбутнього, адже вони залишаться сусідами, які повинні запобігати взаємному етнічному екстремізму, якщо хочуть мати європейську перспективу. Одночасно влада Сербії намагалися «не продешевити» у питанні визнання незалежності Косова де-юре лише як остаточної ціни за вступ Сербії в ЄС.

Упродовж 2008–2011 рр. незалежність Косова визнали Македонія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія. Цього не зробила Румунія, яка екстраполювала косовський конфлікт на молдовсько-придністровські протиріччя і не захотіла створювати додатковий дипломатичний прецедент не лише для Косова, а й для Придністров'я. Крім того, Греція також опинилась серед тих країн ЄС і НАТО, які відмовились від визнання незалежності Косова. Така грецька позиція аргументувалась небажанням створювати прецедент для міжнародного визнання «Турецької республіки Північного Кіпру», яка досі визнається лише Туреччиною. Тому навіть під час загострення «албанського питання» у Македонії, Греція незмінно висловлюється на тему засудження албанського націоналізму, який є загрозою для регіональної стабільності.

Внутрішньополітичні косовські проблеми також суттєво впливають на темп визнання незалежності Косова. Упродовж 2008–2017 рр. спостерігалась запекла міжкланова боротьба в парламенті Косова. Її змістовна частина стосується конкуренції за владу між політичними структурами Косова, які з одного боку мають витоки у соціальному середовищі комбатантів «Армії визволення Косова» та «ветеранів» війни із Сербією, а з іншого боку,

представлені албанськими політиками Косова, інтегрованими до грантових програм міжнародних організацій і тому вимушених більш адекватно реагувати на зовнішній тиск. Найбільш яскраві кадри цього протистояння можна бачити під час обговорення стратегії замирення із сербами Косова у спробі реалізувати вимогу побудови «багатоетнічного» Косова. Тому, на превеликий жаль, розбудова демократичного багатонаціонального суспільства в Косово залишається безконфліктною лише на сторінках проспектів міжнародних організацій, які тут діють. Дійсно, незалежна держава Косово, за винятком близько 30 тис. сербів, які залишилися на півночі краю, є моноетнічною державою із домінуванням албанської культури. Сербі Косова у кращому випадку відчують себе тут як у гетто, дуже далекому від європейських стандартів інтеграційної солідарності та толерантності. Внаслідок цього, Косово залишається постійним джерелом напруги й нестабільності.

Лакмусовим папірцем для «прориву» у процесі міжнародного визнання Косова є його гіпотетичне визнання Сербією. Сербська громадська думка поступово схиляється до прийняття тези про те, що ймовірний вступ Сербії до ЄС неможливий без остаточного визнання незалежності Косова. Передумови для утвердження цієї точки зору обумовлені тим фактом, що Сербія не має потужних військово-політичних засобів для силового повернення цієї території. Крім того, Сербія звертає увагу світової спільноти, що нелогічно вимагати від неї визнання незалежності Косова, коли цього не зробили п'ять чинних країн членів ЄС. Треба розуміти, що керівництво ЄС не може додатково мотивувати держави-члени до прийняття потрібних Брюсселю зовнішньополітичних рішень, особливо коли економічні проблеми, які стоять перед ЄС після здійснення декількох хвиль розширення та під впливом кризи, що виникла внаслідок британського референдуму щодо виходу з ЄС, обмежують можливості для прийняття усіх балканських країн. Внаслідок цього зберігаються ризики «балканізації» Європи замість «європеїзації» Балкан.

Не дивно, що навіть після того як минули двадцять п'ять років після розпаду СФРЮ процес посткомуністичної трансформації країн регіону можна вважати завершеним лише для Словенії і Хорватії, які успішно вступили до ЄС. Тому не дивно, що вони одними із перших серед балканських країн визнали незалежність Косова. Зокрема, станом на 2016 р. чотири балканські країни, а саме: Сербія, Боснія і Герцеговина, Македонія та Чорногорія – перебувають на різних етапах розвитку відносин із ЄС і НАТО. Наприкінці 2015 р. Сербія формально розпочала офіційні переговори про вступ до ЄС, але цей переговорний процес є надто складним процедурно та не має часового ліміту, тому що системні проблеми адаптації Сербії до європейської інтеграції органічно доповнюються надто високою символічною ціною цього рішення, яким є вимушена домовленість про сербський компроміс із албанцями Косова.

Натомість албанські власті Косова погодились на культурну автономію сербів у їхніх анклавів проживання на її території. Однак, це рішення спровокувало кризу у парламенті Косова, де албанські націоналісти радикали вдалися до силових спроб недопущення ратифікації відповідної домовленості. Лише пряме втручання зовнішніх протекторів із ЄС і США дало можливість прийняти це доленосне для Косова, і скоріше за все для усього Балканського півострову, рішення.

Аналогічна політична криза виникла й у сербському парламенті, що примусило сербські політичні еліти погодитись на позачергові вибори. Зрештою, 24 квітня 2016 р. у Сербії відбулися позачергові вибори Скупщини. За показників вищої, аніж на виборах 2014 р. активності електорату перемогла «Прогресивна партія Сербії» на чолі з О. Вучичем. До парламенту також увійшли «Соціалістична партія Сербії» на чолі з І. Дачичем, Сербська радикальна партія В. Шешеля та Демократична партія Сербії. Вибори не обійшлися без скандалу. Символічно одного голосу не вистачило для подолання 5% прохідного бар'єру для проходження у Скупщину відверто проросійській коаліції «Двері-Демократична партія Сербії». На вимогу

опозиції, 4 травня 2016 р. на 15 виборчих дільницях, де результати підрахунку голосів були судом визнані спірними, було проведено повторне голосування. За їхнім результатом коаліція «Двері-Демократична партія Сербії» на чолі з Сандрою Рашкович таки пройшла до Скупщини. Загалом склад нової Скупщини Сербії забезпечує можливість для успішного проведення реформ, необхідних для підготовки країни до вступу в ЄС. Правда, під впливом кризових процесів у ЄС, напливу біженців із країн Близького Сходу, можливих терористичних актів не можна виключати й чергових політичних криз у регіоні. Кремль вже давно й іноді небезуспішно намагається перетворити Балкани на нервовий вузол протиріч, тиск на який має дати можливість домогтися поступок від ЄС у питаннях скасування санкцій проти Росії. Заради досягнення цієї мети Росія активізувала свою пропаганду не лише у Сербії, а й у Македонії та Чорногорії. Не випадково саме у Чорногорії на початку 2016 р. відбувалися бурхливі події, пов'язані із вступом країни до НАТО.

У середині лютого 2016 р. Боснія і Герцеговина подала заявку на вступ до ЄС. Поки що ЄС насторожено ставиться до заявки Боснії і Герцеговини, але не поспішає її відкинути, адже надто великими у цьому випадку можуть бути ризики дестабілізації усього регіону. Безпосередній вплив на дестабілізацію становища в Косово має ситуація, яка складається у сусідній Македонії. Восени 2015 р. у цій країні загострилась внутрішньополітична ситуація. Безпосереднім приводом для конфронтації між основними парламентськими політичними силами Македонії став компроміс щодо розподілу влади між македонськими слов'янами та македонськими албанцями. Етнічні албанці, які проживають на території Македонії, звинуватили уряд слов'янської більшості у потуранні системній корупції та вимагали проведення дострокових виборів. Нарешті, під тиском вуличних протестів опозиції 24 лютого 2016 р. було розпущено македонський парламент і країна вступила у дострокову виборчу кампанію. Але

залишається неврегульованим питання погодження з Грецією назви «Македонія».

Після квітневих 2016 р. парламентських виборів, які підтвердили європейський курс Сербії, вагомою перешкодою на цьому шляху залишається розкол сербської політичної еліти. Її націоналістична частина продовжує орієнтуватись на Росію. 9 березня 2016 року Москву відвідав сербський президент Томіслав Ніколич. Він неодноразово заявляв, що підтримує багатовекторний зовнішньополітичний курс Сербії, який дасть їй можливості отримувати переваги від співпраці як з ЄС, так і з Росією. Утім, після агресії Росії проти України російський вектор зовнішньополітичних орієнтирів Сербії опинився під великим питанням. Прагматично він виправдовувався наміром «Газпрому» побудувати газопровід «Південний потік», який теоретично міг перетворити Сербію на головного газового диспетчера Європи. Але станом на 2016 р. цей проект опинився під питанням, не лише через «холодну війну» між Росією і Туреччиною, а й внаслідок негативної позиції ЄС. Результат квітневих 2016 р. виборів до Скупщини Сербії дав сербам історичну нагоду вивести країну із нестабільного «балканського стану» та перетворити на стабільну консолідовану європейську демократію.

У березні 2017 р. в Сараєво відбулась зустріч прем'єр-міністрів країн західних Балкан: Албанії, Боснії і Герцеговини, Македонії, Чорногорії, Сербії, Косова. Обговорювались проблеми збереження миру, стабільності й безпеки в регіоні. Без цього неможливо створити зону вільної торгівлі з ЄС та спільного балканського ринку до 2020 року. Після 2014 р. створений механізм угод про асоціацію і стабілізацію з балканськими країнами, які поки що не входять до ЄС: Албанією, Боснією і Герцеговиною, Косовом, Сербією, Македонією, Чорногорією. Очікувана успішність реалізації цього проекту асоціації і стабілізації як «підготовчого класу» до повноцінної європейської інтеграції може розглядатись, як повноцінна європеїзація Балкан.

11 червня 2017 р. на дострокових парламентських виборах у Косово перемогла коаліція колишніх польових командирів «Армії визволення Косова». Це означало, що Сербії, США, ЄС й далі буде непросто домовлятися із албанською політичною елітою Косова. Скандал викликав факт прийняття Прем'єр-міністром Косова Р. Карадінаєм громадянства Албанії. На початку січня 2018 р. був вбитий лідер косовських сербів О. Іванович. Наведені факти доводять небезпеку неврегульованості цього тривалого конфлікту, який постійно провокує кризи. В свою чергу, внутрішньополітична нестабільність обмежує можливість реалізації проектів міжнародного співтовариства, спрямованих на міжкультурний діалог, послідовний захист прав сербської національної меншини в Косово та албанських національних меншин у Македонії та Греції.

Водночас упродовж 1999–2017 рр. Косово реально було залучено до балканської регіональної системи міжнародних відносин. Внаслідок цього Сербія у регіоні залишилась у меншості, що перешкодило продовженню «дипломатичного бойкоту» Косова, який 1999 р. намагалася організувати Сербія. Завдяки такому стану справ Косова могло дозволити собі відмовити Сербії у «компромісних» варіантах врегулювання (поділ на сербські та албанські анклави). Більшість представників албанської політичної еліти Косова переконана, що просуваючись до ЄС, Сербія неодмінно визнає незалежність Косова.

4. 5. Політика України щодо Косова

Розпад колишньої Югославії відбувався фактично одночасно з розпадом СРСР. Ці процеси започаткували завершення в історії міжнародних відносин періоду біполярного протистояння та започаткували пост-біполярну систему міжнародних відносин. Разом із тим загострилась криза міжнародного права, що особливо проявилось у колізії між двома нормами міжнародного права. Перша декларувала захист територіальної цілісності і

суверенітету національних держав, другий проголошував права націй на самовизначення. Як ніколи раніше, в умовах глобалізації актуалізувалась проблема того, яку саме націю вважати такою, що має право на самовизначення. Відкритим досі залишається питання, чи може такою нацією бути та, яка вже має власну національну державу. У випадку з косовськими албанцями мова йде про Албанію, а у випадку з «росіянами» Криму про Російську Федерацію. Тобто, використання проблеми «самовизначення» національних меншин продовжує використовуватись з метою демонтажу багатонаціональних держав. Показово, що після силового придушення «чеченського сепаратизму» РФ використала «самовизначення» росіян Криму з метою консолідації росіян навколо ідей російського неоімперіалізму шляхом повернення статусу «великої держави». Це дало нагоду використати чеченців у бойових діях на Донбасі та впливати на частину громади кримських татар за допомоги казанських татар. Утім, така «стратегія» може дати Кремлю лише тактичний виграв, адже економічні санкції з боку світової спільноти, поступове накопичення внутрішньополітичних та етнополітичних проблем у Росії може бумерангом вдарити по територіальній цілісності РФ. Зважаючи на несхожість причин виникнення косовської і кримської проблем, відмінності розвитку цих криз, неможливо заперечувати також і певні паралелі між цими проблемами. Принаймні РФ намагається використовувати «косовський прецедент» з метою пошуку аргументів, які мають виправдовувати російські дії на пострадянському просторі щодо Грузії, Молдови, України.

У липні 1992 р. Верховна Рада України прийняла рішення про участь українського військового контингенту у складі сил ООН. Це рішення засвідчило готовність незалежної України нести свою частку відповідальності за стан справ у європейській системі безпеки. Лише наприкінці червня 1999 р. Белград капітулював. Після марш-кидка з Боснії і Герцеговини до Косова російського миротворчого контингенту постало питання поширення на цю територію миротворчої місії ООН (КФОР).

Територію Косова було поділено на зони відповідальності російського миротворчого контингенту і контингентів країн НАТО. Знову Белград був зацікавлений у представленні в силах КФОР союзних Сербії держав. На той час Польща вже стала членом НАТО, тому у Брюсселі прийняли рішення в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру» залучити до польського контингенту українських військових та створення спільного українсько-польського миротворчого батальйону. Це дало можливість українській стороні на паритетних принципах з польською стороною профінансувати свою участь у миротворчій операції на території Косова. Отже, від липня 1999 р. до 2010 р. на території Косова в американській зоні відповідальності КФОР були присутні понад 2000 українських і польських військовослужбовців.

Упродовж 1999–2005 рр. було загалом стабілізовано становище в Косово. Але залишались невирішеними питання автономії сербської меншини у Косово, захисту православних сербських церков і монастирів на цій землі. КФОР наполягала, аби Косово перетворилося на демократичну багатонаціональну державу. Але військова перемога над Сербією посприяла приходу до влади в Косово колишніх військових «Армії визволення Косова», які були категорично проти збереження у Косово будь-яких слідів сербської присутності. У 2003–2004 рр. командування КФОР використовувало за принципом ротації українсько-польський батальйон у найбільш «гарячій» точці Косово – м. Косовська Митровиця, яке є єдиним, де серби на території Косова не перебувають у меншості. Це місто фактично навпіл поділено між сербською і албанською громадами. Після 2005 р. албанські власті у Косово почали наполягати на здобуття повної незалежності. В цей час Росія активно протидіє цій тенденції, але не може її зупинити. 17 лютого 2008 р. парламент Косова проголошує повну незалежність від Сербії. Це змінює мандат місії КФОР. Сербська сторона починає виступати проти присутності у Косово сил НАТО, а отже й українсько-польського миротворчого батальйону. Тим паче, що діаметральним було ставлення Польщі та України щодо проголошення

незалежності Косова. Польща, як член НАТО і ЄС, визнала незалежність Косова. Україна наголошувала на підтримці територіальної цілісності Сербії. За цих умов, у 2009 р. відбувалась підготовка виведення українсько-польського батальйону з Косова. Було прийнято рішення про перетворення українсько-польського миротворчого батальйону на тристоронній українсько-польсько-литовський батальйон. Після приходу у лютому 2010 р. до влади президента України В. Януковича Київ прийняв рішення про виведення свого миротворчого контингенту з Косова.

Упродовж відбіркового циклу до Чемпіонату світу 2018 р. Україна провела два футбольні матчі проти збірної Косова на нейтральних футбольних полях.

Росія використала унікальний прецедент Косова як виправдання для війни з Грузією у серпні 2008 р. та визнання після неї «незалежності» Південної Осетії та Абхазії. Але ці події призупинили процес міжнародного визнання Косова. Ситуація стала ще більш заплутаною після анексії Росією у березні 2014 р. Криму. Сербські четники (націоналісти й прихильники Росії) воювали на території Донбасу у складі сепаратистських підрозділів. Після повернення їх додому сербські суди винесли декілька десятків вироків щодо цих четників за найманство. Офіційні сербські власті займають подвійну позицію щодо кризи на Донбасі. З одного боку, про європейські сербські політичні сили вбачають у подіях на Донбасі та у Криму аналог косовських подій. З іншого боку, сербські радикальні націоналісти повністю підтримують позицію Росії та закидають Україні «євроатлантичну» «антисербську» орієнтацію. Натомість Україна має більш послідовну та логічну позицію. Вона виступає проти будь-якого сепаратизму, виступає за збереження територіальної цілісності національних держав, в тому числі й Сербії.

Проголошення 17 лютого 2008 р. незалежності Косова створило серйозну міжнародну проблему, щодо якої змушені визначатися практично усі держави світу. Вирішальним фактором у цьому питанні є позиція різних

країн щодо ключового питання пріоритетності принципу міжнародного права, який фіксує положення про територіальну цілісність, або іншого принципу, який декларує право націй на самовизначення. Оскільки основні міжнародні документи одночасно актуалізують обидві названі норми, ця правова колізія стає постійним джерелом міжнародної нестабільності. Особливе значення ці фактори набули після завершення «холодної війни» в результаті розпаду Радянського Союзу. Наслідком цього процесу стало виникнення багатьох «гарячих точок» на так званому пострадянському просторі. Зазначені конфлікти мали істотний вплив на формування позицій України з косовського питання.

Часом своєю точністю лякають несподівані пророцтва. Відомий український історик Роман Шпорлюк у інтерв'ю «Новій газеті» (Нью-Йорк) 22 січня 2009 р. згадував, «коли над Югославією стояла загроза громадянської війни й країна лежала в руїнах, західні коментатори не втомлювалися повторювати, що Югославія – це дитяча забава в порівнянні з тим, що незабаром буде в Україні – різня в Донбасі, війна в Криму» [57, с. 20–21]. За п'ять років це пророцтво, на превеликий жаль, реалізувалось у більшій частині своїх жахів.

Україна прилягає до «Центральної Європи, до Балканського й Північнокавказького регіонів». Причому, Україна разом з країнами Балканського півострова належить до групи європейських країн, що мають власне корінне мусульманське населення. Хоча мусульманська громада в Україні розділена за етнічними ознаками, важливим моментом для ідентичності кримських татар є розуміння себе як корінного населення півострова. Натомість на прикладі Косово серби вважають себе автохтонами, а косовських албанців ототожнюють із мусульманськими завойовниками, які перемогли сербів у битві 1389 р. на Косовому полі. Тому кримські татари до анексії у березні 2014 р. вважали Україну гарантом своїх прав, а косовські албанці, навпаки, звинувачували сербів у систематичному порушенні своїх прав та стали на їхній збройний захист у 1997 р.

Україні, на відміну від Сербії, вдалося на початку 1990-х рр. політичними засобами вирішити проблему Криму. 20 січня 1991 р. більшість учасників референдуму проголосували за відновлення Кримської автономної республіки. Після прийняття 24 серпня 1991 р. Акту державної незалежності України, 4 вересня 1991 р. надзвичайна сесія Верховної Ради Криму прийняла Декларацію про державний суверенітет республіки. 5 травня 1992 р. була проголошена «державна самостійність» Республіки Крим. Тоді послаблена розпадом Союзу Росія не втрутилася офіційно, коли в травні 1994 р. Україна була на межі спалаху збройного конфлікту між кримською та центральною владою. У вересні 1994 р., коли виникло гостре протистояння між кримським президентом Ю. Мешковим і парламентом. На той час Росія вже вела безуспішні бойові дії в Чечні. Вирішення проблем Криму й Чорноморського флоту зробило можливими добрі партнерські відносини України й Росії. Українсько-російський Договір про дружбу й добросусідство, підписаний 31 травня 1997 р., де-юре закріпив визнання Росією кордонів України. Але Кремль, особливо після приходу 2000 р. до влади В. Путіна, всіляко гальмував процес демаркації державного кордону з Україною, використовуючи цю проблему як інструмент тиску на Україну.

За офіційними даними Кабінету Міністрів України, тільки з вересня 1999 р. до березня 2004 р. 316 українських миротворців у Косові в складі українсько-польського миротворчого батальйону провели 713 конвоїв, 2117 патрулювань, 31 спеціальну операцію, внаслідок яких було вилучено 3444 одиниці незаконної зброї. Внаслідок проведення 137 гуманітарних акцій було надано медичну допомогу 2343 місцевим жителям. Цей фактор, безумовно, також впливав на визначення позиції України щодо Косова. МЗС України 18 лютого 2008 р. зробив заяву, у якій було підкреслено, що косовський прецедент не може бути підставою для зміни кордонів.

22 лютого 2008 р. Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир у листі Патріарху Сербської православної церкви Павлу розділив біль і страждання сербських православних Косова. 17 березня 2008 р. під час

приборкання протестів сербів міста Косовської Митровиці проти проголошення незалежності Косова загинув український миротворець. Однак Україна, сподіваючись на отримання від НАТО програми підготовки до вступу в альянс, заявила про намір продовжити участь у миротворчій місії КФОР, навіть не визнаючи незалежності Косова. У квітні 2008 р. Україна за принципом ротації передала Албанії головування в «Організації Чорноморського економічного співробітництва». Отже, позиція України щодо невизнання незалежності Косова ґрунтується на небажанні дестабілізувати ситуацію в зонах «заморожених» конфліктів на території країн СНД, а також бажанні зберегти внутрішній мир і стабільність, перш за все в Криму.

Невизнання незалежності Косова стало офіційною позицією й частини впливових країн ЄС, таких як близька союзниця США – Іспанія, яка заявила про це через позиції баскського сепаратизму. Словаччина не визнала незалежності Косова, виходячи із суперництва з Угорщиною через вплив на угорську національну меншину, яка компактно проживає на території Словаччини. Крім того, Румунія не зробила цього необачного кроку, беручи до уваги трансільванську проблему в стосунках з Угорщиною й молдавсько-придністровську проблему. Греція, маючи кіпрську проблему, теж не поспішає із визнанням незалежності Косова.

Також помітним був той факт, що в рамках ГУАМ, або «Співдружності за демократію і розвиток», питання Косова фактично не розглядалося, хоча, окрім Азербайджану, Грузія й Молдова на момент проголошення незалежності Косова мали нерегульовані проблеми з Абхазією, Південною Осетією та Придністров'ям. Варто згадати Заяву за підсумками саміту ГУАМ і США, який вже після проголошення незалежності Косова 23 вересня 2008 р. відбувся в Нью-Йорку. У цьому документі наголошується на важливості збереження незалежності, суверенітету й територіальної цілісності всіх держав ГУАМ. Україна щодо цих питань займає послідовну позицію, засновану на принципі визнання територіальної цілісності

відповідно Азербайджану, Грузії та Молдови. Істотний вплив на визначення української позиції щодо косовського питання надали внутрішньополітичні перипетії боротьби. Представники проросійської «Партії регіонів» та «Комуністичної партії України», напередодні квітневого 2008 р. бухарестського саміту НАТО, на якому мало розглядатися питання про надання Україні та Грузії плану підготовки до вступу в НАТО, до останнього моменту відкладали формування чіткої офіційної позиції щодо косовської проблеми. Лише після того, як у Бухаресті Київ і Тбілісі отримали невизначену відповідь із питання негайного вступу до НАТО, українська позиція щодо питання визнання незалежності Косова стала недвозначною і зрозумілою.

Фактично косовський прецедент послужив прототипом для України в серпні 2008 р., коли грузинсько-російська війна прискорила визнання російською стороною незалежності Абхазії та Південної Осетії. Унаслідок цих серйозних геополітичних зрушень на Північному Кавказі позиція України щодо косовського питання стала непохитною. Дипломатичні можливості Белграда були ослаблені визнанням незалежності Косова колишніми югославськими республіками, а зараз незалежними державами: Хорватією, Словенією (членами ЄС), Боснією і Герцеговиною, Македонією, Чорногорією. Своєю чергою ЄС тисне на Сербію, домагаючись визнання незалежності Косова як попередньої умови для надання Сербії статусу асоційованого члена ЄС і початку переговорів про вступ Сербії до ЄС. Однак, навіть проєвропейські сербські партії залишаються на непохитних позиціях. У той же час у громадській думці Сербії, якщо довіряти опитуванням «Євробарометра», намічаються зрушення. Близько половини громадян Сербії починають схилитися до думки, що Косова втрачено назавжди, а сербській державі слід приєднатися до ЄС. Теоретично в разі продовження політики ЄС на Балканах, яка передбачає відтворення «віртуальної» Югославії в складі об'єднаної Європи, включно з Сербією і Косовом, діалектично косовська проблема може бути знята з порядку

денного міжнародної політики. Однак, така перспектива виглядає умоглядно й абстрактно. Занадто багато протиріч і злоби залишається в балканській політиці.

Оскільки ООН, як і ЄС, розкололася в питанні незалежності Косова, Україна займає самостійну позицію з цього питання в інших міжнародних організаціях. Найсерйознішим випробуванням не тільки для ОБСЄ, а й для всієї міжнародно-правової системи після Косова й війни в Іраку стала ерозія світового порядку, заснованого на балансі сил, взаємному визнанні й колективних договорах.

28 травня 2010 р. Україна заявила про намір у серпні 2010 р. скоротити свій контингент у Косові з 180 до 125 військовослужбовців. Одночасно, попри потужний російський тиск, Україна не мала наміру визнавати незалежність Абхазії та Південної Осетії. Досвід розпаду Югославії використовується у внутрішньополітичних дискусіях в Україні на тему можливої федералізації держави. Сумний досвід Югославії може бути показовим прикладом того, до якої трагедії можуть привести спровоковані недорозвиненим федералізмом «війни ідентичностей». Зокрема, 2 серпня 2010 р. заступник Міністра закордонних справ України В. Хандогій запевнив посла Сербії в Україні Д. Лазича, що Україна й після рішення Міжнародного суду ООН від 22 липня 2010 р. не збирається визнавати незалежність Косова і вважає, що це рішення не може бути прецедентом для врегулювання інших етнічних конфліктів. 3 листопада 2010 р. в Києві Президент України В. Янукович прийняв Прем'єр-міністра Македонії Ніколу Груєвські. Україна визнала конституційну назву цієї країни й домовилася про продаж бронетранспортерів. Крім того, В. Янукович підтвердив, що Україна не визнала незалежність Косова. Вирішення цієї проблеми в жодному разі не можна розглядати як прецедент для вирішення інших етнічних конфліктів.

4 – 5 квітня 2011 р. Голова Верховної Ради України В. Литвин відвідав із візитом Сербію. Сторони домовилися поглиблювати українсько-сербські міжпарламентські зв'язки. Голова Народної Скупщини Республіки Сербія

С. Джукич-Деянович подякувала Україні за підтримку територіальної цілісності Сербії. Україна на перспективу розраховувала, що після вступу Сербії до ЄС прихильників України стане на одну країну більше. У квітні 2011 р. Україна втретє, починаючи з 2006 р., замінила свій національний контингент у Косові. Україна позиціонує Сербію як свого ключового балканського партнера. 27 – 28 травня 2011 р. Президент України В. Янукович брав участь у роботі саміту Центральноєвропейської ініціативи. Форум у Варшаві спеціально був організований до візиту в Європу Президента США Б. Обами. На вимогу США до роботи саміту була допущена делегація Косова. Однак тоді це стало приводом для відмови від участі в саміті президентів Сербії, Словаччини та Румунії. Проте визнання Косова Україною де-факто, звичайно, не означає визнання незалежності Косова де-юре. Це підтвердив і візит в Україну на початку листопада 2011 р. Президента Сербії Б. Тадича. За підсумком переговорів було підписано угоду між Україною та Сербією щодо співпраці у сфері оборони, транспортних перевезень та безвізового режиму. Українська сторона закликала сербів і албанців вирішувати спірні проблеми виключно мирними засобами. Україна враховує аналогічні загрози своїй територіальній цілісності та вважає будь-яку силову зміну державних кордонів викликом своїй і загальноєвропейській безпеці. На жаль, російська агресія проти України, яка розпочалася у лютому 2014 р., розмежувала новітню історію європейської системи безпеки на період до цієї агресії і після неї. Показово, що орієнтовані на тісні зв'язки з російським імперіалізмом сербські націоналістичні політики фактично своїми діями підтримали дії Кремля в Україні. Зокрема, сербські четники воювали як найманці на Донбасі. Сербський парламент як представницький орган країни-кандидата на вступ до ЄС пропонує криміналізувати найманство. Але сербські політики націоналісти «спостерігали» за референдумом 11 травня 2014 р. на Донбасі, який спричинив за російської підтримки до створення фейкових «республік». Залежність від Росії і «чорні»

міфи щодо європейської інтеграції залишаються складовими елементами політичної культури радикальних сербських націоналістів.

18 березня 2014 р. В. Путін у Кремлі обґрунтував анексію Криму. Його не влаштовувало обґрунтування особливого випадку конфлікту у Косово великою кількістю жертв етнічних чисток. У Росії набагато більше могутності і території, ніж у Сербії. Але йдеться лише про аналогію, а не порівняння. Косова у лютому 2008 р. проголосило свою незалежність, коли воно перебувало не під владою Сербії, а під протекторатом ООН. На відміну від права держав-націй, які відмовляються від поступки будь-якого регіону, навіть автономного, міжнародне не підтримує, але й не перешкоджає декларації про незалежність. Судді Міжнародного суду 2010 р. вважали, що все, що не заборонено законом, дозволено. Практика в таких випадках дотримується міри міжнародного визнання нової держави. У 2008 р. дев'ять із п'ятнадцяти членів Ради Безпеки ООН визнали де-факто Косова незалежною державою. Ситуація далека від кримської. Адже Крим у лютому 2014 р. перебував у складі України. 17 березня 2014 р. Росія у Раді Безпеки ООН наклала вето на резолюцію про засудження референдуму. Китай тоді утримався. У випадку з Косовим Міжнародним кримінальним трибуналом по колишній Югославії були чітко встановлені факти етнічної чистки і злочинів проти людяності, скоєних Сербією стосовно косоварів. На відміну від Криму, який був анексований Росією за 15 днів, процес визнання незалежності Косова більшістю європейських держав і США тривав понад вісім років. Глава Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубаров вважає, що «м'яка реакція світу на окупацію Криму – це фактична згода на знищення кримського народу». Тому він пропонує створити окремий міжнародний майданчик для дискусії й вирішення питання визначення шляхів деокупації Криму [58, с.3].

Наприкінці 2016 р. із Белграду була спроба направити до Косовської Митровиці, де мешкають майже 50 тисяч етнічних сербів, провокаційного потяга. Президент Косова Х. Тачі наголошував, що це була спроба спровокувати косовських албанців на якісь дії у відповідь і «дати привід для

введення військ до північного регіону з наступною анексією території, де проживають майже 50 тисяч етнічних сербів за кримською моделлю анексії». В свою чергу, Прем'єр-міністр Косова Еді Рама за результатами цих подій стверджував, що Белград усе ще страждає від кошмарів минулого. І кошмари мучитимуть владу Белграда доти, поки вона не визнає Косова. Символічно також, що Косова синхронно з Україною вимагало безвізового режиму з ЄС.

Загалом Балкани залишаються полем застосування Росією методів і форм «гібридної війни». Спеціальні служби США і Британії вважають, що Росія причетна до спроби державного перевороту у Чорногорії. Восени 2016 р. російські спецслужби намагалися вплинути на внутрішньополітичне становище в Чорногорії, аби перешкодити її вступу до НАТО. По мірі зростання ступеня залежності національних інтересів через міжнародні організації управління відкриває можливості розв'язання конфліктів на міжнародній арені не лише дипломатичними зусиллями і воєнною силою, а й формі м'якої сили, тобто засобами різноманітних санкцій на осевої чинного міжнародного права.

Висновки до розділу 4

Розпад Югославії сприяв дестабілізації становища на Балканах. На першому етапі США передали ініціативу врегулювання балканських криз європейцям. За адміністрації Б. Клінтона було прийнято рішення про безпосереднє силове втручання в Косово у форматі «гуманітарної інтервенції». Після проголошення незалежності Косова ситуація загострилася. США підтримують ініціативи ЄС щодо європеїзації Косова та врегулювання сербсько-косовських відносин. Під час другого президентського терміну Барак Обама дещо змінив зовнішньополітичні пріоритети США. Події «арабської весни» 2011 р., сирійська війна, падіння режиму М. Каддафі у Лівії спровокували потужну хвилю біженців до країн-членів ЄС. Увага до проблеми Косова зосереджувалась на проблематиці запобігання ісламському тероризмові та проникненню на Балкани бойовиків «Ісламської держави». Також, адміністрація Барака Обама підтримала

початок переговорів ЄС та Сербії про вступ останньої до єдиної Європи. Крім того, США вітали поглиблення співпраці ЄС з албанськими властями Косова. Утім, остаточне визнання Косова як незалежної держави та прийняття її до ООН відкладено до сфери компетенції нової адміністрації президента США, яка набула повноважень 20 січня 2017 р.

Таким чином, за 25 років, які минули від часу розпаду СФРЮ, російська політика щодо Косова фактично пережила два етапи. На першому до 1996 р. були спроби зважати на позицію Заходу щодо способу розв'язання балканських проблем шляхом інтеграції балканських народів до ЄС. Але неприборкані процеси територіального розпаду РФ спонукали Кремль до антизахідної риторики та дій, зокрема, й на Балканах. Цей курс найбільше асоціюється із президентом РФ В. Путіним. Його вплив на балканську політику РФ залишався визначальним навіть за нетривалого періоду президентства Д. Медведєва. Саме на його каденцію припадає криза з проголошенням незалежності Косова та російською агресією проти Грузії.

Утім, історичний досвід Сербії, якій, попри brutальні військові дії та репресії, не вдалось зберегти якщо не Югославію, то хоча б «Велику Сербію», нічому не навчив Кремль. Зазнавши поразки в Україні ще за часів «помаранчевої революції» 2004 р., Росія продовжила тиск на Україну. У 2010–2013 рр. здавалось, що потужним тиском на Україну Кремлю ось-ось може поталанити із залученням її до Євразійського простору. Ціною невдачі цього проекту російські реваншисти виявились навіть готовими запустити процес розпаду території Соборної України за югославським сценарієм, адже без України Росія не може вважати себе справжньою імперією. Правда, на відміну від історії розпаду Югославії, у випадку з агресивною російською політикою щодо України маємо справу з іншою позицією «колективного» Заходу, тобто ЄС і США. У 2014–2017 рр. вони підтримали територіальну цілісність України, адже провал путінської політики фрагментації Соборної України, може запустити дезінтеграційні процеси за югославським сценарієм вже у самій Російській Федерації. Саме тому вже понад 25 років Росія

проектує на собі сербський досвід «збереження Югославії». Найгірше саме для Росії, що Кремль послідовно повторює усі помилки сербських націоналістів, які будували «Велику Сербію», намагаючись побудувати «руський мир». Російська політика продовжує ґрунтуватись на хибних парадигмах авторитарності, заперечення лібералізму і свободи, а це шлях в нікуди.

Політика ЄС в Косово і на Балканах в цілому має суперечливий характер у своїх концептуальних основах. З одного боку, ця політика спрямована на просування європейських цінностей в Косово, адже ця держава надзвичайно важлива для закріплення геополітичних змін на Балканах. З іншого боку, шантаж Сербії визнанням Косова підривав ЄС зсередини, позаяк демонстрував протиріччя між обмеженням національного суверенітету в інтересах ефективності роботи наднаціональних структур влади та традиціями національних інтересів країн ЄС, які мають власні проблеми з сепаратистськими рухами. Ситуація навколо Косова, Сербії і Македонії приховує вагомий проблему існування в Європі двох албанських держав – власне Албанії і Косова. Спроби створення «Великої Албанії» знову могла підірвати хитку стабільність Балкан. Зрештою, Косово, як і Балкани в цілому, підтримуються кондомініумом США і ЄС.

18 березня 2014 р. В. Путін у Кремлі обґрунтовував анексію Криму. Його не влаштовувало обґрунтування особливого випадку конфлікту у Косово великою кількістю жертв етнічних чисток. У Росії набагато більше могутності і території, ніж у Сербії. Але йдеться лише про аналогію, а не порівняння. Косово у лютому 2008 р. проголосило свою незалежність, коли воно перебувало не під владою Сербії, а під протекторатом ООН. На відміну від права держав-націй, які відмовляються від поступки будь-якого регіону, навіть автономного, міжнародне не підтримує, але й не перешкоджає декларації про незалежність. Судді Міжнародного суду 2010 р. вважали, що все, що не заборонено законом, дозволено. Практика в таких випадках дотримується міри міжнародного визнання нової держави. У 2008 р. дев'ять

із п'ятнадцяти членів Ради Безпеки ООН визнали де-факто Косова незалежною державою. Ситуація далека від кримської. Адже Крим у лютому 2014 р. перебував у складі України. 17 березня 2014 р. Росія у Раді Безпеки ООН наклала вето на резолюцію про засудження референдуму. Китай тоді утримався. У випадку з Косовим Міжнародним кримінальним трибуналом по колишній Югославії були чітко встановлені факти етнічної чистки і злочинів проти людяності, скоєних Сербією стосовно косоварів. На відміну від Криму, який був анексований Росією за 15 діб, процес визнання незалежності Косова більшістю європейських держав і США тривав понад вісім років. Глава Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубаров вважає, що «м'яка реакція світу на окупацію Криму – це фактична згода на знищення кримського народу». Тому він пропонує створити окремий міжнародний майданчик для дискусії й вирішення питання визначення шляхів деокупації Криму. Загалом Балкани залишаються полем застосування Росією методів і форм «гібридної війни». Спеціальні служби США і Британії вважають, що Росія причетна до спроби державного перевороту у Чорногорії. Восени 2016 р. російські спецслужби намагалися вплинути на внутрішньополітичне становище в Чорногорії, аби перешкодити її вступу до НАТО. По мірі зростання ступеня залежності національних інтересів через міжнародні організації управління відкриває можливості розв'язання конфліктів на міжнародній арені не лише дипломатичними зусиллями і воєнною силою, а й формі м'якої сили, тобто засобами різноманітних санкцій на основі чинного міжнародного права.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Гиренко Ю. С. Основные этапы и направления взаимоотношений между Югославией и США (1948 – 1980 гг.). Москва: Политиздат, 1981. 280 с.
2. Качура Ю. Б. Югославия в концепциях и внешней политике США в 1960-е годы. Киев: Киевский государственный университет, 1989. 19 с.
3. Клинтон У. Дж. Моя жизнь. Москва: Альпина бизнес букс, 2005. 1048 с.
4. Walzer Michael. Just and Unjust Wars. New York: Basic Books, 2011. 180 с.

5. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва: Ладомир, 2002. 350 с.
6. Клінтон Г. Жива історія. Київ: Основи, 2008. 592 с.
7. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.
8. Ned Elbow Richard. The Tragic Vision of Politics: Ethnicity, Interests and Orders. New York: Cambridge University Press, 2004. 424 с.
9. Рокс Ю. Принуждение к войне // Независимая газета. 2010. 10 ноября. С. 3.
10. Бископ Свен. Основы обновленной европейской системы безопасности // Вестник международных организаций. 2009. № 2. С. 105 – 120.
11. Bush George. Decision Points. Crown: Virgin Books, 2010. 497 с.
12. Развитие сербско-американских отношений // URL: http://itar-tass.com/level2.htm/?News/D_150806988PageNum=0 (дата звернення 19.01.2017).
13. Оранжевые сети: от Белграда до Бишкека. Санкт-Петербург: Алетейя, 2008. 200 с.
14. Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского Союза. Москва: ИМЭМО РАН, 2009. 210 с.
15. Ковач М. Балканский узел: последствия косовского кризиса // Вестник МГИМО Университета. 2008. № 1. С. 24 – 28.
16. Конфликт в Косово и международная безопасность. Москва: Институт экономики РАН, 2009. 368 с.
17. Козырев А. В. «Преображение или кафкианская метаморфоза»: демократическая внешняя политика России и её приоритеты // Независимая газета. 1992. 20 августа. С. 3 – 4.
18. Косово: международные аспекты кризиса. Москва: Гендальф, 1999. 309 с.
19. Международные организации и кризис на Балканах. Документы Т. 2. Москва: Индрик, 2000. 340 с.
20. Примаков Е. М. Годы в большой политике. Москва: Совершенно секретно, 1999. 445 с.

21. Сухов И. А. Призрак Косово на Кавказе // Россия в глобальной политике. 2006. № 2. С. 14 – 25.
22. Сухарь А. А. Этнонациональные конфликты в Косово и Чечне: сравнительный анализ // Политические исследования. 2007. № 4. С. 158 – 174.
23. Овчинский В. С. «Независимость» Косово в зеркале теневой политики. Аналитический доклад. Москва: Инфра-М, 2008. 32 с.
24. Черномырдин В. С. Вызов. Москва: Московский писатель, 2003. 616 с.
25. Митрофанова А. В. Политизация «православного мира». Москва: Наука, 2004. 293 с.
26. Медведев Р. А. Дмитрий Медведев: двойная прочность власти. Москва: Время, 2010. 304 с.
27. Медведев Р. А. Владимир Путин. Москва: Молодая гвардия, 2008. 686 с.
28. Никифоров К. В. Парламентаризм в Сербии в XX веке // Славяноведение. 2004. № 3. С. 8 – 20.
29. Zakaria Fareed. The Post-American World. New York: Norton, 2008. 288 с.
30. Делягин М. Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации. Москва: Инфра-М, 2004. 768 с.
31. Пономарева Е. Г. Балканы как точка бифуркации системы международных отношений // Вестник МГИМО. 2008. № 1. С. 10 – 22.
32. Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Т. 3. Москва: Индрик, 2000. 340 с.
33. Lazic Mladen, Cvejic Slobodan. Post-Socialist Transformation and Value Changes of the Middle Class in Serbia, European Sociological Review. // URL: <http://www.esr.oxfordjournals.org/papbyrecent.dtl> (дата звернения 10.09.2010).
34. Путин стал почетным гражданином Косово и Метохии. URL: <http://www.government.ru/docs/14609> (дата звернения 28.10.2015).
35. Ивашов Л. Хоронить не спешите Россию. Москва: Яуза, 2003. 288 с.

36. Сообщение Министерства иностранных дел Союзной Республики Югославии (4 января 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 272 – 274.
37. Пономарёва Е. Г. Политическое развитие постъюгославского пространства (внешние и внутренние факторы). Москва: МГИМО, 2007. 236 с.
38. Россия и мир. Новая эпоха. 12 лет, которые могут все изменить. Москва: Аст, 2008. 444 с.
39. Нарочницкая Н. Прекратить искать врага. Россия и Европа в новой международной реальности // Киевский телеграф. 21 – 27 мая 2010. С. 4.
40. НАТО против Югославии: десять лет спустя. Пресс-релиз №1183 Всероссийского центра изучения общественного мнения. URL: <http://wciom.ru/index.php?id=4598&uid=11614> (дата звернения 24.03.2009).
41. Сербия готова к поиску компромисса по Косово. URL: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,5952779,00.html> (дата звернения 10.10.2015).
42. Почти вся Черногория против признания Косово // URL: <http://www.inosmi.ru/europe/20100810/161981328.html> (дата звернения 10.10.2015).
43. Комментарий официального представителя МИД России А.А.Нестеренко в связи с заключением Международного суда по Косово. URL: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/50A9684DB4198752C32577680058A3B9 (дата звернения 05.09.2017).
44. Ответ официального представителя МИД России А. А. Нестеренко на вопрос СМИ о Косово. URL: http://www.mid.ru/brp_4nsf/o/2A14C71E88EF2C35777DOO2D3F63 (дата звернения 10.10.2017).
45. Чиркович С. М. История сербов. Москва: Весь мир, 2009. 448 с.
46. Сербов разбирали на органы с ведома США? // URL: <http://www.rosbalt.ru/2010/11/13/789703.html> (дата звернения 10.10.2017).

47. Dindic Zoran. Serbia and Its Neighbors // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 7 – 11.
48. Назария С. М. Косовский кризис и международное право // Московский журнал международного права. 2004. № 3. С. 14 – 25.
49. Slivanovic Goran. Yugoslavia: Present and Future // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 11 – 14.
50. Международное право: основные нормы и принципы. Москва: Право, 2009. 340 с.
51. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению. Москва: Канон, 2001. 400 с.
52. Сообщение Информационной службы Генерального штаба Армии Югославии (4 августа 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 249 – 250.
53. Письмо Генерального секретаря Организации Объединенных Наций на имя Председателя Совета Безопасности (31 октября 2005 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 252 – 254.
54. Дель Понте К. Охота. Я и военные преступники. Москва: Эксмо, 2008. 640 с.
55. Меморандум правительства Союзной Республики Югославии о выполнении резолюции Совета Безопасности ООН 1244 (1999) (17 апреля 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 55 – 81.
56. Derens Jean-Arnault. Protectorate of Kosovo. URL: <http://www.mondediplo.com/2003/12/09Derens> (дата звернення 09.09.2010).
57. Шпорлюк Р. У пошуках майбутнього часу. Київ: Промінь, 2010. 380 с.
58. Урядовий кур'єр. 2014. 15 березня.

ВИСНОВКИ

Розпад Союзної Федеративної Республіки Югославії був зумовлений системними національними, економічними та ментальними протиріччями між націями, що входили до складу цієї держави. Однак каталізатором цього процесу стало загострення системної політичної, економічної та ідеологічної кризи югославської державності, яке почалося після смерті Й. Броз Тіто.

Зазначений процес мав як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. По-перше, об'єднання в одній державі народів, що мали давні історичні претензії один до одного, не могло бути вічним. По-друге, нерівномірність економічного розвитку республік СФРЮ штовхала їх до відділення від федерації. По-третє, інтенсивний розвиток національних еліт сприяв ослабленню югославської ідентичності та актуалізації не просто регіональних, а національних ідентичностей у союзних республіках. Безробіття в Косові вже в 1970-ті роки стимулювало відтік албанської робочої сили на Захід, де албанська діаспора готувалася до боротьби з «сербською колонізацією». По-четверте, протиріччя в правлячих республіканських елітах після смерті Й. Броз Тіто збіглися із загостренням економічної кризи в Югославії, що стало фатальним фактором для ідеї єдності. Югославія була важливим ідеологічним і політичним елементом міжнародного порядку часів «холодної війни». Після її завершення зникла об'єктивна потреба в продовженні існування без змін такої моделі багатонаціональної державності. Але для багатьох великих держав Балкани залишаються елементом суперечностей за сфери впливу. Крім того, радикальний націоналізм балканських народів здатен знову і знову ставити під загрозу європейський мир і міждержавні кордони у цьому регіоні в процесі війн за югославський спадок.

Історія поставила фундаментальне риторичне питання: чи визначатиме долю Балкан радикальний націоналізм, чи європейська наднаціональна інтеграція.

Проблема визначення статусу Косова виявилася біля витоків процесу розпаду Югославії й фактично проголошення незалежності Косова не тільки формально завершило дезінтеграцію пост'югославського простору, але й зробило його незворотним. За понад як три десятиліття з 1981 по 2017 р. процес утвердження незалежності Косова пройшов, на нашу думку, чотири основні етапи. Перший етап 1981 – 1991 рр. був пов'язаний із поглибленням кризи югославської державності й початком послідовної боротьби радикальної частини косовських албанців за вихід із СФРЮ. На цьому етапі зовнішня підтримка косовських албанців здійснювалася переважно лише за рахунок фінансування албанської діаспорою з країн Західної Європи. Другий етап 1991–1998 рр. характеризується початком збройної боротьби «Визвольної армії Косова» за незалежність в умовах трансформації сербської державності. Крах ідеї створення на уламках Югославії «Великої Сербії» зробив малоімовірною можливість утримання в складі власне Сербії Косова. На цьому етапі посилюється зовнішнє втручання в питання визначення статусу Косова. Третій етап 1999 – 2008 рр. своєю особливістю має максимальну інтернаціоналізацію косовського конфлікту й перетворення Косова на міжнародний протекторат. Спроби сербської сторони запропонувати ідею розділу території Косова стали лише жестом відчаю, з огляду на відсутність реальних важелів впливу Белграда на справи в Приштині в умовах встановлення міжнародного протекторату над Косовом. Четвертий етап з 17 лютого 2008 р. й понині характеризується проголошенням незалежності Косова й боротьбою за міжнародну суб'єктність нової європейської держави. Однак цей етап не менш суперечливий, ніж попередні етапи. Албанці Косова намагаються демонструвати, що вони повністю контролюють територію Косова й не залежать від ЄС і США (НАТО). Проте фінансово-економічна залежність Косова реально обмежує його незалежність. Внаслідок цього Косово продовжує балансувати на межі, яка відокремлює національні держави, що

відбулися, від тих, які не відбулися. Найважливішим фактором збереження статус-кво в Косові залишається присутність тут міжнародних структур.

Війна 1999 р. стала символом краху зусиль ОБСЄ в Косові. Причому в існуючих параметрах діяльності цієї організації не було ніяких більш успішних альтернативних сценаріїв миротворчості ОБСЄ в Косові. На час написання дисертації символом такої недосконалості є дублювання функцій ОБСЄ, ЄС і ООН у Косові.

Після війни 1999 р. ініціатива в процесі міжнародного посередництва щодо врегулювання косовського конфлікту переходить до ООН. Однак діяльність цієї універсальної міжнародної організації була також обтяжена її статутними положеннями. Для ЄС Балкани залишаються одним із ключових регіонів, стабільність у якому є важливою для європейської безпеки.

Незалежне Косово стало моноетнічною і монокультурною державою, далекою від стандартів європейської інтеграційної солідарності й толерантності. Такий стан справ перетворює ситуацію в Косові на осередок постійної напруги на Балканах і залишає відкритими двері для міжнародного втручання. Гостра економічна криза, неспроможність косовських властей запропонувати достатні можливості знайти роботи стимулюють міграцію із Косово.

Головним політичним, військовим, дипломатичним та фінансовим союзником незалежного Косова залишаються США. Політика Вашингтона в питанні визначення статусу Косова пройшла тривалий еволюційний процес. Адміністрація Р. Рейгана в 1981–1988 рр. сприймала косовську кризу як свідчення наближення краху комуністичної Югославії, яка до того ж була незручним партнером, виконуючи роль одного з лідерів Руху Неприєднання як «третьої сили» біполярної системи міжнародних відносин. Активізація американської політики на Балканах почалася вже при адміністрації Джорджа Буша (старшого) в 1988 – 1991 рр. У цей час стався розпад СФРЮ та СРСР. Балкани розглядалися Вашингтоном як важливий геополітичний елемент посилення американського впливу в Євразії. Реалізація цієї стратегії

залежить від зміцнення американської присутності на Балканах. Стратегічно визначальним для політики США в Косові стала діяльність адміністрації Б. Клінтона в 1992–1999 рр. Саме в Косові було продемонстровано першість США у військовому застосуванні високих технологій та їх здатність відносно безкарно завдати ударів по інших країнах. Для адміністрації Джорджа Буша (молодшого) в 2000–2008 рр. Косово відійшло на другий план серед зовнішньополітичних пріоритетів. Головним фактором декларувалася війна проти міжнародного тероризму. Визнання США незалежності Косова легітимізувало присутність тут американських військових баз і закріпило військово-політичний і економічний контроль за найважливішим у геополітичному сенсі регіоном. Адміністрація президента Барака Обами в 2009 – 2017 рр. успадкувала завдання забезпечення широкого міжнародного визнання незалежності Косова. Однак до того ж не враховувалася непорушність національних інтересів інших полюсів сили та інших держав, які мають проблеми з власними сепаратистами. Внаслідок цього не вдалося остаточно закріпити в міжнародній громадській думці ідею «унікальності, а не універсальності» прецеденту Косова. Тому протидія визнанню незалежності Косова стала важливим фактором для дипломатії основних «полюсів сили» сучасної системи міжнародних відносин. Ініціатором такого курсу є Росія. Виклик проблеми Косова пов'язаний як з внутрішньополітичними, так і зовнішньополітичними проблемами Росії. Приклад косовського відділення від Сербії став «ідеальним» для національних рухів у самій Росії, перш за все на Північному Кавказі. З іншого боку, визнання США незалежності Косова тільки стимулювало аналогічні дії Росії щодо Абхазії та Південної Осетії. Цей прецедент зробив менш послідовною російську позицію щодо Косова, хоча Кремль за будь-якої нагоди повторює, що ніколи не визнає незалежності Косова. Це також обумовлено для російських імперіалістів фактором анексії Криму.

Уникнути балканізації Європи можливо лише шляхом європеїзації Балкан. Вона неможлива без вступу країн регіону до ЄС і НАТО. Росія

наполягає на створення нейтральних суверенних держав на Балканах, аби вони залежали від Кремля.

Теоретично Косово можуть не визнавати більшість країн ООН, як це роблять США з Кубою (з якою адміністрація Б. Обами встановила дипломатичні відносини, а з січня 2017 р. адміністрація Д. Трампа намагалася їх розірвати). У такому випадку Косово залишиться прикладом проблемного державного утворення з обмеженими умовами глобалізації суверенітетом. Конфлікт навколо статусу Косова є яскравим зразком міжцивілізаційного конфлікту. Йде боротьба за контроль над територією. Метою суб'єктів конфлікту є завоювання території та її звільнення від представників іншого народу або нації через їхнє вигнання або фізичне знищення, що втілюється в етнічних чистках. Косово розглядається сербською пропагандою як найважливіший символ національної історії та ідентичності, як певна священна земля, на яку серби мають непорушне право. Вогнища обопільної ненависті рідко згасають остаточно. Припинення конфлікту залежить від ступеня виснаженості його учасників, в тому від війни, а також від зміни пріоритетів суб'єктів інтернаціоналізації конфлікту, тобто великих держав, які можуть змінити ієрархію своїх інтересів у регіоні та сприяти прямим переговорам між суб'єктами конфлікту. Гібридна війна триває доти, доки відтворюються соціально-політичні умови, які зробили її можливою.

Україна враховує загрози своїй територіальній цілісності та вважає будь-яку силову зміну державних кордонів викликом своїй і загальноєвропейській безпеці. На жаль, російська агресія проти України, яка розпочалася у лютому 2014 р., розмежувала новітню історію європейської системи безпеки на період до цієї агресії і після неї. Показово, що орієнтовані на тісні зв'язки з російським імперіалізмом сербські націоналістичні політики фактично своїми діями підтримали дії Кремля в Україні. Україна не визнала незалежності Косова, виходячи з власних національних інтересів та свого бачення завдань зміцнення європейської і глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павлюченко О. В. Россия и Сербия. 1888 – 1903 (дипломатические отношения, общественные связи). Киев: Институт истории АН Украины, 1987. 129 с.
2. Павлюченко О. В. Україна в російсько-югославських суспільних зв'язках (друга пол. XIX – поч. XX ст.). Київ: Наукова думка, 1992. 207 с.
3. Каменецький М. Косовська проблема від Маркса до Буша // Зовнішні справи. 2008. № 7 – 8. С. 30 – 33.
4. Качура Ю. Б. Югославия в концепциях и внешней политике США в 1960-е годы. Киев: Киевский государственный университет, 1989. 19 с.
5. Лапшин А. Е. Конфликт в бывшей Югославии (1991 – 1995) в общеевропейской политике США. Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Одесса: Одесский государственный университет им. И.И. Мечникова, 1999. 19 с.
6. Шилова А. В. Роль світового співтовариства в урегулювання югославської кризи та участь у цьому процесі України (90-ті роки). Автореферат дис. канд. іст. наук. Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 19 с.
7. Шилова А. В. Витоки, особливості та наслідки косовської кризи // Вісник Київського інституту «Слов'янський університет». 2002. Вип. 10. С. 103 – 113.
8. Шилова А. В. Зусилля міжнародного співтовариства з врегулювання косовської кризи // Вісник Київського міжнародного університету. Київ, 2002. Вип. 1. С. 94 – 104.
9. Маначинский А. Югославия: приговор вынесен. Киев: Румб, 2005. 288 с.
10. Куцька О. М. Інформаційно-психологічне протиборство в період конфлікту НАТО – Югославія 1999 року. Дис. к. і. н. Львів: Львівська політехніка, 2004. 20 с.

11. Горобец И. В., Мартынов А. Ю. Обстоятельства и последствия независимости Косово // Вісник Київського славістичного університету. 2009. № 41. С. 35 – 51.
12. Дівак В. Косово, боротьба за незалежність: історія питання та його наслідки // Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 111 – 121.
13. Чиркович С. М. История сербов. Москва: Весь мир, 2009. 448 с.
14. Джуретич В. Развал Югославии: исторические предпосылки 1918 – 2003 гг. Москва: Кобек инженеринг, 2003. 650 с.
15. European Union Rule of Law Mission EULEX Kosovo. URL: <http://www.eulex-kosovo.eu/en/front> (дата звернення 02.05.2011).
16. Симич П. Дейтонский процесс: сербский взгляд // Мировая экономика и международные отношения. 1998. № 9. С. 34 – 45.
17. Самарин А. Глобализация и косовская драма. Косовская Митровица: Университет Приштини, 2009. 180 с.
18. Антанасиевич И. Косово: тектонический разлом // Политический журнал. 2007. № 5 – 6. С. 46 – 49.
19. Павич М. Биография Белграда. Санкт-Петербург: Амфора, 2010. 320 с.
20. Slivanovic Goran. The Agreement of Serbia and Montenegro in a Foreign Policy Context // Review of International Affairs. January – March 2002. p. 18 – 24.
21. Рашевич М. Демографический фактор и косовский кризис // Социологические исследования. 2010. № 5. С. 105 – 110.
22. Шувакович У. Эскиз этнополитических суждений сербских студентов из Косово // Социологические исследования. 2010. № 3. С. 72 – 75.
23. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990 – 2000). Москва: Русское право, 2001. 720 с.
24. Волков В. «Новый мировой порядок» и балканский кризис 90-х годов: распад Ялтинско-постдамской системы международных отношений // Новая и новейшая история. 2002. № 2. С. 11 – 50.

25. Барышев А. Разрушение Югославии и Организация Объединенных Наций. Москва: Общество дружбы с зарубежными странами, 2007. 135 с.
26. Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? Историческая судьба Югославии в XX веке. Москва: Гея итэрум, 2000. 480 с.
27. Валецкий О. Югославская война. 1991 – 1995. Москва: Крафт, 2008. 582 с.
28. Искендеров П. А. История Косово в прицеле дискуссий // Вопросы истории. 2010. № 3. С. 38 – 54.
29. Кандель П. Е. Сербия между Косово, ЕС и Россией // Мировая экономика и международные отношения. 2009. № 1. С. 52 – 61.
30. Пономарёва Е. Г. Политическое развитие постъюгославского пространства (внешние и внутренние факторы). Москва: МГИМО, 2007. 236 с.
31. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
32. Калоева Е. Б. Системные изменения и общественное сознание в Сербии // Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. Москва: ИНИОН РАН, 2008. С. 57 – 73.
33. Романенко С. А. Югославия: история возникновения, кризис, распад, война, образование независимых государств. Москва: МОНФ, 2000. 495 с.
34. Романенко С. А. Югославский миф и российская политическая элита: консенсус или расщепленное историческое сознание? // Общественные науки и современность. 2004. С. 120 – 133.
35. Улунян А. А. Балканские народы друг о друге: явные пристрастия и тайные чувства в конце XX века // Общественные науки и современность. 1999. № 4. С. 80 – 99.
36. Косово: международные аспекты кризиса. Москва: Гендальф, 1999. 309 с.
37. Уроки югославского кризиса и будущее международной безопасности. Москва: РИЦ ИСПИ РАН, 2000. 53 с.

38. Конфликт в Косово и международная безопасность. Москва: Институт экономики РАН, 2009. 368 с.
39. Хомский Н. Новый военный гуманизм: уроки Косово. Москва: Праксис, 2002. 320 с.
40. Уэст Р. Иосип Броз Тито: власть силы. Смоленск: Русич, 1998. 512 с.
41. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва: Аст, 2003. 603 с.
42. Sundhaussen Holm. Geschichte Serbiens. 19-21 Jahrhundert. Wien: Böhlau, 2007. 514 с.
43. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 s.
44. Vickers Michel. Between Serb and Albanian: a History of Kosovo. New York: Pinguin Publishers, 1998. 450 с.
45. Allcock J.B. Explaining Yugoslavia. London: Institute of international relationship, 2000. 450 с.
46. Ilic J. Kosovo Demographic and Socio-Economic Survey. Pristina: Universitet, 2000. 280 с.
47. Cohen Leonard. Kosovo: Nobody's Country // Current History. March 2000. С. 13 – 25.
48. Kupchan Charles. Independence for Kosovo URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61193/charles-a-kupchan/independence-for-kosovo> (дата звернення 10.09.2015)
49. Bugajski J. Close to the Edge in Kosovo // Foreign Affairs. 1998. Vol.21. № 3 С. 10 – 34.
50. Baleta A. Kosovo: Albanian Nation in War with the Serbian Nation // The Balkan Analyst. 1998. № 9. С. 19 – 31.
51. Blumi Isa. The Islamist Challenge in Kosovo // Current History. 2003. March URL: <http://www.currenthistory.com/article-category.php?ID=3&Page4> (дата звернення 12.09.2015).
52. Ignatieff Michael. Virtual War: Kosovo and Beyond. New York: Books, 2000. 300 с.

53. Goff P. (Ed.). The Kosovo News and Propaganda War. Vienna: Suhrkamp Verlag. 1999. 230 с.
54. Caplan R. International Diplomacy and the Crisis in Kosovo // International Affairs. 1998. Vol.74. № 4. С. 8 – 18.
55. Traub James. The best intentions. Kofi Annan and the UN in the era of American power. London: UK Publishers. 2006. 230 с.
56. Lagvold Robert. Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo. URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62555/robert-legvold/peace-at-price-how-the-world-failed-kosovo> (дата ввідання 15.09.2015)
57. Fukuyama Fr. State Building. Governance and World Order in the Twenty First Century: Cornell University Press. 2004. 340 с.
58. Ignatieff Michael. Empire late. Nation-building in Bosnia, Kosovo and Afghanistan. London: Metropolitan Books. 2003. 310 с.
59. Derens Jean-Arnault. Protectorate of Kosovo. URL: <http://www.mondediplo.com/2003/12/09Derens> (дата ввідання 29.11.2015).
60. Glenny Misha. McMafia. A Journey Through the Global Criminal Underworld. London: Random House, 2008. 240 с.
61. Yannis Alexandros. Kosovo Under International Administration. Athens: Eliamer, 2001. 172 с.
62. Тито И. Избранные статьи и речи. Май 1941 – октябрь 1979. Москва: Политиздат, 1987. 657 с.
63. Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Документы. Т. 3. (2000 – 2005 гг.). Москва: Индрик, 2008. 376 с.
64. В огне Балканской войны. Сборник документов и материалов о «воздушной войне» НАТО против Югославии с 24 марта по 10 июня 1999 г.. Санкт-Петербург: Северная звезда, 2001. 512 с.
65. Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Т. 1-2. Москва: Индрик, 2000. 496 с.

66. Независимость Косово: переоценка ценностей. Пресс-релиз №1050 Всероссийского центра изучения общественного мнения. 18.09.2008 // URL: <http://www.wciom.ru/index.php?id=4598&uid=10713> (дата звернения 13.04.2015).
67. НАТО против Югославии: десять лет спустя. Пресс-релиз №1183 Всероссийского центра изучения общественного мнения. 24.03.2009 // URL: <http://wciom.ru/index.php?id=4598&uid=11614> (дата звернения 18.09.2015).
68. «Всеобъемлющие предложения по урегулированию статуса Косово», представленные специальным посланником Генерального секретаря ООН Марти Ахтисаари 26 марта 2007 года // Документация ООН S/2007/168/Add. – URL: <http://www.un.org> (дата звернения 10.04.2017).
69. Ministry of Foreign Affairs of Kosovo // URL: <http://www.mfa-ks.net> (дата звернения 10.05.2017).
70. Constitution of the Republic of Kosovo // URL: <http://www.kushtetutakosoves.inf> (дата звернения 10.05.2017).
71. Constitution of the Republic of Kosovo // URL: <http://www.kushtetutakosoves.inf> (дата звернения 10.05.2017).
72. Report of the Secretary General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. 2011, 3 May. // S/2011/281 // URL: http://www.unmikonline.org/SGReports/UIV_Sec_Gen_kosovo_report_05_2011.pdf (дата звернения 10.05.2017).
73. Открытое письмо председателя Сербского национального вече Косова и Метохии Президенту Республики Сербии Милану Милутиновичу (4 июня 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 84 – 96.
74. European Commission Liaison Office to Kosovo. URL: http://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/index_eu.html (дата звернения 10.05.2017).
75. Human rights violations in Kosovo. Prishtina: European Komission, 2000. 200 с.

76. Press Releases Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Hashim Thaci, Prime Minister of Kosovo, Brussels, 4 July 2011 // URL: <http://www.ec.europa.eu/genifo/queky/page=1> (дата звернення 10.05.2017).
77. Доклад Генерального секретаря Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе о деятельности ОБСЕ за 2001 год (26 ноября 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 198 – 201.
78. Заявление по Косово принятое главами государств и правительств стран, участвовавших в сессии Североатлантического совета в Вашингтоне, округ Колумбия, 23 – 24 апреля 1999 года // URL: http://www.nato.int/cp5/ru/natolive/official_texts_27441.htm (дата звернення 11.05.2017).
79. Заявление Генерального секретаря НАТО Джорджа Робертсона (7 мая 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 144 – 145.
80. NATO Parliamentary Assembly (45 Annual session, 1999, Amsterdam) Reports «Kosovo as Precedent: Towards a Reform of the Security Council». Brussels: NATO Office, 1999. 25 с.
81. IMF-Resident Representative Office in Kosovo. February 27, 2009. URL: <http://www.imf.org/external/country/uvk/fr/-21k.html> (дата звернення 11.05.2010).
82. Kosovo. URL: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/geos.kv.html#People> (дата звернення 11.11.2017).
83. Информация о деятельности российского миротворческого контингента в Косове (октябрь 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 217 – 221.
84. Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии (1990 – 1993). В 2-х т. Т. 2. Москва: Славянская летопись, 1993. 504 с.
85. Blair Tony. A journey. My political Life. London: McMillan Press, 2010. 700 с.

86. Шредер Г. Решения. Моя жизнь в политике. Москва: Европа, 2007. 552 с.
87. Петрич В. Россия, Косово, Европа: опыт урегулирования конфликтов после холодной войны // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 12. С. 106 – 112.
88. Дель Понте К. Охота. Я и военные преступники. Москва: Эксмо, 2008. 640 с.
89. Клинтон У. Дж. Моя жизнь. Москва: Альпина бизнес букс, 2005. 1088 с.
90. Bush George. Decision Points. Crown: Virgin Books, 2010. 497 с.
91. Тэлботт Струоб. Билл и Борис. Записки о президентской дипломатии. Москва: Городок, 2003. 509 с.
92. Тенет Джордж. В центре шторма. Откровения экс-главы ЦРУ. Москва: Эксмо, 2008. 576 с.
93. Ивашов Л. Г. Косовский кризис 1999 года. Бросок на Приштину // Новая и новейшая история. 2004. № 5. С. 87 – 115.
94. Примаков Е. М. Годы в большой политике. Москва: Совершенно секретно, 1999. 445 с.
95. Примаков Е. М. Мир после 11 сентября и вторжения в Ирак. Запорожье: Премьер, 2004. 192 с.
96. Черномырдин В. С. Вызов. Москва: Московский писатель, 2003. 616 с.
97. Волков В. «Новый мировой порядок» и балканский кризис 90-х годов: распад Ялтинско-потсдамской системы международных отношений // Новая и новейшая история. 2002. № 2. С. 11 – 50.
98. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
99. Волкова Г. Косовский прецедент: исламский региональный национализм // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 12. С. 12 – 22.
100. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.

101. Задохин А. Г., Низовский А. Ю. Пороховой погреб Европы. Балканские войны XX века. Москва: Вече, 2000. 416 с.
102. Васильева Н., Гаврилов В. Балканский тупик? Историческая судьба Югославии в XX веке. Москва: Гей итэрум, 2000. 480 с.
103. Рыбас С. Ю. Сталин. Москва: Молодая гвардия, 2010. 902 с.
104. Sundhaussen Holm. Geschichte Serbiens. 19-21. Jahrhundert. Wien: Böhlau, 2007. 514 с.
105. Slivanovic Goran. Yugoslavia: Present and Future // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 11 – 14.
106. Уроки югославского кризиса и будущее международной безопасности. Москва: РИЦ ИСПИ РАН, 2000. 53 с.
107. Ignatieff Michael. Virtual War: Kosovo and Beyond. New York: Metropolitan Books, 2000. 300 с.
108. Уэст Р. Иосип Броз Тито: власть силы. Смоленск: Русич, 1998. 512 с.
109. Simic Predrag. From Yugoslavia to «Euroslavia» // Review of International Affairs. January – March 2002. С. 18 – 21.
110. Иванова Ю. В. Албанцы и их соседи. Москва: Наука, 2006. 367 с.
111. Искендеров П. А. История Косово в прицеле дискуссий // Вопросы истории. 2010. № 3. С. 38 – 54.
112. История Сербии и Черногории. Москва: Евроменц, 2002. 487 с.
113. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
114. Ignatieff Michael. Empire late. Nation-building in Bosnia, Kosovo and Afghanistan. London: Institute of international relationship, 2003. 310 с.
115. Никифоров К. В. Парламентаризм в Сербии в XX веке // Славяноведение. 2004. № 3. С. 8 – 20.
116. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990 – 2000). Москва: Русское право, 2001. 720 с.

117. Конституция Сербии 10 ноября 2006 года // URL: http://www.serbia.gov/rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php (дата звернення 11.05.2017).
118. Пономарева Е. Г. Балканы как точка бифуркации системы международных отношений // Вестник МГИМО. 2008. № 1. С. 10 – 22.
119. Михник А. Национализм: чудовище пробуждается. Киевский телеграф. 30 апреля – 6 мая 2010. С. 11.
120. Яшлавский А. Косово между Западом, исламом и «Великой Албанией» // Мировая экономика и международные отношения. 2009. № 3. С. 32 – 42.
121. Валецкий О. Югославская война. 1991 – 1995. Москва: Крафт, 2008. 582 с.
122. Lampe John. The Lessons of Bosnia and Kosovo for Iraq // Current History. March 2004. С. 3 – 10.
123. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Київ: Таксон, 2003. 299 с.
124. Sher James. Articles Collection devoted to NATO, Russia, Ukraine, Crisis in Kosovo and Yugoslavia. Kyiv: Atlantik Council of Ukraine, 2000. 64 с.
125. Каменецький М. Косовська проблема від Маркса до Буша // Зовнішні справи. 2008. № 8. С. 27 – 30.
126. Совместное заявление Контактной группы по Косову (20 апреля 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 278 – 281.
127. Пономарёва Е. Г. Новые государства на Балканах. Москва: МГИМО, 2010. 252 с.
128. Kosovo // URL: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/geos.kv.html#People> (дата звернення 10.05.2017).
129. Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен. Москва: Весь мир, 2007. 352 с.
130. Калоева Е. Б. Системные изменения и общественное сознание в Сербии // Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. Москва: ИНИОН РАН, 2008. С. 57 – 73.

131. Baleta A. Kosovo: Albanian Nation in War with the Serbian Nation // *The Balkan Analyst*. 1998. № 9. С. 19 – 31.
132. Хюбнер К. *Нация: от забвения к возрождению*. Москва: Канон, 2001. 400 с.
133. Терзич С. Историческая подоплека событий в Косово и Метохии // *Обозреватель*. 1998. № 10. С. 44 – 56.
134. Делягин М. Г. *Мировой кризис. Общая теория глобализации*. Москва: Инфра-М, 2004. 768 с.
135. Киссинджер Г. *Нужна ли Америке внешняя политика?* Москва: Ладомир, 2002. 350 с.
136. Ковач М. Балканский узел: последствия косовского кризиса / Мирон Ковач // *Вестник МГИМО Университета*. 2008. № 1. С. 24 – 28.
137. Хомский Н. *Новый военный гуманизм: уроки Косово*. Москва: Праксис, 2002. 320 с.
138. Чуксин Н. *Косово глазами постороннего*. Москва: Русь, 2003. 439 с.
139. Zakaria Fareed. *The Post-American World*. New York: Norton, 2008. 288 с.
140. Лавров С. Косово глазами очевидца из группы дипломатических наблюдателей // *Международная жизнь*. 1999. № 6. С. 10 – 16.
141. Шредер Г. *Решения. Моя жизнь в политике*. Москва: Европа, 2007. 552 с.
142. Ивашов Л. *Хоронить не спешите Россию*. Москва: Яуза, 2003. 288 с.
143. Зонова Т. В. Конфликты или консенсус: дипломатия как средство достижения мира // *Общественные науки и современность*. 2003. № 1. С. 122 – 129.
144. Робертсон Джордж. *Косово: год спустя. Достижения и проблемы*. Доклад Генерального секретаря НАТО. Брюссель: Центр документации и информации НАТО, 2001. 28 с.
145. *Заявление Государственной Думы РФ о третьей годовщине агрессии НАТО против Союзной Республики Югославии (3 апреля 2002 г.)*. Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 204 – 206.

146. Программа и план союзного и республиканского правительства разрешения кризиса, который возник в связи с деятельностью албанских террористических групп в общинах Буяновац, Прешево и Медведжа (февраль 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 114 – 122.
147. Walzer Michael. Just and Unjust Wars. New York: Basic Books, 2011. 180 с.
148. Pond E. The EU's Test in Kosovo // The Washington Quarterly. 2008. Vol.31. № 4. С. 97 – 112.
149. Dindic Zoran. Serbia and Its Neighbours // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 7 – 11.
150. Cohen Lenard. Post-Milosevic Serbia // Current History. March 2001. С. 10 – 25.
151. Cooper Robert. The breaking of nations. Order and chaos in the twenty-first century. London, 2004. 250 с.
152. Gress David. From Plato to NATO. The idea of the West and its opponents. New York: Pinguinn Books. 1998. 304 с.
153. Экономика Косово. На чем может строиться независимое государство? Аналитический репортаж из спорной провинции. URL: <http://www.svobodanews.ru/article.aspx?exactdate=200700227151529957> (дата звернення 10.05.2017).
154. Kovac Mihajlo. The Balkan Drama of a Belated Euro-integration // Review of International Affairs. January – March 2002. С. 13 – 18.
155. Тэлботт Строуб. Билл и Борис. Записки о президентской дипломатии. Москва: Городок, 2003. 509 с.
156. Ильин М. Война в Югославии: от жертвоприношения Сербии к самоубийству Запада // Космополис. 1999. № 3. С. 184 – 187.
157. Барышев А. Мировая политика и Организация Объединенных Наций (1945 – 2009). Москва: Общество дружбы с зарубежными странами, 2007. 1342 с.

158. The International Community Respond's to the Kosovo Crisis. April 28, 1999. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/kosovo/stm.html> (дата звернення 11.05.2015).
159. Конституционные рамки временного самоуправления в Косове // Распоряжение главы Миссии ООН в Косове №2001/9 от 15 мая 2001 года // URL: http://www.osce.org/kosovo/elections/documents/framework_serb.pdf (дата звернення 11.05.2016).
160. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации Косова (18 сентября 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 92 – 107.
161. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации Косова (2 октября 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 185 – 188.
162. Преступления НАТО в Югославии. Документальные свидетельства. Белград: Союзное министерство иностранных дел, 2000. 568 с.
163. Щодо консультативного висновку Міжнародного суду ООН щодо Косово: коментар МЗС України // URL: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/46912.html> (дата звернення 10.02.2014).
164. Соглашение о прекращении огня на юге Сербии (12 марта 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 134 – 136.
165. Donors Conference for Kosovo on 2008, 11 July. IP/08/913. URL: <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/913=html> (дата звернення 15.07.2008).

166. Всеобъемлющий обзор положения в Косове Кая Эйде (13 июня 2005 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 342 – 370.
167. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации в Косове (29 ноября 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 316 – 342.
168. Письмо министра иностранных дел Союзной Республики Югославии Горана Свилановича Генеральному секретарю НАТО Джорджу Робертсону в связи с эскалацией насилия на юге Сербии (18 февраля 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 36 – 38.
169. «Всеобъемлющие предложения по урегулированию статуса Косово», представленные специальным посланником Генерального секретаря ООН Марти Ахтисаари 26 марта 2007 года. Документация ООН S/2007/168/Add. URL: <http://www.un.org> (дата звернення 30.03.2007).
170. European Commission Liaison Office to Kosovo. URL: http://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/index_eu.html (дата звернення 10.05.2011).
171. История Сербии и Черногории. Москва: Евроменц, 2002. 497 с.
172. Скорик А. Б, Воронін В. В., Доска О. М. Аналіз операції «Союзницька сила» і оцінка її впливу на зміну стратегії оборони США // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. 2009. Вип. 3. С. 19 – 22.
173. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/16 «О регистрации и деятельности в Косове политических партий» (21 марта 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 41 – 47.

174. Бакали М., Зинзич З. О решении кризиса в Косове и Метохии. Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 27 – 32.
175. Выступление Слободана Милошевича в Гааге (февраль 2002 г.) // Правда. 2002. 13 марта. с. 3.
176. Human rights violations in Kosovo. Prishtina: European Komission, 2000. 40 с.
177. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/19 «Об учреждении Административного департамента по вопросам восстановления» (30 марта 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 50 – 53.
178. Стандарты для Косова (10 декабря 2003 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 214 – 215.
179. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/39 «О муниципальных выборах в Косове» (8 июля 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 218 – 221.
180. Доклад Генерального секретаря ООН о Миссии Организации Объединенных Наций по делам временной администрации Косова (18 сентября 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 92 – 107.
181. Распоряжение правительства Москвы об оказании гуманитарной помощи населению Косова и Метохии (8 октября 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 224 – 225.
182. Овчинский В. С. «Независимость» Косово в зеркале теневой политики. Аналитический доклад. Москва: Инфра-М, 2008. 32 с.
183. Приходько О. В. Формирование европейской политики администрации Обамы // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. 2010. № 5. С. 23 – 39.

184. Абрамова И. О., Фитуни Л. Л., Сапунцов А. Л. «Возникающие» и «несостоявшиеся» государства в мировой экономике и политике. Москва: Институт Африки РАН, 2007. 260 с.
185. Македония: проблемы истории и культуры. Москва: Институт славяноведения, 1999. 372 с.
186. Кузнецов Д. В. Проблема Косово в зеркале общественного мнения в 2000-е годы // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 5. С. 63 – 74.
187. Журбей Е. В. Стратегия национальной безопасности США и ее реализация в Югославии в 90-е годы XX века. Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Владивосток: Федеральный университет. 2002. 28 с.
188. Распоряжение, изданное Специальным представителем Генерального секретаря ООН, №2000/66 «О льготах для косовских инвалидов войны и для родственников тех лиц, которые погибли в результате вооруженного конфликта в Косово» (7 декабря 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 108 – 111.
189. Конституционные рамки временного самоуправления в Косове. Распоряжение главы Миссии ООН в Косове №2001/9 от 15 мая 2001 года. URL: http://www.osce.org/kosovo/elections/documents/framework_serb.pdf (дата звернения 11.05.2015).
190. Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Т. 2. Москва: Индрик, 2000. 340 с.
191. Заявление Государственной Думы РФ о третьей годовщине агрессии НАТО против Союзной Республики Югославии (3 апреля 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 204 – 206.

192. Обращение Президента СРЮ Воислава Коштуницы (16 февраля 2001 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 123 – 124.
193. Резолюция Народной скупщины Республики Сербии о Косове и Метохии (26 марта 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 183 – 185.
194. Выступление Небойши Човича в Вене на встрече с делегацией албанцев из Косова (14 октября 2003 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 214 – 218.
195. Штоль В. В. Роль и место НАТО в системе международной безопасности в условиях глобализации. Москва: Научная книга, 2006. 353 с.
196. Доклад Генерального секретаря Организации Объединенных Наций об операциях Сил для Косова (17 ноября 2004 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 188 – 191.
197. Шишков Ю. В. Государство в эпоху глобализации // Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 1. С. 3 – 14.
198. Соколов А. В. Процесс нормализации отношений между бывшими республиками СФРЮ на современном этапе (внешние и внутренние факторы). Автореферат диссертации кандидата исторических наук. Москва, 2008. 24 с.
199. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.
200. История антикоммунистических революций конца XX века. Центральная и Юго-Восточная Европа. Москва: Наука 2007. 270 с.
201. Press Releases Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Hashim Thaci, Prime Minister of Kosovo, Brussels, 4 July 2011 // URL: <http://www.ec.europa.eu/genifo/queky/page=1> (дата звернения 11.05.2016).

202. There's going to be a independent Kosovo // URL: http://www.fpc.state.gov/documents/cat_desc/revisions/130952.htm (дата звернення 11.05.2016).
203. Доклад Дика Марти о торговле человеческими органами в Косово // URL: <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/ajdoc462010prov.pdf> (дата звернення 11.05.2016).
204. Джилас М. Лицо тоталитаризма. Москва: Вече, 1992. 340 с.
205. Зинзич Зоран о ситуации в Косово // URL: www.kosovo.com/erpkiminfo.html (дата звернення 11.05.2016).
206. Этциони Амитай. Сдержанный подход к строительству наций. Россия в глобальной политике. 2004. № 5 // URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_3951 (дата звернення 09.05.2004).
207. Арешев Андрей. Рокировка по-косовски. URL: <http://www.novopol/ru-rokirovka-po-kosovski-text99476.html> (дата звернення 09.05.2004).
208. Черногурский Ян. Косово как тест для России // Россия в глобальной политике. 2007. № 1 // URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_8144 (дата звернення 10.04.2009).
209. Торстен Кнуф, Норберт Маллес Надик. Сербия хочет возобновления переговоров URL: <http://www.inopressa.ru/article/28Jul2010/berlinonline/kosovo2.html> (дата звернення 19.05.2009).
210. Blumi Isa. The Islamist Challenge in Kosovo. Current History. 2003. March // URL: <http://www.currenthistory.com/article-category.php?ID=3&Page4> (дата звернення 10.10.2004).
211. Калоева Е. Б. Системные изменения и общественное сознание в Сербии. Системные изменения и общественное сознание в странах Восточной Европы. Москва: ИНИОН РАН, 2008. С. 57 – 73.

212. Скворцов А. Косово и Метохия: можно ли защищать права человека посредством насилия / Александр Скворцов // URL: <http://www.pereplet.ru> (дата звернення 10.01.2016).
213. Правительство России выделит средства на восстановление православных святынь в Косово // URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/183594.html> (дата звернення 10.01.2017).
214. Тамаш Г. С. Шлях Косово до набуття правосуб'єктності у системі міжнародних відносин // Вісник донецького університету. Серія: Економіка і право. 2008. Вип. 1. С. 331 – 337.
215. US Congratulates Kosovo on One Year of Independence. URL: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/02/117404.htm> (дата звернення 17.02.2009).
216. Косовский спецназ пытается занять границу с Сербией. URL: <http://www.ria.ru/20110726/4075792275.html> (дата звернення 10.10.2011).
217. Rouleau Eric. French diplomacy adrift in Kosovo. URL: <http://www.mondediplo.com/1999/12/04/rouleau> (дата звернення 10.10.2011).
218. Гиренко Ю. С. Основные этапы и направления взаимоотношений между Югославией и США (1948 – 1980 гг.). Москва: Политиздат, 1981. 280 с.
219. Клинтон У. Дж. Моя жизнь. Москва: Альпина бизнес букс, 2005. 1048 с.
220. Walzer Michael. Just and Unjust Wars. New York: Basic Books, 2011. 180 с.
221. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва: Ладомир, 2002. 350 с.
222. Клінтон Г. Жива історія. Київ: Основи, 2008. 592 с.
223. Rahtfelder Erich. Kosovo. Geschichte eines Konflikts. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. 400 с.
224. Ned Elbow Richard. The Tragic Vision of Politics: Ethnics, Interests and Orders. New York: Cambridge University Press, 2004. 424 с.
225. Рокс Ю. Принуждение к войне // Независимая газета. 2010. 10 ноября. С. 3.

226. Бископ Свен. Основы обновленной европейской системы безопасности // Вестник международных организаций. 2009. № 2. С. 105 – 120.
227. Bush George. Decision Points. Crown: Virgin Books, 2010. 497 с.
228. Развитие сербско-американских отношений // URL: http://itar-tass.com/level2.htm/?News/D_150806988PageNum=0 (дата звернения 19.01.2017).
229. Оранжевые сети: от Белграда до Бишкека. Санкт-Петербург: Алетейя, 2008. 200 с.
230. Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского Союза. Москва: ИМЭМО РАН, 2009. 210 с.
231. Ковач М. Балканский узел: последствия косовского кризиса // Вестник МГИМО Университета. 2008. № 1. С. 24 – 28.
232. Конфликт в Косово и международная безопасность. Москва: Институт экономики РАН, 2009. 368 с.
233. Козырев А. В. «Преображение или кафкианская метаморфоза»: демократическая внешняя политика России и её приоритеты // Независимая газета. 1992. 20 августа. С. 3 – 4.
234. Косово: международные аспекты кризиса. Москва: Гендальф, 1999. 309 с.
235. Международные организации и кризис на Балканах. Документы Т. 2. Москва: Индрик, 2000. 340 с.
236. Примаков Е. М. Годы в большой политике. Москва: Совершенно секретно, 1999. 445 с.
237. Сухов И. А. Призрак Косово на Кавказе // Россия в глобальной политике. 2006. № 2. С. 14 – 25.
238. Сухарь А. А. Этнонациональные конфликты в Косово и Чечне: сравнительный анализ // Политические исследования. 2007. № 4. С. 158 – 174.
239. Овчинский В. С. «Независимость» Косово в зеркале теневой политики. Аналитический доклад. Москва: Инфра-М, 2008. 32 с.
240. Черномырдин В. С. Вызов. Москва: Московский писатель, 2003. 616 с.

241. Митрофанова А. В. Политизация «православного мира». Москва: Наука, 2004. 293 с.
242. Медведев Р. А. Дмитрий Медведев: двойная прочность власти. Москва: Время, 2010. 304 с.
243. Медведев Р. А. Владимир Путин. Москва: Молодая гвардия, 2008. 686 с.
244. Никифоров К. В. Парламентаризм в Сербии в XX веке // Славяноведение. 2004. № 3. С. 8 – 20.
245. Zakaria Fareed. The Post-American World. New York: Norton, 2008. 288 с.
246. Делягин М. Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации. Москва: Инфра-М, 2004. 768 с.
247. Пономарева Е. Г. Балканы как точка бифуркации системы международных отношений // Вестник МГИМО. 2008. № 1. С. 10 – 22.
248. Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Т. 3. Москва: Индрик, 2000. 340 с.
249. Lazic Mladen, Cvejic Slobodan. Post-Socialist Transformation and Value Changes of the Middle Class in Serbia, European Sociological Review. // URL: <http://www.esr.oxfordjournals.org/papbyrecent.dtl> (дата звернения 10.09.2010).
250. Путин стал почетным гражданином Косово и Метохии. URL: <http://www.government.ru/docs/14609> (дата звернения 28.10.2015).
251. Ивашов Л. Хоронить не спешите Россию. Москва: Яуза, 2003. 288 с.
252. Сообщение Министерства иностранных дел Союзной Республики Югославии (4 января 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 272 – 274.
253. Пономарёва Е. Г. Политическое развитие постъюгославского пространства (внешние и внутренние факторы). Москва: МГИМО, 2007. 236 с.
254. Россия и мир. Новая эпоха. 12 лет, которые могут все изменить. Москва: Аст, 2008. 444 с.

255. Нарочницкая Н. Прекратить искать врага. Россия и Европа в новой международной реальности // Киевский телеграф. 21 – 27 мая 2010. С. 4.
256. НАТО против Югославии: десять лет спустя. Пресс-релиз №1183 Всероссийского центра изучения общественного мнения. URL: <http://wciom.ru/index.php?id=4598&uid=11614> (дата звернения 24.03.2009).
257. Сербия готова к поиску компромисса по Косово. URL: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,5952779,00.html> (дата звернения 10.10.2015).
258. Почти вся Черногория против признания Косово // URL: <http://www.inosmi.ru/europe/20100810/161981328.html> (дата звернения 10.10.2015).
259. Комментарий официального представителя МИД России А.А.Нестеренко в связи с заключением Международного суда по Косово. URL: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/50A9684DB4198752C32577680058A3B9 (дата звернения 05.09.2017).
260. Ответ официального представителя МИД России А. А. Нестеренко на вопрос СМИ о Косово. URL: http://www.mid.ru/brp_4nsf/o/2A14C71E88EF2C35777DOO2D3F63 (дата звернения 10.10.2017).
261. Чиркович С. М. История сербов. Москва: Весь мир, 2009. 448 с.
262. Сербов разбирали на органы с ведома США? // URL: <http://www.rosbalt.ru/2010/11/13/789703.html> (дата звернения 10.10.2017).
263. Dindic Zoran. Serbia and Its Neighbors // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 7 – 11.
264. Назария С. М. Косовский кризис и международное право // Московский журнал международного права. 2004. № 3. С. 14 – 25.
265. Slivanovic Goran. Yugoslavia: Present and Future // Review of International Affairs. July – September 2002. С. 11 – 14.

266. Международное право: основные нормы и принципы. Москва: Право, 2009. 340 с.
267. Хьюбнер К. Нация: от забвения к возрождению. Москва: Канон, 2001. 400 с.
268. Сообщение Информационной службы Генерального штаба Армии Югославии (4 августа 2002 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 249 – 250.
269. Письмо Генерального секретаря Организации Объединенных Наций на имя Председателя Совета Безопасности (31 октября 2005 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 252 – 254.
270. Дель Понте К. Охота. Я и военные преступники. Москва: Эксмо, 2008. 640 с.
271. Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен. М.: Весь мир, 2007. 352 с.
272. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Аст, 2003. 603 с.
273. Goff P. (Ed.). The Kosovo News and Propaganda War. Vienna: Rowohlt Verlag. 1999. 230 p.
274. Международное право: основные нормы и принципы. М: Право, 2009. 180 с.
275. Кучма Л. Украина – не Россия. М.: Время, 2003. 450 с.
276. Уроки югославского кризиса и будущее международной безопасности. М.: РИЦ ИСПИ РАН, 2000. 53 с.
277. Исламская идентичность в Украине. К.: Сириус, 2006. 130 с.
278. Gress David. From Plato to Nato. The idea of the West and its opponents. New York: Carnegy Center. 1998. 304 p.
279. Glenny Misha. McMafia. A Journey Through the Global Criminal Underworld. London: Random House, 2008. 240 p.
280. Меморандум правительства Союзной Республики Югославии о выполнении резолюции Совета Безопасности ООН 1244 (1999) (17

апреля 2000 г.). Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. С. 55 – 81.

281. Derens Jean-Arnault. Protectorate of Kosovo. URL: <http://www.monediplo.com/2003/12/09Derens> (дата звернення 09.09.2010).
282. Шпорлюк Р. У пошуках майбутнього часу. Київ: Промінь, 2010. 380 с.
283. Урядовий кур'єр. 2014. 15 березня. С. 3.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павленко О. Косовська криза 1999 р. та її вплив на сучасні міжнародні відносини // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 132–136.
2. Павленко О. Політика США щодо проблеми визначення статусу Косово (1990–2015 роки) // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. Вип. 17. Тернопіль, 2016. С. 127–133.
3. Павленко О. Політика балканських країн щодо визначення статусу Косово (1990–2016 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Київ, 2016. С. 295–306.
4. Павленко О. Політика Російської Федерації щодо проблеми Косово (1991–2015 рр.) // Емінак: науковий щоквартальник. 2016. № 1(13) (січень–березень). Т. 1. С. 105–112.
5. Павленко О. Проблема статусу Косово в політиці Європейського Союзу (1998–2016 рр.) // Східноєвропейський історичний вісник [гол. ред. В. Ільницький]. 2017. Вип. 3. С. 107–113.
6. Павленко О. Проблема міжнародного статусу Косова в контексті окупації Криму // Зовнішні справи. 2017. № 4. С. 6–11.
7. Павленко О. Розвиток внутрішньополітичних процесів у Косово (1999–2017 рр.) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 26: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. Київ, 2017. С. 325–343.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Павленко О. Діяльність українсько-польського миротворчого батальйону у складі місії КФОР у Косово (1999–2008 рр.) // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат» (16–17 березня 2017 р.). Київ-Слупськ, 2017. С. 79–81.